

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

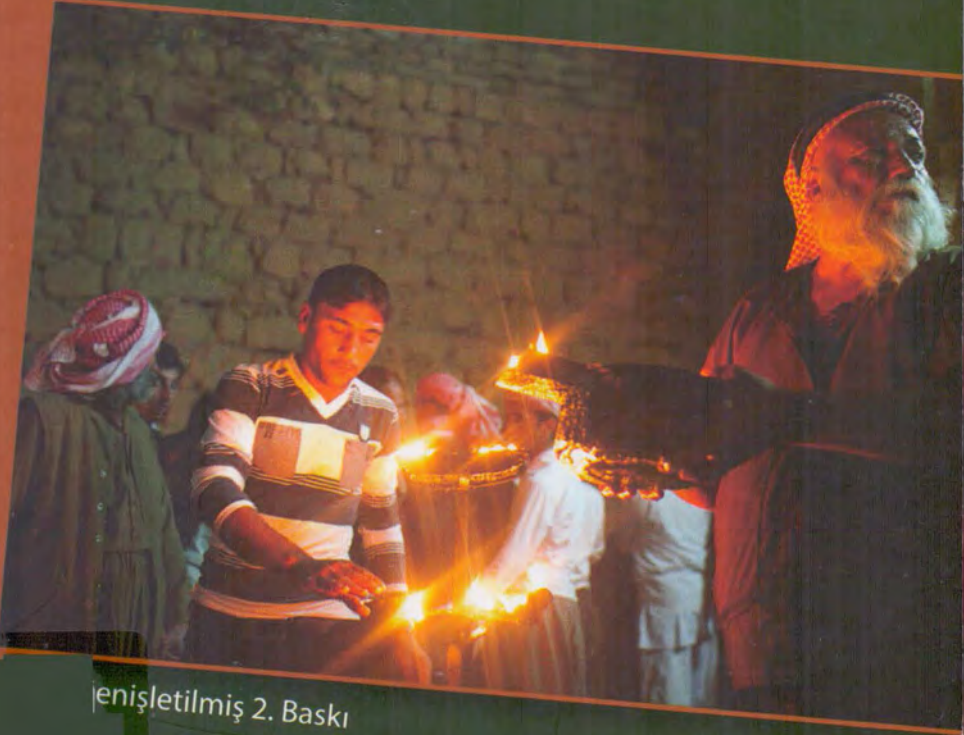
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EZİDİLER

Etnodinsel Bir İnanç Olarak
Ezidilik

Genişletilmiş 2. Baskı

ÇAKIR CEYHAN SUVARİ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Ütopya Yayınları: 227
Sosyoloji-Antropoloji Dizisi

© 2019 Ütopya Yayınevi

1. Baskı

Ütopya Yayınevi, Mart 2013

2. Baskı

Ütopya Yayınevi, Kasım 2019

Kapak Tasarım

İlknur Kavlak

Sayfa Düzeni

Ütopya

Baskı ve Cilt

Bizim Büro Matbaa (Sertifika No: 42488)

Sedef Sokak No: 6/1 İskitler – Ankara

Tel: (0 312) 229 99 28

ISBN 978-605-9378-67-3

Ütopya Yayınevi

(Sertifika No: 16708)

Ataç I Sokak 33/15 Kızılay / Ankara

Tel-Fax: (0 312) 433 88 28

İnternet: www.utopyayayinevi.com.tr

E-Posta: utopya@utopyayayinevi.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

EZİDİLER

Etnodinsel Bir İnanç Olarak Ezidilik

Çakır Ceyhan Suvari

Utku Güney Arıkan anısına...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ.....	13
I. BÖLÜM: GNOSTİK EZİDİLER	19
Gnostikler ve Gnostisizm	20
II. BÖLÜM: MİSTİK LALEŞ YOLCULUĞU	28
Antropolog	28
Sığınmacı	29
Pir Aziz.....	30
Laleş	31
Baba Çavuş.....	35
Yaşam	36
Sırat Köprüsü.....	38
Baba Şeyh.....	39
Mekteb-i Laleş.....	40
Özgüven	41
III. BÖLÜM: KAVRAMLAR	43
Etimolojiler	43
Din ve İktidar İlişkisinin Ürünü Olarak Ortaya Çıkan Heterodoksi ve Ortodoksi.....	45

<i>Senkretik Heterodoksi, İndirilmiş Ortodoksi ya da Yamalı Bohça Heterodoksiye Karşın Homojen Ortodoksi</i>	47
IV. BÖLÜM: DİN VE KATLİAM İLİŞKİSİ	55
“Bizimkilerin Yaptığı Sadece Reaksiyon”	55
Ezidi Katliamları	60
V. BÖLÜM: KİMLİK KAOSU	66
Ezidi Kimliği	66
Etik Yaklaşımın Temel Alındığı Çalışmalarda Ezidi Kimlikleri	67
Kimliklerine Dair Ezidilerin Kendi Sözleri	75
Ezidi Adının Kökeni	78
VI. BÖLÜM: EZİDİ TARİHİ	81
Ezidiliğin Ortaya Çıkışı.....	81
Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Ezidiler	88
VII. BÖLÜM: KİMLİĞİ YENİDEN ÜRETEK DİNSEL DÜŞÜNCE VE RİTÜELLER	92
Mushaf-ı Reş ve Kitab el-Cilve.....	92
İbadet ve Bayramlar	93
Ölüm Algısı ve Defin Pratikleri	97
Tanrı Kavramı ve Melek İnancı.....	98
VIII. BÖLÜM: TOPLUMSAL ÖRGÜTLENME	102
Kast Sistemi	102
Aşiret Kimliği	107
Aile ve Akrabalık Yapısı	110
Endogami Kuralı	111

IX. BÖLÜM: EZİDİLERİN ÖTEKİLEŞTİRİLMESİNDE KULLANILAN TEMEL ARGÜMAN: “ŞEYTAN TAPINIMI”	115
Kötülük Algısı ve Kötülüğün Temsilcileri	115
Zerdüştilikte Kötülük Kavramı ve Ahriman	116
Yahudi ve Hıristiyan İnançlarında Kötülük Kavramı ve Kovulmuş Melekler	118
İslamiyet’te Kötülük Kavramı ve Şeytan	123
Ezidilikte Kötülük Kavramı ve Melek Tavus	126
X. BÖLÜM: EZİDİLİKTE “BEN/BİZ” VE “ÖTEKİ” ALGISI	135
Ezidilikte İnsan	135
Seçilmişlik İnancı	138
Tufan Mitosu: “Günahkâr Öteki”nin Cezalandırılması	143
Tufan Mitosuyla Kutsanan Ezidi Teritoryası	145
XI. BÖLÜM: SENKRETİZASYON ÖRNEĞİ	148
Ezidi ve Alevi İnançları Arasındaki Paralellikler	148
SONUÇ	158
KAYNAKÇA	161
EKLER	167
EK 1: KİTAB EL-CİLVE VE MUSHAF-I REŞ	167
Kitab el-Cilve	168
Mushaf-ı Reş	171
EK 2: RESİMLER	177

ÖNSÖZ

İlk baskının üzerinden altı yıl geçti. Bu süre zarfında Ezidilerin hayatında çok şey değişti. Her şeyden önce yine çok büyük bir katliam yaşadılar ve bütün dünya Şengal saldırılarında Ezidilerin yaşadığı bu katliama tanıklık etti. Çoğu insan, belki de ilk defa Ezidi adını bu katliam sonrası duydu. Ezidi kadınlarının savaş ganimeti olarak köleleştirilmesi ve çoktandır unutulan, sadece oryantalist roman ve tabloların konusu olan cariyelerin satıldığı köle pazarlarının yeniden kurulması da en az katliam kadar sarsıcı bir durumdu. Köle pazarlarında satılan ve daha sonra kaçmayı başaran Nadia Murad, 2018’de Nobel Barış Ödülü’ne Denis Mukwege ile beraber layık görüldü. Yaşadığı trajedinin bedeli olarak adeta teselli ödülü gibi verildi Nadia’ya madalyası. Ezidiler bu süreçte birbirlerine daha çok kenetlendiler. Nadia Murad örneğinde olduğu gibi uluslararası platformlarda daha görünür ve aktif oldular.

Ezidiler hakkında yıllardır çalışmaktayım ve bu zamana kadar pek çok soruya cevap bulduğumu söyleyebilirim. Ancak buldu-

ğum her cevap beraberinde yeni sorular doğurdu. Dolayısıyla araştırmalarımın devam ettim ve yeni soruların peşinden Laleş'e kadar gittim. Laleş'te sadece peşinde olduğum sorularımın cevaplarını bulmadım, aynı zamanda değişime açık bir Ezidi toplumu ile de karşılaştım. Sözgelimi Şeyhler arasında, sonradan Ezidi olabilmenin önünü açacak bir tartışmanın yapıldığı söylendi bana. Artık dinlerini yabancılara anlatmak konusunda da eskiye oranla daha hevesli davranıyorlardı.

Dahası Ezidilikle Gnostisizm arasındaki ilişkinin sıradan bir etkileşimin ötesinde, bizzat Ezidiliğin Gnostik bir inanç olduğunu yine Laleş seyahatim sonrasında öğrendim. Bu nedenle Ezidiliğin, varlığını hâlâ koruyan ve belki de dünyadaki en kalabalık nüfusa sahip Gnostik inançlardan biri olduğunu söyleyebilirim. Ezidi inancı incelendiğinde kadim Gnostiklerin gizlenmiş bilgileriyle karşılaşsınız. Bu bilgilerin önemli bir kısmı Ezidi mitoslarında anlatılagelmışken, bir kısmı da Laleş tapınağının duvarlarına nakşedilmiş ve yorumlanmayı beklemektedir. Öyle ki, dinlerinin en önemli simgesi olan Laleş, Gnostik bilgilerin korunup sergilendiği bir sırlar tapınağı gibi yükseliyor vadide.

Laleş seyahatim sonrasında edindiğim yeni bilgileri bu baskıya ekledim. İlk baskıda yedi bölüm mevcutken ikinci baskıda bölüm sayısı on bire çıktı. Bu bölümlerden bazıları daha önce çeşitli gazete ve dergilerde makale olarak yayınlanmıştı. Ayrıca özellikle Laleş ve civarında çektiğim fotoğraflardan bazılarını da bu baskıya koydum. Son olarak *Kitab el-Cilve* ve *Mushaf-ı Reş* kitaplarının Türkçe tam metnini ekler kısmında verdim. Bu sayede okur, Ezidi mitoslarının önemli bir kısmını görmüş olacaktır.

İlk baskıda Ezidiler hakkındaki bu kitabı yazmamda birkaç nedenin etkili olduğunu söylemiştim. Özetle; tez çalışmamdan

sonra da devam eden alan araştırmalarının, Ezidiler hakkında yeni ve güncel bilgilere ulaşmamı sağladığını ve derlediğim güncel verileri paylaşma arzusu ve bu durumla bağlantılı olarak, önceki çalışmalarımda yer almayan ya da eksik kalan konuları ancak yeni bir kitapta verebileceğim düşüncesinin, beni, bu kitabı yazmaya ynelttiğinden bahsetmiştim. şimdi yine aynı gerekçeler üzerinden yeni bir kitap değil ama büyük oranda yenilenmiş ve genişletilmiş bir ikinci baskıyı yayınlama gereği duydum. Zira değişen dünya ile birlikte Ezidiler ve Ezidilik de değişmektedir. Bu baskıda yer alan bilgilerin, yine değişim olgusu dikkate alınarak, belirli bir zaman ve bağlam üzerinden okunması gerektiğini belirtmeme gerek yok sanırım. Zamanla, elbette yeni sorular çerçevesinde, bu baskıdaki bilgiler de güncellenmek zorunda kalacaktır.

İlk baskıda vurguladığım bir hassasiyeti yine hatırlatmak isterim; Ezidilikte, ‘şeytan’ ve onu çağrıştıran kelimelerin kullanılması yasaktır. Söz konusu kelimelerin başkaları tarafından yanlarında telaffuz edilmesini dahi istemezler. Ezidilerle gerçekleştirdiğim görüşmelerde mümkün olduğunca yasaklı kelimeleri kullanmamaya gayret etmeme rağmen, kitap içerisinde zorunlu olarak geçecek olan ‘şeytan’ ve onu çağrıştıran terimler için Ezidilerin beni hoş görececeklerini umuyorum. Son olarak, tanıştığımız günden itibaren inançları hakkında bildikleri her şeyi benimle paylaşan, ayrıca Laleş seyahatimde bana referans olan zcan Gören’e ve Laleş’e benimle birlikte gelip yoldaşlık yapan Necati Gören’e; kitabın redaksiyonunu yapan Kübra Kavak’a ve yayıncım Mustafa oban’a teşekkürlerimi sunmak isterim.

GİRİŞ

Khuda,¹ önce yetmiş iki millete, sonra da bana iyilik ver; Khuda yıkıcı değil yapıcıdır, o halde yeryüzüne mutluluk için geldik... Güneş üzerinde yükseldi ey sefil kişi, kalk da ibadetini yap; Khuda birdir ve Şeyh Adiy onun dostudur; selam sana Şeyh Adiy.

Yukarıdaki alıntı Ezidilerin sabah duasından bir bölüm. Dualarında bile önce başkasını düşünen ve kendinden önce ötekiler için iyilik isteyen Ezidilerin adını, Şengal'de (Irak) yaşadıkları yeni bir katliam sonrasında sıkça duyar olduk. Ezidiler homosantrik (insan merkezci) olmayan, doğaya ve hayvanlara saygılı bir inanca sahiptirler. Onların nazarında insan eşref-i mahlûkat değil, aksine zaafî yaratılmış bir varlıktır. Tam da bu nedenle insanı diğer canlılardan üstün tutmazlar. Böyle bir dinin mensupları, insanı yaratılmışların en şerefli, kendi inançlarını da en doğru inanç olarak merkeze koyan İslamcı bir örgüt tarafından

¹ Khuda (Kürtçe Xwedê) Ezidilerin aşkın Tanrısının adıdır ve etimolojik olarak kendini yaratan anlamına gelmektedir

katledilmiş, sağ yakalanan kadınları ise köle pazarlarında satılmıştır. Ezidilerin yaşadığı bu katliam ilk değildi, tarihleri boyunca onlarca kez saldırıya uğradılar. Sonuncusunda olduğu gibi her katliam Ezidilere korkunç acılar yaşatmıştır. Ancak her seferinde çok daha güçlü ve direngen bir Ezidi kimliğiyle ayakta kalmayı başarmışlardır.

Yine tarih boyunca Ezidiler sadece katliamlarla baş etmek zorunda kalmamışlar, aynı zamanda kendileri hakkında üretilen klişe ve stereotipilerle de mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Bunlardan bazılarını ilerleyen bölümlerde ele alacağım. Ama önce Ezidilere yakınlık duyan ve onların acılarını dillendiren bazı kesimlerin de Ezidiler hakkında yanlış bilgiler ürettiğini söylemeliyim. Bu bilgiler arasında en popüler olanı Yaşar Kemal'e aittir. Yaşar Kemal, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* adlı romanında Ezidilerden de bahsetmektedir. Romanda, Ezidilerin yaşadığı dram ve komşularının onlar hakkındaki önyargıları Yaşar Kemal'in muazzam betimlemeleriyle çarpıcı bir şekilde anlatılmaktadır. Ne var ki, romanda geçen kimi ifadeler gerçeği yansıtmamaktadır. Elbette bu bir romandır ve romanlar büyük oranda kurguya dayalıdır. Dolayısıyla onlardan “gerçek bilgiler” talep etmek hem yazara haksızlıktır hem de bu, romanın özüne terstir. Ancak öte yandan romanlarda anlatılanları veri kabul eden ve onlara belge muamelesi yapan önemli bir okur-yazar kesimin olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Sözgelimi *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* adlı romanda geçen aşağıdaki ifadeler, bu okur-yazar kesim tarafından gerçek bilgilermiş gibi her mecrada paylaşılmaktadır:

...Günde üç kez güneşe döner dua ederler, dedim. Onların bizim gibi bellenmiş duaları da yok. Her isteyen çocuk çocuk, genç yaşlı olsun, şeyh olsun, emir olsun herkes güne-

şin karşısına geçer içinden o anda ne geçiyorsa güneşe söyler. Belki de insan soyunun şimdiye kadar söylediği en güzel dualar bunlardır. Belki de en güzel türküler, en güzel şiirler bu dualardan çıkmıştır. Belki de Mezopotamya'nın bütün destanlarının temelinde bu dualar vardır...

Yaşar Kemal'e özgü bu şiirsel anlatım, şüphesiz okuyucuyu etkilemekte, duyguları coşturmaktadır. Sorun şu ki, Ezidiler günde üç defa değil sabah güneş doğarken ve akşam batarken olmak üzere sadece iki kez dua ederler. Ayrıca ibadetleri sırasında içlerinden geleni değil tıpkı diğer dinlerde olduğu gibi ezberlenmiş kalıp duaları okurlar. Aynı romanda Ezidilerin savaş karşıtı oldukları şu ifadelerle anlatılmaktadır:

Onlar adam öldürmezler. Adam öldürenler Yezidilikten çıkarılırlar. Onlar savaşı bir toplu kırım sayarlar. Savaşa katılmamak için direnirler...

Ezidiler, Şengal saldırılarında gösterdikleri gibi direngen ve savaştı bir halktır. Buradaki "savaştı" ifadesini bir övgü ve olumlama anlamında kullanmıyorum. Ancak Ortadoğu gibi bir coğrafyada sürekli saldırılara maruz kalmış bir halkın savaşmayı reddetme olasılığının çok zayıf olduğunu belirtmek istiyorum. Öte yandan Yaşar Kemal'in romanında Ezidileri inciten türden ifadelerin bulunmadığını söylemeliyim. Elbette eleştirimin ona değil; roman(lar)dan veri üreten okur-yazar kesime olduğunu bir kez daha hatırlatarak kendi antropolojik verilerim üzerinden Ezidi coğrafyasını anlatmaya geçiyorum.

Ezidiler, günümüzde, Suriye'den Irak'a, Türkiye'den Kafkaslar ve Rusya'ya kadar uzanan bir coğrafyada yaşıyor olmakla birlikte, nüfusun büyük çoğunluğu, kutsal merkezlerinin de yer aldığı Kuzey Irak bölgesinde yaşamaktadır. Bununla beraber,

özellikle Türkiye’den, başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine göçmüş önemli bir Ezidi nüfusunun olduğu da bilinmektedir.

Tarihi kaynaklardan 1. Dünya Savaşı sonuna kadar Ezidilerin, bugünkü Türkiye sınırları içinde geniş bir alanda yaşamış olduklarını öğreniyoruz. Eski Van Ulucami hatibinin tuttuğu günlüklerden,² Ezidilerin, Van’da Hoşap başta olmak üzere, Canik, Bedehşan, Bargiri (Muradiye) ve Abağa Bölgesi’nde de yaşamış oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca yine, 1. Dünya Savaşı’na kadar Kars ve Ağrı civarında da Ezidilerin mevcut olduğu Rus kayıtlarında geçmektedir (Ortaylı, 1978: 348). Van’dan Kars’a kadar olan bölgede yaşayan Ezidilerin, Rusların bölgeden çekilmesiyle birlikte başta Ermenistan olmak üzere Kafkas bölgesine geçtikleri kaydedilmektedir. Kafkas Ezidileri iki ana gruba ayrılmaktadır: Van’dan giden Zuquri Ezidileri ve Kars’tan giden Akhbaran Ezidileri. Bu iki ana grupta Zuquriyan, Sipkan, Khal-tan, Mehemdan, Rojkan, Hesiniyan ve Akhleran aşiretleri yer almaktadır (Anqosi, 2005).

Ezidiliği, etnodinsel bir inanç, diğer bir deyişle kimlik kurucu bir kaynak olarak değerlendirmekteyim. İslamiyet, Hristiyanlık ve Budizm gibi evrensel söylemlere sahip ve genişleme arzusunda olan dinlerin içerisinde her renkten insan ve kimliğin yer aldığı bilinmektedir. Ezidilik ise sadece Ezidi anne ve babadan doğanların dine, dolayısıyla kimliği kabul edildiği tikel bir grubun dini olma özelliğiyle sınırlarını dışarıya kapatmıştır.³ Mushaf-ı

² Bkz. <http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depo1/yazma.htm>.

³ Laleş’te görüştüğüm Baba Çavuş’un, “dışarıdan isteyenlerin Ezidi olma meselesinin görüşüldüğünü” söylemesine rağmen soy kuralı şimdi-lik geçerliliğini korumaktadır.

Reş'te bahsi geçen “farklı bir soydan gelmiş olma” inancı da Ezidiliğin etnodini yönünü güçlendirmektedir.

Ezidiler, Müslüman ve Hıristiyan komşularınca ‘Şeytana tapınlar’ olarak bilinmektedir. Üstelik bu klişe artık genel bir kanaat olmanın ötesinde akademik bir veri olarak da kabul edilmekte ve Ezidilik hakkında çalışan çoğu akademisyen tarafından da dillendirilmektedir. Gerçekte, inançlarında kötülüğün lanetlendiği, Şeytan veya kötülük tanrı/tanrıçası gibi varlıkların bulunmadığı Ezidilikte, çerçevesini Melek Tavus’un çizdiği iyilik kavramının en önemli erdem olduğu görülmektedir. Ezidilik, eski Hint-İran dinleri –özellikle Zerdüştilik– ile Semitik dinlerdeki *heretik* ve *heterodoks* geleneklerin senkretizmi sonucu ortaya çıkmış Gnostik bir dindir.

I. BÖLÜM

GNOSTİK EZİDİLER

Kimi kaynaklarda Ezidilik ve Gnostisizm arasındaki ilişkiden bahsedilir. Evvelki çalışmalarında ve bu kitabın ilk baskısında ben de bu ilişkiden bahsetmekteydim. Ancak Ezidilik ve Gnostisizm ilişkisinin sandığımdan daha ileri boyutta ve derin olduğunu Laleş seyahatim sonrasında anladım. Laleş'e gittikten sonra Ezidilik ve Gnostisizm arasında yüzeysel bir etkileşimin ötesinde bizzat Ezidiliğin Gnostik bir inanç olduğu kanaatine vardım. Ezidiliğin Gnostik bir inanç olduğunu, hem Ezidi inancındaki zengin Gnostik motiflere hem mitsel anlatılara hem de bizzat Laleş tapınağının tarihine ve üzerinde taşıdığı Gnostik figürlere baktığımızda net olarak görebilmekteyiz.

Laleş bölgesi coğrafi konumu nedeniyle resmi dinlerin baskı ve zulmünden kaçan heretik hareketlere ev sahipliği yapmıştır. Uzun süredir de Ezidilere ev sahipliği yapmaktadır. Ezidiliğin kurucusu olarak gösterilen Şeyh Adiy Bin Musafir, Laleş'e geldiğinde burada yukarıda bahsi geçen heretiklerin temsilcileri zaten vardı. Dolayısıyla kaçınılmaz olarak Şeyh Adiy'in ilk müritleri de orada yaşayan Kürt heretikler olmuştur. Başlangıçta Şeyh Adiy'in İslami söylemleri etkili olsa da, özellikle o öldük-

ten sonra Gnostik gelenek, Sohpetiye/Adaviye olarak adlandırılan Şeyh'in İslami tarikatını Ezidiliğe dönüştürmüştür.

Dahası Laleş tapınağı, Şeyh Adiy'e kadar bir Hristiyan manastırıydı. Şeyh Adiy'den bahseden kaynaklarda onun Laleş'e gelip eski bir Hristiyan manastırını alarak burayı dergâha dönüştürdüğü yazar. Ancak Laleş elbette sıradan bir Hristiyan manastırı değildi. Laleş tapınağının bir Gnostik manastırı olduğu açıktır. Zira duvarlarında resmi kilisenin yasakladığı figürler bulunmaktadır. Bunlar arasında en göze çarpanı Gnostiklerce ve tabii ki Ezidilerce kutsal sayılan yılan figürüdür. Tapınak kapısının hemen sağ tarafında yukarıya doğru tırmanan bir yılan kabartması artık Laleş'in ve Ezidiliğin simgesi haline gelmiştir. Yılanın neden kutsal kabul edildiği konusuna ilerleyen bölümlerde değineceğim, ama önce "Gnostik Ezidiler" iddiamı doğrulamak adına, Gnostiklerin tarihi ve inançları hakkında bir şeyler söylemeliyim.

Gnostikler ve Gnostisizm

"Bilinircilik" anlamındaki Gnostisizm, yine "bilgi" anlamındaki "gnosis" kelimesinden türetilmiş, derin ve tam bilgi anlamındaki gnose'den gelen Yunanca bir kelimedir (Sever, 1996: 22). Söz konusu kelime en temel haliyle "bilmek" anlamına gelse de Yunanlılar 'bilme'nin iki ayrı biçimi olduğunu varsayıyorlardı; ilki "kişinin kendi varlığının dışındaki kaynaklardan edindiği bilgi(ler)" iken ikincisi "daha kişisel, daha doğrudan ve sezgisel olan" bilgi türüydü (Martin, 2010: 15).

Kökleri Antik Yunan'a kadar uzanan Gnostik düşünce, günümüzde kullanılan dinsel anlamına Ortaçağın ilk yüzyıllarında kavuşmuştur. Söz konusu dönemde ortaya çıkmış olan ve dogmalardan ziyade gnosis'e vurgu yapan çeşitli dinsel grupları işaret

etmektedir. Dinsel düşüncede en yalın haliyle gnosis, Tanrısallığın dolaysız içsel bilgisi anlamına gelmektedir (Martin 2010: 15).

Gnostik bilgi, yani gnosis; kutsal gücü, insanın kim olduğunu, nereden ve neden sürüldüğünü, neye sahip olduğu ve nelerden yoksun bırakıldığını; yaratılmanın ve yeniden yaratılmanın ne olduğunu açıklar (Floramio, 2005: 99). Bu bilgi sayesinde insan, başlangıcı, dolayısıyla kendi kaynağını bilir. İnsanın başlangıcını (arche) bilmesi de telos'unu, yani amacını ya da sonunu bilmesi demektir (Floramio, 2005: 101).

Her ne kadar Gnostisizm'in kilise papazlarının etkisiyle birinci yüzyılda ortaya çıkmış olduğu düşünülse de kaynağını Hristiyanlıktan önce ortaya çıkmış olan Musevi, Pagan ve Pers geleneklerinden almıştır (Martin, 2010: 25). Gnostik toplulukların egemen ve dayatmacı öğretilere çoğunlukla muhalif olduklarını söyleyen Martin (2010: 34), Gnosis'in de, doğrudan ve deneyimsel bilgiye işaret ettiğini belirtmektedir. Gnosis'in (bilginin) peşinden giden Gnostikler, muhalif yönleriyle özellikle Mısır, Filistin, Suriye ve Anadolu kentlerinde baskıcı Roma Devleti'ne karşı protesto dinleri halinde varlık göstermişlerdir (Özbudun, 2004: 118). Haklı olarak Özbudun, "dinler" şeklinde çoğul bir ifade kullanmıştır, zira Gnostisizm birbirinden farklı pek çok topluluk ve inanç gruplarında değişik ad ve biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle sanılanın aksine tüm Gnostikler Hristiyan değildir; Musevilik, İslamiyet ve/veya pagan dinleri içerisinde de Gnostik yorumlu inançlar bulunmaktadır (Martin, 2010: 16). Bunlardan bazıları Hristiyan, Musevi ve Müslüman, bazıları ise tıpkı Ezidilik gibi bahsi geçen dinlerden ayrı/bağımsız bir din olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Her ne kadar farklı dinler içerisinde kimlik bulsalar ve bölgesel bazı farklılıklar gösterecekler de tüm Gnostik hareketler temel olarak aynı fikirleri paylaşıyorlar.

Gnostisizm'in altın çağı olarak ikinci yüzyıl gösterilmektedir. Bu dönemde, Hıristiyanlık yeni kurumsallaşmaya başladığından ortodoksi ve heterodoksi arasındaki sınırlar henüz belirginleşmemiştir. Bu sayede Marcion ve Valentinus gibi önemli Gnostik dini liderler etkin olma imkanı yakalamışlardır. İkinci yüzyılda teolojik tartışma ve yazın merkezi olarak İskenderiye ve Roma gibi şehirler öne çıkmaktadır. Bu merkezlerde süregelen tartışmalar neticesinde ortodoksi ve heterodoksi arasındaki sınırlar da belirginleşmeye başlamış (Martin, 2010: 33) ve zamanla ana akım Hıristiyanlık ile Gnostik kiliseler birbirlerinden uzaklaşmışlardır.

Martin (2010: 37), Gnostik dünya görüşünün, her dönem düalist bir karakter taşıdığını belirtmiş ve düalizm kavramının ilk olarak İngiliz şarkiyatçı Thomas Hyde tarafından, Şeytan ve Tanrıyı mutlak anlamda birbirine karşıt iki varlık olarak kavrayan dinsel sistemleri tanımlamak için kullanıldığını ifade etmiştir. Ancak Gnostik düalizm, iyilik ve kötülüğün uzlaşmaz ve mutlak karşıt olarak tanımlandığı Zerdüşti ve yine bana göre, Zertüştiliğin etkisiyle biçim almış Musevi ve ana akım Hıristiyan düalizmlerinden ayrılmaktadır. Gnostik düalizmde, ruh ve bedenin birliği bu dünyaya karşıdır. Değişmez ve bozulmaz manevi dünya ile değişken ve bozulabilir yeryüzü dünyası (Floramio 2005: 103) arasındaki çelişkinin sonucu Gnostik düalizmi ortaya çıkmıştır. Maddi dünyanın bir parçası olan insan da tamamlanmamış, mükemmel olmayan bir varlıktır. Dünya ve evrenin üzerinde, her şeyin sahibi ve efendisi olan bir Tanrı bulunmaktadır. Yalnız bu dünya, bu Tanrı tarafından yaratılmamıştır; kendine yakın, ama buyruğu altında bir varlık tarafından yaratılmıştır (Sever, 1996: 22). İnsanın zaaflı ve maddi dünyanın kötücül olduğu inancı, tam da bu yaratılış mitosuna dayandırılmaktadır. Yukarıda da belirttiğim üzere Gnostikler, manevi dünyanın bir

kopyası olan maddi dünyanın ve insanın, gerçek/mutlak Tanrı (ki bu Ezidilerde Khuda'dır) tarafından değil, onun yarattığı melek ve/veya yarı ilahlar tarafından yaratıldığına, dolayısıyla yaratılan(lar) tarafından yaratıldıkları için insanın kendisinin ve yaşadığı maddi dünyanın kusurlu olduğuna inanmaktadırlar. Yaratılış mitosundan da anlaşıldığı üzere Gnostiklerin, yaratıcı Tanrı Demiurge (Ezidilikte Melek Tavus tarafından temsil edilmektedir) ve yaratılan her şeyin üstünde gerçek ve aşkın bir Tanrı (Ezidilikte Khuda'dır) olmak üzere iki Tanrıları vardır (Martin, 2010: 40-41). Önemli Gnostik ekollerden olan Valentinyen ve Sethian mitolojilerinde Demiurge (yarı Tanrı) temel figür olarak (Floramo 2005: 158) karşımıza çıkmaktadır.

Gnostiklere göre dünyanın varoluşu bir hata eseri idi. Çünkü dünyayı yaratan Demiurge, onu daimi ve ölümsüz yaratmak istedi ancak başaramadı (Floramo, 2005: 121). Cahil ve kibirli bir yaratıcının ürünü olan bu dünya, manevi dünyanın günahkâr ve solgun bir yansıması olarak kötülüğün tek kaynağıdır (Floramo, 2005: 123). Gnostik inançlardaki maddi dünya ve manevi dünya ayrımını Martin (2010: 41-42), şu şekilde anlatmaktadır:

Zaman ve mekân bugünkü anlamıyla henüz bilinmezken, Gerçek Tanrı, düşünciyi temsil eden dişil Tanrısal ilke Ennoia ile birlikte özsel yoğunluk anlamına gelen 'Pleroma' ülkesinde yaşardı. O aslında nesneleri yaratan değildi, bundan ziyade onları kendisinden türeten ve oluşturan bir varlıktı. Başka bir deyişle, Eski Ahit'in Tanrısında olduğu gibi iradi ve kasıtlı bir biçimde 'şimdi de ışık olsun' dendiğinde ışık olmuyordu, bundan ziyade oluş 'gerçek Tanrı'nın nefes alış-verişi gibi rutin ve olağan bir biçimde gerçekleşiyordu. Varlık katlarının gelişip örgütlenmesi neticesinde, 'ulaşılması imkansız sonsuzluk', 'erişilmesi imkansız ideal durum' anlamına gelen, 'aeon' adıyla anılan Tanrısal figürler ortaya çıktı.

Biraz önce bahsettiğimiz oluş ilkesi gereği, olan oldurandan bir seviye aşağıdaydı, bir su birikintisinin tam ortasına atılmış olan bir taş düşünün, doğal olarak gölcüğün tam ortasında oluşan su dalgacıkları, gölcüğün kıyısındaki dalgacıklardan çok daha sık aralıklı ve hareketin merkezine (taşa) çok daha yakın bir durumda olacaktır. Tanrısal bilgeliği temsil eden ve Tanrıların en genci olan Sophia, bu nedenle gerçek Tanrıdan daha ileridir, onun gerçek Tanrıyı bilme tutkusu neticesinde doğuş ve oluş söz konusu olur. Tüm bu süreç kocasının bilgisi ve katılımı olmadan kendiliğinden gerçekleşir (Heraeon'un, yani Tanrı/Tanrıçanın bir hayat arkadaşı vardır). Oluş neticesinde sonradan maddeye dönüşecek olan karanlık kaos ortaya çıkar; ancak bu kaos evresi oldukça cansız ve yavaş ilerleyen bir süreçtir; çok derin sular ve sonsuz karanlıktır... Karanlıktan çok rahatsız olan Sophia sonunda onu alt edecek bir varlık yaratmaya karar verir; dünyanın yaratıcısı, çocuksu Tanrı anlamına gelen Ialdaboath isminde yüzü aslan yüzüne benzeyen bir hermafrodit yaratır. Tabii ki bu Ialdaboath isimli yaratık yaratıcı Tanrı Demiurge'den başkası değildir, annesinin kim olduğundan dahi haberi yoktur. Sophia, ona defalarca kendisinden daha yüce güçler bulunduğunu anlatmayı dener ancak Ialdaboath hiçbir biçimde bu sözlere kulak asmaz ve göğü, yeryüzünü yaratarak bu dünyanın başkan Arkhon'u olur (Yunanca kökenli olan bu sözcük 'sıradan görevli' anlamında kullanılmaktadır). Sonrasında Demiurge başka Arkhonlar da yaratır, bunlardan her biri, yedi kat olan gökyüzünün bir katına hükmeder ancak başkan Arkhon dahil olmak üzere tüm Arkhonlar göğün sekizinci katında ikamet eden Sophia hükümrانlığı altındadır. Demiurge'un ülkesine en uzak olan gerçek Tanrı'nın mekânıdır. O kadar uzaktır ki bilinmeyen ülke olarak tabir edilmiştir.

Öte yandan, Gnostikler için maddi olanın kusurlu ve eksik olması, dünyada ve insanın içinde iyiliklerin de bulunduğunun

fark edilmesine engel değildir. Zira inançlı insanların kurtuluşu ancak dünyada iyi şeylerin de olması ile mümkün olacaktır (Martin, 2010: 39). Gnostiklere göre gnosis'i kazanmak, Tanrısal ışığı içselleştirmek anlamına gelir. Bu sayede zamanla Tanrı'nın bizimle beraber olduğunu ve onun bir parçası olduğumuzu duyumsamaya başlarız (Martin, 2010: 49).

Gnostiklerin ana akım dinlerden (Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in ortodoks yorumlarından) ayrılan yönleri sadece bunlarla sınırlı değildir. Yasak meyvenin yenmesi, Adem ve Havva'nın cennetten çıkarılma nedenleri ve kendilerinin farklı bir soydan gelmiş oldukları inancı gibi pek çok konuda ayrı düşmektedirler. Yukarıda bahsedilen tüm Gnostik inanç ve mitoslar, aralarında bazı anlatım farkları olsa da büyük oranda Ezidi mitoslarıyla benzerlik göstermektedir. İlerleyen bölümlerde bu benzerlikler karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Elbette Ezidiler gibi, kadim Gnostikler de baskı ve saldırılara maruz kalmışlardır. Gnostik inançlar resmi dinlerce sapkın ve Şeytani ilan edilmiş, yazılı kaynakları yakılmış; sağ yakalanan Gnostikler ağır işkenceler yapılarak katledilmişlerdir. Öyle ki uzunca bir süre Gnostiklerin adı dahi unutulmuştur. 1945'te Mısır'da tesadüfen bulunan el yazmaları sayesinde Gnostik inanç hakkında yeniden ilk elden bilgilere ulaşılabilmektedir. Adları unutulsa da gizlenmeyi başaran Gnostikler, farklı kimlikler altında varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Maniheistler,¹ Paulicianlar (Paulisyenler),² Bogomiller,³ Cathar (Kathar)

¹ Maniheizm ya da Mana dini 3. yüzyılda Mani tarafından kurulan düalist bir dindir. Zerdüştilikte olduğu gibi iyi-kötü çatışması üzerine kurulmuştur. Hristiyanlıkla da ortak yönleri vardır. Bu nedenle Zerdüştilik ve Hristiyanlığın sentezi bir din olarak kabul edilmektedir.

Şövalyeleri⁴ ve günümüzde Irak'ta hâlâ varlıklarını sürdüren Mandeaneler⁵ Gnostik karakterleriyle öne çıkan gruplardır. Bunlar arasına artık Ezidiler de eklenmelidir.

² Paulicianizm, 7. yüzyılda Bizans'ın hâkim olduğu topraklarda Ermeni köylü ve çiftçiler arasında ortaya çıkmıştır. Maniheizmden çok fazla etkilendiği anlaşılan hareket, insanın kötülükten, ancak maddi dünyaya ilişkin şeyleri yadsımasıyla uzak durabileceğini öğütlemekteydi (Seidler, 1999: 79) Onlara göre, maddi dünyanın kötü Tanrısıyla manevi âlemin iyi Tanrısı arasında kıyasıya bir mücadele sürmektedir. Paulicianlar, resmi kilisenin tüm tapınım biçimlerini ve sembollerini kötü Tanrının yaratımları olduğunu düşündükleri için reddetmişlerdir (Özbudun, 2003: 164). Gerçekte, bu tepkinin kötülük Tanrısı ile ifade edilen siyasal ve dini erke olduğu anlaşılmaktadır. Zengin kilise ileri gelenlerini eleştirmeleri, dünyevi serveti yadsımaları, kutsal tasvirler kültüne karşı çıkmaları, azizleri kabul etmemeleri, bütün insanların eşit olduğu fikrini savunmaları ve toplumsal ayrıcalıkların kaldırılmasını istemeleri nedeniyle Paulicianizm, özellikle köylülere ve şehirlerin pleb nüfusuna çekici gelmekteydi (Seidler, 1999: 93). Paulicianlar bir süre Arap-Bizans çelişkisinden yararlanarak, Arap himayesinde gelişme fırsatı yakalamışlarsa da, 843 ve 872 yılları arasında Bizans yönetiminin saldırıları sonucunda Anadolu'daki varlıkları sona ermiştir. Geriye kalan bir grup Paulician, Balkanlara sürülmüş ve varlıkları burada bir süre daha devam etmiştir (Özbudun, 2003: 166).

³ Balkanlardaki Paulician izlerinin etkisiyle, buradaki kentli Bizans ve köylü Bulgar halkları arasındaki çelişkinin tetiklediği Bogomil hareketi, ılımlı bir düalizm görüşüne dayanmaktadır (Murray, 1989: 30). Bogomiller, kilise binalarını Şeytan işi olarak görmekte, maddi dünyanın Şeytanın denetimi altında bulunduğuna ve din adamlarının da Şeytanın yardımcıları olduklarına inanmaktaydılar. Bizans'a karşı bir süre direnen Bogomiller, 13. yüzyıldan itibaren Bulgar Krallığı'nın da karşı tavrı sonucunda gerilemeye başlamıştır (Özbudun, 2003: 169).

⁴ Fransa'nın güneyinde ortaya çıkan Cathariler, kilise pratiklerine ve sembollerine karşı çıkararak öğretilerini yaymaya başlamışlardır. İlk Hı-

ristiyanların yaşamlarını örnek olarak yalın ve yoksul bir yaşamı savunan (Özbudun, 2003: 171) Cathariler; cenneti, cehennemi, yeniden dirilişi yok sayıyor; imanın zorla olmayacağını ilke ediniyor; devlet dahil tüm toplumsal ve siyasal merkezîyetçiliği, özel mülkiyeti reddediyor; toprak ve iş paylaşımını öngörüyorlardı (Barber, 1995: III 45-48). Catharilere göre de dünya maddi olan kötüyle, iyi olan manevi dünya şeklinde düalisttir. İnsanlık bu iki zıt ilkenin ürünüdür; ruh iyi Tanrı'nın yaratımı, buna karşın beden kötü Tanrı'nın yaratımıdır. Cathariler, kutsal kitap olarak, Yuhanna İncili'ni kabul ediyorlardı. Toplum, müminlerin oluşturduğu sıradan insanlarla, kusursuzların (perfectilerin) oluşturduğu ruhban sınıfından meydana gelmekteydi. Ayrıca, kilise binaları yoktu ve haç kullanmayı da reddediyorlardı (Murray, 1989: 105-107).

⁵ Mandaizm ya da Mandaenizm olarak adlandırılan, günümüzde Irak coğrafyasında yaşatılan bir dindir. Vaftizci Yahya'yı peygamberleri olarak kabul etmektedirler. Hristiyanlıktan güçlü düalist yönüyle ayrılmaktadır. Adları Yunancadaki gnosis kelimesi ile eş anlamlı olan Aramice manda (bilgi) kelimesinden gelmektedir. Adlarına kaynaklık etmiş olan Manda (gnosis/bilgi) kelimesi de Mandaenlerin gnostik olduklarını ortaya koymaktadır.

II. BÖLÜM

MİSTİK LALEŞ YOLCULUĞU

Antropolog

Uzun yıllardır Ezidiler hakkında araştırma yapıyorum. Bu süre zarfında Ezidilerle o kadar çok görüşme yaptım ki, sayısını bile hatırlamıyorum. Araştırmalarımı önce yüksek lisans tezi olarak; ardından makale, kitap ve kitap bölümleri halinde yayımladım. Ulusal ve uluslararası toplantılarda sunumlarını yaptım. Tüm bu çaba ve yayınlara rağmen bir şeyin eksikliğini, hatta mahcubiyetini hep hissettim. O eksiklik “Laleş”ti. Ezidiler hakkında konuşurken ya da yazarken sözlerimi bitirdiğim anda, Laleş’e gitmemiş/gidememiş olmanın verdiği ruh haliyle kendime; “Ama Laleş’e gitmedin ki! Ne söylersen söyle ‘öz’ hep eksik kalacak, kelimeler ruhunu bulamayacak” diyordum. Çünkü Laleş, Ezidiliğin “özü”ydü, bilginin kaynağıydı, cevabını bulamadığım sorularımın yanıtlarının saklı olduğu mistik tapınaktı. Zaten Laleş’e gittikten sonra öğrendim ki, “Laleş” kelimesi ışı-ğın kaynağı anlamına geliyormuş.

Antropologlar, bilgiyi kaynağında, yani seslerini duyabilecekleri, dolayısıyla acıları, mutlulukları, öfkeleri deneyimleyebilecekleri dudakların arasından henüz çıkmış sözlerde ararlar. Sözlerin, duyguların peşinde ışığın kaynağı olan mekanlara ve onların sakinleri olan insanlara giderler. Onlarla hasbıhal eder; dost, arkadaş olurlar. Ve o ilk temastan itibaren artık yaşamlarının geri kalan kısmında onların yanında dururlar, hatta çoğu zaman onlardan biri gibi olurlar. Ben de bir antropolog olarak kendimi Ezidilere dost, sırdaş etmişim. Acılarını acım, mutluluklarını sevincim olarak hissetmeye başlamışım. “Muşım” diyorum, çünkü bu duyguları bilinçli olarak, kasten, zorlamayla yaşayamıyorsunuz. Yakınlık duyduğunuz için kendiliğinden gelişen duygular bunlar.

Ezidilerle bu kadar yakınlaşmış ve duygu birliği yapmışken Şengal’den gelen haberlerle acılarına ortak oluyorum. Bir şeyler yapmak, yanlarında olmak ve onlarla birlikte Şengal Çölü’nü geçmek istiyorum. Karar veriyorum Laleş’e gideceğim. Ezidi kannaat önderlerinden biri olan Özcan Gören’i arıyorum: “Laleş’e gitmek istiyorum, benim geleceğimi oradaki Ezidi tanıdıklarına söyler misin?” Aldığım cevap beni çok sevindiriyor; “Sen yeter ki git gerisini merak etme” diyor. Yolculuk hazırlığına başlıyorum. Ertesi gün Ezidi dostlarımdan Necati arıyor beni. Özcan Abi’den duymuş gideceğimi. “Birlikte gidelim” diyor ve Şengalli olan eşinin ailesi de Zaho’da (Zaxo) Birleşmiş Milletler’e ait bir kampta kalıyormuş, onları da ziyaret etmeyi öneriyor. Benim için bulunmaz bir fırsat. Ezidilerin kutsal topraklarını bir Ezidi dostumla birlikte gezeceğim.

Sığınmacı

Necati ile 13 Ocak’ta Silopi’de buluştuk. Gece Silopi’de kaldık. Ertesi sabah erkenden Necati’nin arabasıyla Habur sınır ka-

pısına doğru yola çıktık. Araba pikap tabir edilen türden ve kabini eşya dolu. Necati, köyden toplanan yardım malzemesini Zaho'daki kampta kalan Ezidilere verecek. Sınırı, yaşadığımız bir iki pürüzden sonra geçiyoruz. Artık Irak Kürdistan Bölgesindeyiz. Önce Zaho'daki kampa gideceğiz. Kamp yerini öğrendikten sonra Necati kayınbiraderini arayıp kampa doğru geldiğimizi söylüyor. Kampın dışında Necati'nin kayınbiraderi bizi karşılıyor, onun sayesinde kamp alanına sorun yaşamadan giriyoruz. Kamp, adını yanından geçen dereден almış; “Camışko Kampı”, yani “Fareli Dere Kampı”. Kampta tamamı Şengal'den gelen 25 bin kişinin yaşadığı beş bin çadır mevcut. Kamp içerisinde Birleşmiş Milletler araçları geziniyor. Manzara içler acısı. Yerinden yurdundan edilmiş insanlar, gayri insani bir ortamda yaşam mücadelesi veriyorlar. Ne yapacaklar, nereye gidecekler, Şengal kurtarılsa bile oraya dönecekler mi hiç bir şey belli değil. Necati'nin eşinin ailesinin kaldığı çadıra gidiyoruz. Çadırdaki Fakir İlyas (Necati'nin kayınpederi), eşi Beyzi, erkek çocukları, bir gelini ve torunlarıyla beraber kalıyorlar. Çay içerek sohbet ediyoruz. Ardından kamp alanında kısa bir tur atıyoruz sonra başka bir çadıra geçiyoruz, manzara aynı. Kamp alanı içerisinde küçük fırınlar yapılmış, dağıtılan gıda yardımı yetmediği için çoğu kendi ekmeğini bu fırınlarda pişiriyor. Necati getirdiği yardım malzemesini kamptakilere verdikten sonra ayrılıyor. Duhok'a doğru yola çıkıyoruz.

Pir Aziz

Duhok'a bağlı Hanke (Xanke) ilçesine gideceğiz; çoğunluğu Ezidilerden oluşan kalabalık bir ilçe. Kalabalığın sebebi yine Şengal ve Musul'dan gelen Ezidilerin ilçeye yerleşmesi. Bir kısmı Hankeli dindaşlarının evine yerleşmiş, bir kısmı ev kiralamış, ama çoğu yine çadırdaki yaşıyor. İlçenin kendi nüfusu 25 binken Şengal

ve Musul'dan gelenlerle 65 bine çıkmış. Hanke'de Şeyh Berkat'ın evine konuk oluyoruz. Evde bizden başka misafirler de var. Selamlaşma ve tanışma faslından sonra sohbet başlıyor. Siyaset, inanç, IŞİD, KDP gibi bir sürü konuyu konuşuyoruz. Ardından yan odada hazırlanmış olan sofraya geçiyoruz. Şeyh Berkat Du-hok'ta avukatlık yapmakta. Misafirlerinden biri de yine kendisi gibi avukat olan Şeyh Sait. Ertesi gün öğlen yemeği için bizi evine davet ediyor. Akşama doğru Hanke'den ayrılıyor. Gece kalacağımız Şeyhan (Şeyxan) ilçesine gidiyoruz. Şeyhan, bölgede Ezidi nüfusunun en yoğun olduğu ilçe. Müslüman nüfusun olmadığı Şeyhan, bin kişiye yakın Süryani ve Keldani'nin yaşadığı ve Ezidilerin ruhani lideri olan Baba Şeyh'in de ikamet ettiği büyük bir ilçe. Burada da Şengal ve Musul'dan kaçmış Ezidiler ve Hristiyanlar ilçe nüfusunu iki-üç katına çıkarmış.

Sabah erkenden Laleş'e gideceğiz. Yıllardır gitmek istediğim Laleş'i görmeme artık saatler kaldı. Gece Şeyhan'da Pir Aziz'in evinde kalacağız. Necatilerin köyündeki Ezidiler, Pir Aziz'in mensubu olduğu pirlük ocağına bağlılar. Dolayısıyla Pir Aziz Necatî'nin de piri. Pir Aziz, bizi evinde sıcak ama biraz da bu-ruk karşılıyor. Çünkü eşi ve çocuklarını IŞİD saldırısından sonra yurtdışına göndermiş. Savaştan hemen önce yaptırdığı dubleks evinde ailesi olmadan yaşıyor. Evin üst katında kalan Pir Aziz, alt katı Musul'dan kaçan bir Ezidi ailesine vermiş. Onlardan herhangi bir ücret almıyor. Sadece IŞİD zulmünden kaçan dindashlarına elinden geldiğince kucak açmış.

Laleş

Sabah erkenden kalkıyoruz. Biz kalkmadan Musullu aile bizim için kahvaltı hazırlamış. Kahvaltıdan sonra Laleş'e gitmek

üzere yola çıkıyoruz. Laleş-Şeyhan arası 11 kilometre. Etrafı fazla yüksek olmayan tepelerle çevrili bir yolda ilerliyoruz. Laleş'e yaklaşıncı derin bir vadiye giriyoruz. Vadinin sağ tarafında gökyüzüne doğru yükselen dev alevler dikkatimi çekiyor. Ateşin Ezidi inancında kutsal olduğunu biliyorum. Dolayısıyla gördüğüm alevlerin ateş kültüyle bağlantılı olarak Ezidilerin yaktığı büyük bir ateşten kaynaklandığını düşünüyorum, ama alevlerin bu kadar yükseğe çıkıyor olması gerçekten hayret verici. "Işığın kaynağı" bir mekânın yakınında karşılaştığımız alevler, Ezidi inancındaki ateş-güneş kültünü çağrıştıran ve tam anlamıyla onu duygusal boyutta da hissetmemi sağlayan bir etki yaratıyor. Yaklaşıncı alevlerin yeni açılmış bir petrol kuyusundan çıkan fazla gazların yakılmasıyla oluştuğunu anlıyoruz. Yaşadığım mistik duygu bu manzarayla darmadağın oluyor. Petrol kuyusu tel örgüyle çevrelenmiş genişçe bir alanın ortasında yer alıyor ve içeride onlarca tanker sıra bekliyor. Uzak olduğu için tankerlerin plakalarını göremiyorum, ama Laleş'e gidince öğreniyorum ki hepsi Türkiye plakalıymış.

Petrol kuyusunun hemen karşısında yol sola doğru kıvrılıyor. Yola girdikten hemen sonra karşımıza dar ve derin bir vadi çıkıyor; vadinin yamaçları ağaçlık. Uzaktan seçemiyorum, ama sanırım zeytin ve meşe ağaçları. Vadinin sonuna doğru Laleş tapınağının, fotoğraflardan aşına olduğum konik kubbelerini görüyorum. Rüyada gibiyim, tekrar az evvel yitirdiğim mistik duyguya kapılıyorum. Artık Laleş'teyim. Aramızda sadece Peşmerge kontrol noktası var. Kontrol noktasındaki Peşmergeler de Ezidilerden oluşturulmuş. Aracımızı durduruyorlar ve neden geldiğimizi soruyorlar. Necati, kendisinin Ezidi olduğunu benim de Ezidiler hakkında araştırma yapan bir akademisyen olduğumu söylüyor. Peşmerge uzun uzun arabasının içini süzü-

yor. Ardından kulübeye gidip telsizle konuşuyor. Kısa süre sonra da bariyeri kaldırıp geçmemize izin veriyor. Nihayet tapınağın yakınındayız. Aracı park ettikten sonra hızlı adımlarla tapınağa doğru yürüyoruz. Etrafta Laleş'e hizmet için orda olan Ezidiler var. Biz hariç herkes yalınayak. Tapınağın avlusunun kapısına gelince biz de ayakkabılarımızı çıkartıyoruz. Ezidiler, kutsal mekânlarının dış dünyadan getirilenlerle kirlenmemesi için ancak yalınayak olarak tapınak alanına girilmesine izin veriyorlar. Yerler çok soğuk bu yüzden çoraplarımızı çıkarmıyoruz. Ancak taş zeminin buz kesmiş soğuğuna çorap kâfi gelmiyor. Avlunun bir köşesinde yerde serili bir keçe görüyorum. Koşarak kendimi keçenin üzerine atıyorum. Keçenin üzerinde bağdaş kurmuş oturan iki genç Ezidi sigara içerek sohbet ediyorlar. Sohbetlerine biz de katılıyoruz. Yirmili yaşlarda olan Ezidi, bize tapınak hakkında bilgi vermeye başlıyor. Ama benim dikkattim adamın ayaklarında. Bizim ayaklarımız çoraplı olduğu halde buz kesmişken o çorapsız bir halde taş zeminin üzerinde hiç kıpırdamadan duruyor. Tapınağın içine girmek istediğimizi söylüyoruz. Ben Ezidi olmadığım için bir süre avluda bekletiliyoruz. Tapınağın içerisinden günlük kontrolleri yapan bir ruhban çıkıyor. Talebimiz ona iletiliyor. Kendisiyle yaptığımız sohbetin ardından içeriye onun refakatinde giriyoruz.

Rehberimiz Danimarka'da doğmuş bir pir, eğitimini orada tamamladıktan sonra Laleş'e gelip yerleşmiş. Önce tapınağın görkemli taş kapısını anlatıyor. Taş kapının üst kısmında Ezidiliğin kutsal sembolleri resmedilmiş. Sağ tarafta ise büyük bir siyah yılan kabartması var. Yılan, alttaki küçük bir delikten yukarıya doğru süzülürken resmedilmiş. Ortodoksiye ait mitoslarda ilk günahın işlenmesindeki rolü yüzünden yılanın lanetlendiğine inanılmaktadır. Ancak Gnostikler, bu mitosunu bilginin Adem'e

verilmesi şeklinde yorumlamakta, dolayısıyla yılanı da bilginin sembolü olarak kutsamaktadırlar. Hem bu mitostan hem de Tufan mitosundan dolayı Ezidiler için yılan kutsal bir canlı. Hatta rehberlik eden pir, bu yılanın tufandan sonra taşlaşıp tapınak duvarında kaldığına inanıldığını söylüyor.

Tapınağın ana girişinde her biri yedi meleş simgeleyen yedi sütun bulunmakta. Tapınağın ana girişı metaforik olarak dünyayı simgeliyor. Sütunlar da dünyayı taşıyan/tutan yedi meleş. Melekleri simgeleyen sütunlar, renkli saten kumaşlarla süslenmiş. Bunlara dilek sütunu diyorlar. Dileş olan, sütuna bağlanmış kumaşlardaki ilmeklerden birini çözüyor, sonra kendisi bir ilmek atıyor. Bu şekilde sütunlarda çözülmeyi bekleyen onlarca ilmek var. Ana girişten ilerliyoruz. Birkaç metrelik dar ve alçak bir girişten eğilerek merdivenlerle aşağıya iniyoruz. Alt katta birkaç insanın sığabileceğı bir odadayız. Odanın içerisinden yine dar bir kapıdan küçük bir mağaraya geçiyoruz. İçerisi dışarıya göre oldukça sıcak ve rutubetli; nemin sebebi mağaradaki kaynak suyu. Ezidiler için oldukça kutsal bir kaynak. Ava Zızmım ya da Kanîya/Ava Spî (Beyaz Çeşme/Su) diyorlar. Ezidiler, suyun nereden geldiğini ve nereye aktığını kimsenin bilmediğine inanıyor. Her Ezidi “morkırın” olarak adlandırılan bir geçiş ritüeli ile dini giriş yapar. Morkırın ritüeli Kanîya Spî’nin suyuyla yapılmakta. Vaftiz olduktan sonra da tapınağa gelen tüm Ezidiler Kanîya Spî suyuyla kendilerini her defasında yeniden kutsamakta. Ava Zızmım’dan çıkıp başka odalara gidiyoruz. Büyükçe bir odaya geldiğimizde sağı sollu olarak duvar kenarlarında yere sabitlenmiş bir sürü küp görüyorum. Küplerin üzeri kalın ve zifti bir yağ tabakasıyla kaplı. Rehberimiz olan pir, bunların Şeyh Adiy döneminden kalan yağ depolama küpleri olduğunu söylüyor. Laleş civarındaki zeytin ağaçlarından topladıkları

nan zeytinlerin yağları burada depolanıyormuş. Depolanan bu yağlar tapınaktaki kandillerde kullanılıyor. Giriş kapısının hemen yanında devasa boyutlarda bir küp daha var. Aynı şekilde yere sabitlenmiş. O küpün artık kutsal bir değeri var. Onun da Şeyh Adiy zamanından kaldığını öğreniyoruz ve içeri giren Ezidiler bu küpe niyaz etmeyi ihmal etmiyorlar. Depodan çıkıp tapınağın asıl sahibi olan Şeyh Adiy'in kabrinin olduğu odaya gidiyoruz. Kabir odası oldukça sade, yerler granit taşlarla kaplı. Şeyh Adiy'in sandukası odanın bir köşesinde duruyor. Üzerinde yine renkli saten kumaşlar var. Ezidi ziyaretçiler, sandukanın etrafında üç kez dönerek kabri tavaf ediyorlar. Bu tur sırasında yer yer sandukayı öperek saygılarını dile getiriyorlar.

Baba Çavuş

Tapınağın ikinci kapısından alt tarafta yer alan başka bir avluya çıkıyoruz. Avlunun içinde Laleş'e hizmet eden ruhbanların kaldığı odalar var. Avlunun ortasında birkaç Ezidi ruhbanı yakıtları ateşin etrafında oturmuş sohbet ediyorlar. Yanlarına gidiyoruz. Üşüyen ve ıslanan ayaklarımızı ateşte ısıtmaya çalışıyoruz. Bir yandan da ikram edilen mırra eşliğinde sohbete katılıyoruz. Necati, Baba Çavuş'u soruyor. Baba Çavuş'un yukarıda odasında olduğunu öğreniyoruz. Geldiğimizi haber veriyorlar kendisine. Sohbetin ardından yukarı avluya çıkıyoruz tekrar. Baba Çavuş da avluya gelip bizi karşılıyor. Daha önce köylerinde misafir olduğu için Baba Çavuş ile Necati tanışıyorlarmış. Bundan dolayı Necati ile oldukça samimi bir şekilde kucaklaşıyorlar. Ardından bizi odasına davet ediyor. Sorularım var kendisine, ama Baba Çavuş biraz ketum birisi. Ben de fazla derin konulara girmeden yüzeysel ve bilindik sorularla başlıyorum. İlk

sorumu sadece muhabbet başlasın diye öylesine yöneltiyorum. Çünkü cevabını biliyorum ya da en azından o ana kadar bildiğimi sanıyordum: Sizden olmayan birisi Ezidi olabilir mi? Aldığım cevap beni şaşırtıyor, zira hep duyduğum “hayır olamaz” cevabını beklerken; “sabrederse olur” diyor Baba Çavuş. Nasıl yani şimdiye kadar bana söylenenler yanlış mıydı? “Hayır” diyor, Şeyhler dinlerinin dışarıya açılmasını müzakere etmeye başlamış, daha kesin bir şey yok, ama isteyenlerin Ezidi olabilmesinin önünü açmayı ciddi ciddi düşünmekteymiş.

Baba Çavuş’a adını soruyorum; “Adım yok, adımlı bilmiyorum” diyor. Etrafındaki kimse de bilmiyormuş. Baba Çavuş olduktan sonra adı dahil dünyevi tüm varlığından vazgeçmiş. Baba Çavuş’un evlenmesi de yasak. Yaşını soruyorum “kırk” diyor. Hiç göstermiyorsun dediğimde gülererek, “Hiç evlenmedim on-dandır” diyor.

Yaşam

Baba Çavuş’la bir süre daha sohbet ettikten sonra tapınaktan ayrılıp vadi içinde biraz gezmek istiyorum. Tapınaktan dışarı çıkıyoruz. Ben ve Necati ayakkabılarımızı giyiyoruz. Vadinin her iki yamacında karşılıklı evler yapılmış. Tapınağın görkemli mimarisine ve taşıdığı mistik havaya tezat oluşturacak şekilde etrafındaki evler oldukça basit ve özensiz görünüyor. Vadi içindeki ve tepelerindeki ağaçlar kutsal sayıldığından hiç kesilmiyor, bu nedenle çok sayıda asırlık ağaç var etrafımızda. Konutların çirkinliği ağaçlar tarafından maskelenmiş. Dolayısıyla estetik açıdan herhangi bir rahatsızlık hissetmiyorsunuz. Yüksek bir yerden tapınağın fotoğraflarını çekmek istiyorum. Evlerin arasından vadinin yamacına doğru tırmanmaya başlıyorum. Tapı-

nağı yukarıdan görececek yüksekliğe çıktığımda durup bolca fotoğraf çekiyorum. Bir yandan da tapınağın avlusundaki ve evlerin etrafındaki insanları seyrediyorum; herkes bir şeyle meşgul. Kimi ateş yakıyor, kimi temizlik yapıyor, kimi ise sırtında bir şeyler taşıyor. Tapınak görevlileri arasındaki işbölümü öylesine profesyonelce yapılmış ki, kimse kimseye iş buyurmuyor. Herkes vazifesini sessizce yerine getiriyor. Tekrar aşağıya iniyorum. Necati ve tapınak hizmetine kendini adanmış bir genç aşağıda beni bekliyorlar. Tapınak görevlisi Ezidi, bizi tek odalı bir eve davet ediyor. Eve girdiğimizde içeridekiler ayağı kalkarak bizi karşıyorlar. Sadece 15-16 yaşlarındaki ailenin kızı yerinden kalkmadan Arapça “hoş geldiniz” diyor. Evdekiler Musul’dan kaçıp Laleş’e sığınmış bir aile. Çoğu Musullu Ezidi gibi onlar da Kürtçe bilmiyorlar. Musullu Ezidilerin çoğu bu durumda. Saddam öncesinde başlayan ve Saddam döneminde artarak devam eden bir asimilasyon projesinin sonucu anadillerini unutmışlar. Ama ilginç olan, tıpkı Arap olmayan Müslümanların ibadetlerini Arapça yapması gibi Musullu Ezidiler de Kürtçe bilmedikleri halde ibadetlerini ezberledikleri Kürtçe dualarla yapıyorlar.

Kızın kalkmamasının sebebi ayaklarının felçli olmasındanmış. Musul’dayken bir ameliyat geçirmiş ancak yanlış ameliyat sonucunda yürüme yetisini kaybetmiş. Yürüyebilmesi için bir dizi ameliyat daha olması gerekiyormuş. Her çadır ve hanede buna benzer insan öyküleri var. Konuştuğumuz ailelerden mutlaka bir dram duyuyoruz. Gülen, mutlu günlerden bahseden bir Ezidi ile ne yazık ki karşılaşmadık. On yaşlarındaki evin erkek çocuğunun boynundaki ip dikkatimi çekiyor. Yakından baktığımda Şeyhler tarafından hazırlanan Ezidi boyun bağı olduğunu görüyorum. Boyun bağı, tıpkı el bileğine bağlanan “basın-

bar” gibi renkli iplerden hazırlanmış ve Ezidi inancını sembolize ediyor. Evden, çaylarımızı içip bir süre daha sohbet ettikten sonra ayrılıyor. Öğlen yemeğine Pir Sait’e davetli olduğumuz için bir an önce yola çıkmamız gerekiyor.

Sırat Köprüsü

Gelirken tapınağı görmüş olmanın verdiği heyecan nedeniyle dikkatimden kaçan küçük bir köprü görüyorum. Köprü girişinde üzerinde güneş figürünün olduğu süslü bir kapı var. Araçtan inip köprüye doğru yürüyorum. Bir iki fotoğraf çektikten sonra köprüden karşıya geçmek istiyorum. Tam adımımı atacakken arkadan gelen üç kişi beni uyarıyor; “Ayakkabıyla olmaz!” Tekrar ayakkabılarımı çıkarıyorum, bu sırada o üç kişi köprüünün bu başından diğer başına koşarak gidiyorlar, köprüünün karşı tarafındaki sütunları öpüp koşarak yine başladıkları tarafa geliyorlar, buradaki niyazdan sonra tekrar koşarak karşı tarafa geçiyorlar. Bu tur, tıpkı Şeyh Adiy türbesinde olduğu gibi üç defa tekrarlanıyor. Ama burada koşarak tur atılıyor. Köprüde gerçekleştirilen bu ritüel yine dilek amaçlı yapılıyor. Ezidi inancında günahlardan anınmak ya da tövbe etmek için herhangi bir ritüel bulunmamakta. Çoğu ritüelin temelinde dilek var. Zira Ezidilikte, yapılan kötülüklerin ve işlenen günahların affedilmeceğine ve insanın mutlaka işlediği günahların bedelini ödeyeceğine inanılıyor. Bu arada dilek ritüelini tamamlayan Ezidilerden köprüünün adının Sırat Köprüsü olduğunu öğreniyorum. Cennet ve Cehennem’in bu dünyada olduğuna inanılan bir inançta, Sırat Köprüsü’nün de yeryüzünde olması beni şaşırtmıyor. Hac dönemi Laleş’e gelen Ezidiler, hac ritüeline bu köprüden başlıyorlarmış.

Baba Şeyh

Öğleden sonra saat iki gibi Pir Sait'in evinde oluyoruz. Yemek, sohbet, çekilen fotoğraflar, alınan telefon numaraları derken yine akşam oluyor. Tekrar Şeyhan'a doğru yola çıkıyoruz. Pir Aziz sık sık Necati'yi arayıp nerede kaldınız diyor. Akşam Baba Şeyh'i ziyaret edeceğiz. Eve geldikten kısa bir süre sonra tekrar çıkıyoruz. Baba Şeyh, Pir Aziz'in evinin birkaç sokak ötesinde ikamet ediyor.

Gitmeden evvel etrafı yüksek duvarlarla çevrili, korunaklı, zırhlı araçların park halinde olduğu şatafatlı bir yer hayal ediyorum. Öyle ya Ezidilerin en büyük ruhani liderinin yaşadığı yerden bahsediyorum. Birkaç gün önce Vatikan'a Papa'nın davetlisi olarak gitmişti. Gazetelerde yer alan uzun sakallı ve beyaz elbise fotoğraflarından biliyorum kendisini. Dar bir sokağa giriyoruz, Pir Aziz, işte burası diye sıradan "fanilerin" oturduğu konutlara benzer bir binayı gösteriyor. Dış kapıdan içeri giriyoruz, mütevazı bir bahçeden sonra elektrik sobasıyla ısıtılan Baba Şeyh'in makamında buluyoruz kendimizi. Ne yüksek duvarlar, ne zırhlı araçlar, ne de altın yaldızlı süslemeler var. Güvenlik dahi yok. Elimizi kolumuzu sallayarak giriveriyoruz içeri.

Baba Şeyh'i diğerlerinden ayıran uzun sakalları ve beyaz kıyafeti, bir de minderlerle yükseltilmiş ve halıyla örtülmüş oturduğu makam yeri. Gördüğüm en mütevazı ruhani lider makamındayım. Yaşadığı mekan gibi Baba Şeyh de oldukça mütevazı bir insan. Sohbet etmeyi ve misafirlerine ikramda bulunmayı çok seviyor. Çaylar ve meyveler eşliğinde sohbet ediyoruz. Bu sırada bir sürü Ezidi gelip gidiyor. Yeni gelenler Baba Şeyh'in elini öptükten sonra yer minderlerinde oturuyorlar. Gelen herkese ikramlar yapılıyor. Sorduğum her soruya samimiyetle cevap veriyor Baba Şeyh.

Bir süre daha sohbet ettikten sonra yemeğe davet ediyor bizi. Gün boyu yoğun bir ziyaretçi akınına uğrayan Baba Şeyh'i daha fazla meşgul etmemek için teşekkür ediyor ve kalkıyoruz. Dışarıya çıktığımızda bu mütevazı mekan ve onun içindekileri düşünmeye devam ediyorum. Koskoca ruhani lider! Gerçekten de Ezidi ruhbanları ve yaşadıkları mekanlar abartıdan ve şatafattan çok uzaklar. Bu açıdan Ezidilik, "bir hırka bir lokma" anlayışının hakim olduğu nadir inançlardan birisi.

Mekteb-i Laleş

Sabah yine erken kalkıyoruz. Kahvaltıdan sonra Pir Aziz'le vedalaşıp Şeyhan'dan ayrılıyor. Erbil'e gideceğiz ama burada Erbil'den bahsetmeyeceğim. Sadece, yollardaki yüzlerce güvenlik noktası ve zaman zaman Musul yakınlarından geçtiğimizi gösteren tabelalar dikkatimi çekiyor. Ertesi gün tekrar Duhok tarafına dönüyoruz. Önce resmi olarak Musul'a bağlı ve nüfusunun tamamı Ezidi olan Beadre Köyüne gidiyoruz. Bir saatten biraz fazla burada kaldıktan sonra yine Musul'a bağlı Hetara (Xetara) Köyüne geçiyoruz. Hetara, Musul'a yirmi kilometre mesafede. IŞİD Şengal'e saldırınca bu köye de girmiş. Daha sonra köyden çıkarılan IŞİD, Hetara'nın yedi kilometre uzağındaki bir Arap köyüne kadar geriletilmiş. Dürbünle bakıldığında Arap köyündeki siyah IŞİD bayrağı görülebiliyor. Öğlen yemeği için Şeyh Abuali'nin (Ebu Ali) evine konuk oluyoruz; ev oldukça kalabalık. Büyükçe bir yer sofrasında yemeğimizi yiyoruz.

İkinciye doğru Duhok'a gidiyoruz. Duhok'ta "Mekteb-i Laleş" olarak adlandırılan bir Ezidi Kültür Merkezi var. Orada Musullu bir Ezidi olan Selim Beşir el Reşidani ile buluşacağız. Kültür merkezine gittiğimizde Reşidani henüz gelmemişti. Onu

beklerken merkezdeki Ezidilerle sohbet ediyoruz. Kültür merkezinin duvarlarında Ezidi mitosları resmedilmiş. Resimleri inceleyen Reşidani geliyor. Onunla uzun bir görüşme yaptıktan sonra merkezdeki diğ r yetkililerle de görüşüyoruz. Akşam olunca Mekteb-i Laleş'ten ayrılıyoruz. Artık dönüş vakti, aracımızla Habur'a doğru yol olarak dört günlük gezimizi sonlandırıyoruz.

Özgüven

Dört günlük gezide daha çok Ezidilerin dramına şahit oldum. Anlattıkları zorlu kaşış yolculuklarını dinledim ve yolculuklarının sonucunda sağ kalanların yerleştirildiğı kamplardaki gayri insani yaşamlarını deneyimledim. Ama  te yandan IşİD'e karşı direnen Ezidi savaşçıların öyküleri de anlatılıyordu. Kamplardan savaş alanlarına giden kadın ve erkek Ezidilerden bahsediliyordu. IşİD çok yakınlarında olmasına rağmen Hetaralı Ezidiler, korkudan uzak bir şekilde günlük hayatlarına devam ediyordu. Köydeki herkes silahlanmıştı.

Yaşadıkları saldırı ve acılara rağmen Ezidiler müthiş bir özgüvenle kimliklerine ve inançlarına sarılmışlardı. Öyle ki, görüştüğüm Ezidilerin  oğ  otonom bir Ezdihan'ın (Ezdixan) kendileri için en iyi çözüm olacağını düşünüyordu. Bu fikre karşı çıkan KDP ile ilişkili az sayıda Ezidi de vardı. Ama  oğ  otonomi konusunda nettiler. Nitekim bizim ayrılacağımız gün Duhok yakınlarındaki bir Keldani köyü olan Alkuş'ta, otonominin tartışılacağı bir toplantı yapacaklardı. Ama Barzani yönetimi toplantıya izin vermemiş.

Dinsel yaklaşımlarda da Ezidilerde değışimler başlamıştı. Her şeyden önce artık dışarıdan Ezidiliğ  geçişlerin  n n n açılması

düşünülmeye başlamış. Ayrıca dinleri hakkında eskiye göre daha çok bilgi veriyorlar. Bizzat Ezidi ruhban ve araştırmacılar tarafından, bir sır ve etnodin olmanın sınırları ihlal edilecek şekilde, Ezidiliğin içeriği yazılıp dış dünyayla paylaşılmaya başlamış. Bunun için Mekteb-i Laleş gibi kültür merkezleri açılmış. Üniversitelerde onlarca Ezidi akademisyen dinleri hakkında araştırmalar yapıyor ve bunları yayımlamaktan kaçınmıyorlar. Savaş, yeni bir Ezidi dramı yaşatsa da eskisinden daha özgüvenli, dışarıya açık ve özgürlük talebinde bulunan bir Ezidi kimliği de yaratmış.

III. BÖLÜM

KAVRAMLAR

Giriş bölümünde Ezidiliğin eski Hint-İran dinleri –özellikle Zerdüştilik– ile Semitik dinlerdeki *heretik* ve *heterodoks* geleneklerin senkretizmi sonucu ortaya çıkmış Gnostik bir din olduğunu söylemiştim. Ne var ki senkretizm, heretik, heterodoksi ve ortodoksi kavramlarını yanlış yorumlayan çevreler, Ezidiliği, özgün bir tarafı olmayan ve sadece diğer inançların toplamından ibaret “uydurma” bir din olarak değerlendirmektedir. Bahsi geçen kavramları, bu çalışmada, ben de kullanmaktayım. Ancak elbette, genel olarak sosyal bilimlerde kullanılan bağlamda ve sadece kategorik bir değerlendirme yapmak adına bu kavramlara başvurmaktayım. Yine de bu kavramların kimler tarafından hangi bağlamda kullanıldığının açıklığa kavuşması adına konuyu örnekler üzerinden biraz daha irdelemek istiyorum.

Etimolojiler

Yunanca bir kelime olan “heterodoksi” kavramı; “diğer”, “öteki”, “başka”, farklı” gibi anlamlara gelen *heteros* ve “öğretti”, “düşünce” anlamındaki *doxa* sözcüklerinden oluşur (Longer

ve Simon, 2008: 282). Ortaya çıktığı antik dönemde daha çok felsefi tartışmalar içerisinde ana düşünceden/fikirden/akımdan sapmış olan anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla heterodoksi ve onunla aynı anlama sahip heretik kavramları; devlet, resmi ideoloji ve kilise gibi mercilerin kabul ettiği doktrin ve düşünceleri kabul etmeyen “dairenin dışındaki” düşünce ve görüşleri içermektedir (Web. En., 1996: 667). Diğer bir deyişle heterodoks olma, yerleşik ya da genel kabul gören öğreti ya da fikirlerle hemfikir olmama, onları kabul etmeme durumunu ifade için kullanılmıştır (Murray, 1989:1).

Heterodoksi kavramı orijinal anlamına yakın olarak dinsel alana da transfer edilmiş ve erken Hristiyan sektleri için kullanılmaya başlamıştır (Özbudun, 2003: 154). Özellikle Roma dini karşısında 2. yüzyılda Anadolu ve Suriye üzerinde gelişen Hristiyan hareketleri tanımlamak üzere kullanılmıştır (Longer ve Simon, 2008: 282). Yine, 17. ve 18. yüzyılda Batı Avrupa’da heterodoksi, anolojik olarak heretik kavramının yerine, özellikle Anglikan ve Protestan hareketleri imlemek üzere tercih edilmiştir (Longer ve Simon, 2008: 283). Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere heterodoks ve heretik kavramlarına erken Hristiyanlık çağından itibaren “sapkın”, “yoldan çıkmış” anlamında bilhassa iktidar, yani resmi inancın dışında kalan inanç ve sektleri tanımlamak üzere başvurulmuştur. Bu bakımdan heterodoksi kurumsallaşamamış bir inanç biçimi olarak da tanımlanmaktadır (Belyaev, 2010: 137). Heterodoks ve heretik kelimelerinin dışında, yine sapkın anlamı yüklenmiş “orthopraxy”, “halk dini”, “azınlık dini”, “kült”, “sekt”, “yeni dini hareketler”, “mistisizm”, “okültizm” (occultism) ve “ezoterizm” kavramları kullanılmış ve günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir (Belyaev, 2010: 137; Longer ve Simon, 2008: 274).

Batı dünyasına ve onun düşünce biçimine ait yukarıda bahsettiğim kavramların İslam coğrafyasında da benzer bir içerik ve amaç için kullanılan Arapça ve Farsça karşılıkları bulunmaktadır. Sözelimi “mulhid” (inançsız), “ehl-i bid’at” (kâfir), “zındık” (dinsiz) bunlar arasında ilk akla gelenlerdir (Longer ve Simon, 2008: 283). Yine “rafîzî” kelimesi de Şii ortodoksisi tarafından imamları tanımayı reddedenleri nitelemek üzere kullanılmaktadır (Longer ve Simon, 2008: 285).

Heterodoksinin karşıtı olarak kullanılan ortodoksi ise, yine Yunanca bir kelime olup geçerli ve doğru düşünce veya doktrinler anlamına gelmektedir (bkz. Web. En., 1996). Ortodoks inançlar, kurumsallaşmayı gerçekleştiren ve iktidar ideolojisi olan mezhep ya da anlayışlardan ortaya çıkmaktadır. Söz konusu ortodoks düşünceler, inanca sınırlar çizerek bir merkez oluşturmaktadır. Bu merkezin dışında kalan düşünce ve inançlar da yukarıda bahsettiğimiz sapkın ve yoldan çıkmış anlamı yüklenmiş terimlerle anılmaktadır.

Din ve İktidar İlişkisinin Ürünü Olarak Ortaya Çıkan Heterodoksi ve Ortodoksi

Akademik çalışmalarda çoğunlukla heterodoks inançların toplumsal çatışma ilişkisi üzerinden gelişmiş muhalif hareketler olduğu dile getirilmektedir (Özbudun, 2003; Ocak, 1999; Suvari, 2014). Söz konusu hareketler iktidar tarafından bastırılabilir talepleri ve düşünceleri kendilerinden sonra gelişen heterodoks hareketlere de kaynaklık etmektedir. Dolayısıyla farklı inançlar içerisinde gelişmeler de temel olarak ortak bir dil ve dünya görüşüne sahiptirler. Ancak bu iddiadan hareketle heterodoksi kapsamına giren inançların ilelebet ve mutlak olarak muhalefette

kaldığı/kalacağı anlamı çıkartılmamalıdır. Aksine, ortodoks olarak tanımlanan inançların da ortaya çıktıkları dönemde, bazılarının çok uzun bir süre, heterodoksi kapsamında olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Ne var ki, ilahiyat fakültelerinde yapılan ya da onlarla aynı kaygılara sahip ilahiyat dışı akademik çalışmalarda, heterodoksiyi temsil eden hareketlerin, muhalif olarak değerlendirilse bile bu durumun ezeli ve ebedi bir hal olduğu ve elbette “sapkın” oldukları fikri sabittir:

Bu anlamda heterodoksi, çoğunluğun ya da bazı durumlarda siyasal gücün doğru ve kabul edilebilir saydığı resmi öğretinin dışında kalan her türlü akımı ifade etmektedir. Dolayısıyla, çoğunluğa karşı azınlığı ve resmi din anlayışına karşı muhalefeti temsil eden akımlar heterodoks mezhepler olarak değerlendirilmişlerdir. Heterodoksi içerisinde dine ve dinsel inanç ve değerlere getirdikleri yorum ve bakış açısıyla yaygın din anlayışının temel değerlerinden sapma temayülü gösterdikleri düşünülen ve sapkın inanç ve uygulamaları nedeniyle cezalandırılmayı hak ettiklerine inanılan akımlar ise heretik ya da sapkın akımlar olarak adlandırılmışlardır. Bu durumda heresi, yaygın kabul edilen inançlardan ya da çoğunlukça temsil edilen öğretilerden kesin bir ayrılık ve farklılaşmayı temsil etmektedir (Gündüz, 2004: 76).

Muhalefeti temsil eden heterodoksiler, aynı zamanda düşmanla işbirliği yapma potansiyeli taşıyan hainler olarak da değerlendirilmektedir. Zaten hep bu yüzden “cezalandırılmışlardır”, bu da “anlaşılır” ve “meşru” bir durumdur:

Merkezî otoritenin algısına göre Müslüman halk için yalnız Ermeniler değil Kızılbaşlar da potansiyel bir tehdittir. Örneğin bazı Kürt ve Kızılbaş grupların Anadolu’da halka baskı yaptıklarına, Rus hâkimiyetini Osmanlı’ya tercih ettikle-

rine ve bu amaçla Rusya nezdinde teşebbüslerde bulunduklarına ilişkin çeşitli söylentilerin yer aldığı haberlere arşiv belgelerinde sıklıkla tesadüf edilmektedir. Abdülhamid döneminde istihbarat ve jurnalcılığın kimi zaman şahsî hesaplaşmalar ve çıkarlar için kullanıldığına en iyi kanıtları da bu tür belgelerde bulmak mümkündür. Ekseriyetle ayanlar ve memurlar, Kızılbaşlıkla, Ermenilere yardım etmekle ve bu amaçla Kızılbaşlardan müteşekkil çeteler oluşturmakla itham edilmişlerdir (Taştan, 2012: 12).

Heterodoks inançlar için değer yüklü bu açıklamalar, onların sadece muhalif kimliğinden kaynaklanmamaktadır. Zira başta da belirttiğim gibi, günümüzün ortodoks inançları da heterodoksi içerisinden gelerek iktidar dini olmuş ve kendi heterodoksilerini inşa etmişlerdir. Heterodoksilerin sapkın oldukları söyleminin altında, onların aynı zamanda başka din ve kültürlerden öğelerle oluşturulmuş toplama ve uydurma itikatlar olduğu iddiası da yatmaktadır.

Senkretik Heterodoksi, İndirilmiş Ortodoksi ya da Yamalı Bohça Heterodoksiye Karşın Homojen Ortodoksi

Heterodoksi kavramı, çoğunlukla senkretizm kavramıyla birlikte anılmaktadır. Öyle ki, pek çok çalışmada heterodoksinin en önemli özelliğinin senkretizm olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Bağdaştırmacılık olarak Türkçeye çevrilen (bkz. Ocak, 1999; Atay, 1996) senkretizmde, aslında kültürleşme¹ ve kültürlenme²

¹ Kültürleşme, “Birbirinden farklı iki kültürün çeşitli şekillerde temas etmesiyle alışveriş içine girmeleri, bu alışveriş sonucunda birbirinden alıp verdikleri öğelerin giderek birbirine karışması ve kökenlerinin bilinemez hale gelmesiyle ortaya çıkan bir süreçtir” (Aydın ve Erdal, 2007: 38).

süreçlerinin dinsel karşılıkları anlatılmak istenmektedir. Dinsel bağdaştırmacılık ya da senkretizm, farklı dinsel inanç sistemlerinin etkileşime girerek karışması sonucunda yeni inanç öğelerinin ya da örüntülerinin ortaya çıkmasıdır. Antropolojik perspektiften senkretizm, kültürleşme ve kültürlenme süreçlerinin ürünü olan “kültürel karışımlar” şeklinde kavramlaştırılmaktadır (Atay, 1996, Aydın ve Erdal, 2007).

Ancak burada konu olan akademik çalışmalarda; senkretizmin bünyesine giren inanç motif ve pratikleri hurafe, boş inanç veya batıl (uydurma) itikad şeklinde olumsuzlanmakta ve aslo-lanın kutsal metin ve peygamberin pratiği olduğu savından hareketle dinsel davranış ve eylemler püriten ve özcü (Atay, 2004: 107) bakış açısıyla sınırlandırılmaktadır. Diğer bir deyişle senkretik kategorisine yerleştirilen inançların, farklı dinlerden devşirilen parçaların rastgele bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş uydurma itikatlar olduğu doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirilmektedir. Dolayısıyla senkretik ilan edilen inançlar, bu kesimlerce bir din olarak görülmemektedir. Aşağıda verilen örneklerde görüleceği üzere söz konusu “akademik” çalışmalarda, heterodoks inançların değiştirildiği/bozulduğu, buna karşın kendi inançlarının değişmeden/bozulmadan günümüze kadar geldiğine inanılmaktadır:

Bu çalışmada ele alacağımız Bergavâta, II. hicri yüzyılın başlarında ortaya çıkmış Berberî bir fırka ve hanedanlığın adıdır. Bu fırka başlangıçta İslam dini kurallarına son de-

² Kültürlenme, “Farklı kültürel yapılardan gelen kişilerin başka bir kültürel alana gelmeleri durumunda ya da geldikleri yerde yeni bir uyarlama ihtiyacıyla karşılaştıklarında, ne içine girdikleri kültürde bulunan ne de ait oldukları kültürde var olan yeni bir öğe yaratmaları, yeni bir bireşime varmaları durumudur” (Aydın ve Erdal, 2007: 39).

rece bağı ve olabildiğince dindar bir görüntü veren Tarıf b. Ebû Salih tarafından kurulmuştur. Ancak sonraki süreçte bu fırka, İslamiyet'teki ibadetler ve bazı dinî uygulamaları değiştirmeye başlamış, İslam dininin ilkelerini aşırı yorumlamalarıyla dikkat çekmiştir (Adıgüzel, 2010: 3).

Bu anlayışın temsilcileri, heterodoksların inançları içerisine dışarıdan aldıklarının, çoğunlukla “zararlı” ve “düşmanlar” a ait öğeler olduğunu söylemektedirler:

Bu yüzyılda Kızılbaşlığın ve gulât-ı Şîa'nın Bektaşiliğe sızması, onu derinden etkilemiş ve bugüne kadar gelen heterodoks bir görünüm kazanmasına yol açmıştır (Taştan, 2012: 4).

Söz konusu söylemlerin altında kendi inançlarının şüpheye ve tartışmaya yer bırakmayacak bir şekilde Tanrı tarafından “indirilmiş”, buna karşın heterodoks inançların “uydurulmuş” olduğu inancı yatmaktadır. “İndirilmiş” ana akım inançtan ayrıldıkları iddiasından dolayı heterodoks inançlar sadece uydurma olarak kabul edilmemiş, aynı zamanda heterodoksi kavramının etimolojik anlamına paralel olarak “sapkın” olarak da ilan edilmişlerdir. Heterodoksi kavramının sapkın olarak kullanıldığı akademik çalışmalarda, kendi “indirilmiş/doğru” inançlarını tanımlamak üzere söz konusu kavramın karşısı olan ortodoksi kavramının kullanılmasından imtina edildiği görülmektedir. Zira ortodoksi kavramı bir Hıristiyan mezhebi olan Ortodoksluğu çağırıştırmaktadır. Dolayısıyla ehl-i Sünnet olarak kabul ettikleri kendi inançlarının “ecnebi” bir kavramla açıklanmasını “küfür” olarak değerlendirmektedirler. Katıldığım bir sempozyumda “ortodoks İslam” kavramını kullandığımda söz konusu kesimin temsilcilerinden çok ciddi tepkiler almıştım. Bunlar, “siz nasıl İslam ve ortodoks kelimelerini birlikte kullanırsınız? Ortodoks-

luğun bir Hıristiyan mezhebi olduğunu bilmiyor musunuz?” şeklinde özetlenebilecek “akademik” tepkilerdi.

Heterodoks olarak tanımlanan inançların, “sapkın” olarak görülmeleri doğaldır; çünkü onlar, “sistemin tamamını sorgulamaktadırlar”, bu nedenle “sapkınlık” söylemi gizlenmez ve doğrudan ifade edilir:

Onların en tipik yanı tarikat ve mezhepler gibi daha çok sistem içi farklı yorumlar geliştirme yerine sistemin tamamını sorgulama ve ona alternatif bir yorumla ortaya çıkmalarıdır. Onları dairenin dışında tutan özellikleri de buradan kaynaklanmaktadır. Bu özellikleri çoğu zaman sapkın, yabancı dinlerin uzantıları ve bazen de tamamen din dışı görülmelerine sebep olmuştur (Ay, 2012: 14).

Bu kesimden bazıları için heterodoks olmak o kadar kötüdür ki, sözgelimi Alevilerin heterodoks olarak tanımlanmasına, daha doğru bir ifadeyle namaz kılan, oruç tutan, yani “Kuran’a göre yaşayan” Alevilere heterodoks denmesine karşı çıkmaktadırlar. Zira sapkın olmak için Alevi olmaya gerek yoktur, ibadetlerini yerine getirmeyen Sünniler de pekâlâ heterodoks/sapkın olabilirler:

Heterodoks olmanın ölçüsü nedir? Eğer denildiği gibi “gayr-i İslami” unsurlar ise namaz kılmayan, oruç tutmayan, içki içen, kumar oynayan, zina eden Sünnileri de heterodoks saymak gerekmez mi? yahut Allah’ın sıfatlarını inkâr eden Muattıla (Mütezile) heterodoks yahut Rafizî sayılacak mıdır? Alevîlere “Halk İslam’ı” demek, güzel bir ifadedir. Fakat Alevilerin birkaç katı fazla olan Sünni köylülere veya şehirli Sünni halka ne demek gerektir? Yahut onların İslam’ı nasıl ifade etmek icap eder? Alevilik, Bektaşilik teşekkül dönemlerini tamamladıktan ve bir sisteme

oturduktan sonra yetişen Alevî-Bektaşî büyüklerinin beş vakit namazı ve orucu tavsiye eden şiirler yazmaları nedendir? Büyük hoşgörü sahibi ve yetmiş iki millete bir göz ile bakmayı kınayan ve heterodoks olduğu söylenen Yunus Emre, her namaz kılmayanın neden cehennemlik olduğunu söylüyor? Günümüzde yazılmış Bektaşî ilmi hali ismindeki eserlerde beş vakit namaz ve oruç esas kabul edilmektedir (Bolay, 2000).

Heterodoks inançların kendilerine ait ritüelleri de ibadetten sayılmamaktadır. Çünkü heterodokslar, “indirilmiş” olan dinin pratiklerini reddetmekte ve yerine getirmemektedirler:

Gerekçeleri farklı olsa da, temel itirazları daha çok dinin ameli yönü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Gerek Hristiyanlıkta gerekse Müslümanlıkta dindarlığın, hatta mümin olmanın vazgeçilmezi kabul edilen dini tören, ayin ve ibadetler neredeyse tümünden reddedilir (Ay, 2012: 14).

Heterodoksiyi etkileşim, senkretizm vb. kavramlar üzerinden tanımlayan çalışmalar, aynı etkileşimin ve senkretizmin ortodoks inançlar için de geçerli olduğunu düşünmezler. Çünkü böylesi bir durum “indirilmiş”, “hiç değişmemiş”, dolayısıyla “bozulmamış” din iddiasını çürütmektedir. Bu nedenle senkretizmin sadece heterodoks inançlar için geçerli olduğu kesin olarak kabul edilmektedir:

Heterodoks inanışların senkretik özelliği onların etkileşime çok açık olduğunun bir göstergesidir. Gerek Hristiyan gerekse İslam heterodoksisinde önceki inanışların etkisini görmek fazlasıyla mümkündür. Ama heterodoks inanışları daha karakteristik kılan onların ortodoks yorumlara karşı geliştirdikleri tavrıdır. İlginç bir şekilde her iki dinin heterodoks söyleminde mevcut inanışın “özden uzak olduğu”,

“sonradan icat edildiği” eleştirisi vardır ve bunun yerine ortaya konulan alternatif de tür itibariyle aşağı yukarı aynıdır. Her iki heterodoks inanışta ezoterik bir yaklaşım söz konusudur ve ortodoksinin şekli, formalist izahlarına karşı daha derunî bir anlam yükleme arayışı vardır. Tabii bu yaklaşım onları kendi dinlerinin kurumsal formalist yorumuna olduğu kadar, kurumlarına ve uygulamalarına da muhalif bir karaktere büründürür. Bu da onları söz konusu kesim nezdinde rahatlıkla heretik/sapkın konumuna yerleştirir. Siyasi ideolojisini, aynı zamanda meşruiyetini ortodoksi üzerine bina eden siyasi otorite nezdinde de konumları pek farklı olmazdı. Bu yüzden siyasi otoriteyle ilişkileri genellikle çatışmacı bir tonda geliştirdi. Çoğu zaman ağır baskılara maruz kalır, sürgüne tabi tutulur veya daha başka cezalara çarptırılırlardı. Bu süreçte heterodoksi mensupları arasında siyasi otoriteye karşı güçlü bir başkaldırı refleksi de gelişir ve bu refleks bir kurtarıcı/Mesih (Mehdi) beklentisi ile beslenirdi. Bu tarz bir iddiayla ortaya çıkan karizmatik kişi etrafında rahatlıkla bir isyan halkası oluşabiliirdi (Ay, 2012: 4).

Sadece heterodoks inançlar etkileşim halinde olduğu için birbirlerine benzemektedirler (bkz. Ay, 2012; Taştan, 2012; Adıgüzel, 2010; Gündüz, 2004). Oysa saf ve benzersiz olan ortodoks inançlar “kendilerine özgüdürler” ve her biri bir diğerinden farklıdır:

Hıristiyan ve İslam heteredoksisinin en tipik yanlarından birini oluşturan senkretizm, muhteva bakımından da onların birbirlerine benzemelerine sebep olan en temel faktörlerden biridir. Herhalde heterodoksinin doğası gereği sınırlara, dar şekli/formalist yorumlara karşı tutumu, onları alabildiğine etkilere açık hale getirmekte, bir taraftan geçmişten gelen özelliklerini yeni kimlikleri altında muhafaza

ederken, diğ er taraftan karşılaştıkları yeni düşünce ve inanç formlarını da benimsemeye ya da onlarla bir etkileşim sürecine girmeye müsait bir yapıya büründürmektedir (Ay, 2012: 5).

Söz konusu bakış açısı, senkretizmdeki kültürleşme ve kültürlenme süreçlerini göz ardı ederek diğ er dinlerden rastgele toplanan öğeler bütünü olarak heterodoksiyi değ erlendirmektedir. Bu indirgemeci tavır, kendi dinleri dışında kalan tüm inançların özgünlüklerini görmezden gelmektedir. Oysa kültürleşme ve k lt rlenmenin dinsel alandaki karşılığı olan senkretizm, tüm dinlere özgü bir durumdur. Yani tüm dinler, iktidar dinleri dahil; karşılıklı zıtlas ma, reddiye ve çatışmalara rağ men birbirleriyle etkileşim halindedir. Kuşkusuz, etkileşim düşünsel ve pratik anlamda pek çok ögenin paylaşılmasını beraberinde getirir. Kendilerini farklı, hatta d ş man olarak tanımlasalar da, Semitik dinlerdeki ortodoks anlayışlar da belli alanlarda ortak özellikler taşımaktadır. Bunlar arasında yüce ve mutlak iktidar sahibi bir tanrı, kutsal metinlere dayalı bir gelenek, peygamberlerin ilettiğ  vahiyler ve kıyamet inancı başta gelmektedir. Öte yandan sünnet geleneğ , şarabın ve domuz etinin tabulaştırılması gibi unsurlar, hem Yahudilikte hem de İslamiyet'te ortaktır.

Türkiye'de sosyal bilimler alanında yapılan akademik çalışmalarda Sünni İslam merkezli bakış açısı ve bunun doğ urduğ  dışlayıcı ve yargılayıcı söylem gün geçtikçe artmaktadır. Bu durumun, elbette pek çok sebebi vardır; ancak bunlar arasında mevcut iktidarın söylem ve pratiklerinin çok önemli bir rol oynadığı kanaatindeyim. Öte yandan hâlâ medrese geleneğini sürdüren ilahiyat fakültelerinin yine bu iktidar döneminde sosyal bilimler alanında etkinliklerini artırmış olmaları da göz ardı edilmemelidir. Zira ilahiyat fakültelerinde, kuruldukları andan

itibaren sadece Sünni İslam anlayışına uygun eğitim verilmekte ve her konunun ve durumun Sünni İslam’a uygunluğu ölçülmektedir. Bu çerçevede yapılan çalışmalar, temsilcisi oldukları inançların etkileşimden azade, değişmez; dolayısıyla bozulmaz olduğu şeklindeki özcü yaklaşımların ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Kendilerinin mutlak doğru ehli-sünnet İslamı’na karşın; etkileşim halinde olan, değişen ve bozulan heterodoksilerin sapkın ve yanlış inançlar olduğu konusunda da fikirleri sabittir.

Antropoloji ve tarih alanlarında yapılan çalışmalarda ise heterodoksi kavramı etimolojik anlamı dışında, çatışma ve iktidar ilişkisi üzerinden ortaya çıkan muhalif dinsel hareketleri tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Söz konusu çalışmalarda “sapkınlık” vurgusuyla ortaya çıkan dışlama ve aşağılama ima dahi edilmemektedir. Konu, dinin iktidar ve muhalefet hali üzerinden tartışılmaktadır (bkz. Atay, 1996; 2004; Özbudun, 2003; Ocak, 1999; Suvari, 2014). Daha önce bahsettiğim üzere antropolojik bir bakış açısıyla; iktidar olmuş inanç/mezhep anlamında ortodoksi, iktidar olamamış/olmamış inanç/mezhep anlamında heterodoksi ve kültürleşme anlamında senkretizm kavramlarını bu çalışmada ben de kullanmaktayım.

IV. BÖLÜM

DİN VE KATLİAM İLİŞKİSİ

“Bizimkilerin Yaptığı Sadece Reaksiyon”

Yakın bir zaman önce (2014) Irak’ta Musul yakınlarındaki Şengal (Sincar) Dağı civarında yaşayan Ezidilere yönelik İslamcı örgütlerce gerçekleştirilen yeni bir katliam ve etnik-kırım (etnocid)¹ tanık olduk. Eminim “İslamcı” ifadesi pek çok müteedeyini rahatsız edecektir. Zira onlara göre “Müslümanlar katliam yapmaz”, dahası “İslamiyet bir hoşgörü dinidir”, kimsenin inancına ve yaşam biçimine karışmaz. Bahsi geçen katliamı yapanlar da gerçek Müslüman değildir. Nitekim liderleri olan Ebu Bekir Bağdadi,² Simon Elliot adında bir Yahudi’dir ve İsrail ajanıdır.

¹ Kültürel soykırım olarak da adlandırılan etnik-kırım kavramı, etnik ya da dinsel bir gruba mensup bireylerin amaçlı ve sistematik bir asimilasyona tabi tutularak kültürel ve dinsel özelliklerinin yok edilmesi durumu için kullanılmaktadır.

² Söz gelimi Yurt Gazetesi’nde, “İŞİD lideri MOSSAD ajanı çıktı” başlığıyla yayınlanan bir haberde şu ifadeler kullanılmıştır:

İŞİD denen örgütü de ABD kurmuştur. Zaten evvelce Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, soykırımla suçlanan Sudan devlet başkanı Ömer El-Beşir'i desteklemek adına "Müslümanların soykırım yapmayacağı"nı ilan etmemiş miydi?³

Benzer bir bakış açısına sahip olan eski Başbakan Ahmet Davutoğlu da "İŞİD terörize bir yapı gibi görünebilir, ama reaksiyon olarak doğmuştur" demişti.⁴ Davutoğlu'nun reaksiyondan kastı Saddam sonrasında mağdur edilen Sünni Arapların, Şii Maliki hükümetine yönelik duydukları öfkedir. Ne var ki, söz konusu "reaksiyon", onları mağdur eden Maliki'den ziyade, başta Ezidiler olmak üzere, Hristiyanlar ve Şii Türkmenler gibi gayrimüslim ve Sünni olmayan Ortadoğu'nun gerçek mağdur-

"Simon Elliot (Elliot Shimon), namı-diğer Ebubekir El-Bağdadi, Yahudi bir anne ve babadan olma ve MOSSAD elemanıdır. Ebubekir El Bağdadi'nin asıl adı 'Simon Elliot'. Söz konusu bu Elliot İsrail istihbarat teşkilatına (MOSSAD) alındı, Araplar ve İslami toplumları karşı istihbarat ve psikolojik savaş eğitime tabi tutuldu". <https://www.yurtgazetesi.com.tr/dunya/isid-lideri-mossad-ajani-cikti-h4011.html>.

³ Bu açıklama ulusal bir gazetede şu şekilde verilmiştir:

"Netanyahu ile o kadar rahat konuşamam, ama Beşir ile rahatlıkla konuşurum. Rahatlıkla 'Bu yaptığınız yanlıştır' derim. Ve yüzüne derim. Niye? Bir Müslüman böyle bir şey yapamaz ki. Bir Müslüman soykırım yapamaz. Varsa bunu rahat söyleriz. Özgüveni var en azından. Bu konudaki rahatlığımızı Ban Ki-mun'a da açıkladım" <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/musluman-soykirim-yapamaz-12893412>.

⁴ Davutoğlu'nun açıklaması özetle şu şekildedir:

"İŞİD dediğimiz yapı radikal, terörize gibi bir yapı olarak görülebilir. Ama oraya katılanlar arasında Türkler, Araplar, Kürtler vardır. Oradaki yapı, daha önceki hoşnutsuzluklar, öfkeler büyük bir cephede geniş bir reaksiyon doğurdu", <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ahmet-davutoglundan-onemli-aciklamalar-26960210>.

larına yönelmiştir. Bir an için Erdoğan, Davutoğlu ve bazı mütedeyyinlerin söylediklerini doğru olarak kabul edelim ve “Müslümanların” katliam yapmayacağını varsayalım. Bu durumda tarihte yaşanmış ve yaşanmakta olan çatışmaları ve bu çatışmalar neticesinde yaşanan kıyımları nereye koyacağız?

Aslında kendi dininden/mezhebinden olmayana yönelik acımasızlık ve kıyım hali sadece İslamiyet’e has bir durum değildir. Söz konusu durumu sadece İslam’a mal etmek haksızlık olacaktır. Zira genel olarak tüm dinler, ötekine karşı tahammülsüzdür. Dinler tarihi incelendiğinde bolca çarpmıha gerilen, yakılan, kesilen, taşlanan insan öyküleriyle karşılaşırız. Transaksiyonalist bir bakış açısıyla, bireyler ve gruplar arası yahut grup içi çatışmalar her türlü kimlik inşasında dinamik bir rol oynamaktadır. Ne var ki, din/mezhep farklılığı kimlik inşasında temel bir rol oynayan çatışmaların şiddetini artırmakta ve çatışan gruplar arasındaki sınırın derinleşmesine yol açmaktadır. Dinler, gruplar arası ve grup içi çatışmaları körüklemekle kalmaz, aynı zamanda söz konusu anlarda gerçekleştirilen kıyımları da kutsal ve meşru bir zemine oturtarak, insanları ve toplumları suçluluk psikolojisinden uzak tutar. “Karşı taraf öldürülmeyi hak etmişti, çünkü din-den/mezhepten sapmışlardı”, ya da “zaten bizim dinimizden değillerdi” söylemi çatışan gruplara psikolojik rahatlama ve “kurbanlarını” öldürmek için dayanak sunmaktadır. Öte yandan dinin, uğruna savaşılan mensuplarına bu yolda öldürüldüğü takdirde vaat ettiği cennet inancı, saldırganları daha da cesaretlendirmektedir. Bu konuda Berger’in (2005: 89-90) saptamaları oldukça aydınlatıcıdır:

Ne zaman bir toplumun kendi üyelerini öldürmek veya hayatlarını tehlikeye atmak üzere harekete geçilmesi gerekse ve böylece son derece marjinal durumlara düşmelerine

izin verse derhal dini yasallaştırmalar önem kazanır. Dolayısıyla ister savaşta olsun isterse ölüm cezasının infazında “resmi” zor kullanımına, hemen her zaman dini sembolleştirmeler eşlik eder. Bu durumlarda dini yasallaştırma bireye kendi “gerçek beni” (korktuğu veya endişe dolu beni) ile (savaşçı, cellat vs. benleriyle bir kahraman veya acımasız bir intikamcı) oynayabileceği rollerin-sahibi olarak beni, ayırt etmeyi mümkün kılma “kazancına” sahiptir. Meşru otoritelerin himayesi altında öldürme işlemine, bu sebeple en eski zamanlardan günümüze kadar hep dini teşhizat ve merasimle eşlik edilmiştir. İnsanlar dualar, takdisler ve sihirli sözler arasında savaşa girmişler ve öldürülmüşlerdir. Bu vasıtalarla korku ve şiddet, “makul düşünüşün”, yani toplumsal dünyanın gerçekliğinin sınırları içerisine çekilmiş olur.

Ne ki, burada özel olarak kendilerini İslamiyet’in gerçek ve tek temsilcisi olarak ilan eden İŞİD’in gerçekleştirdiği Ezidi, Hristiyan ve Şii Türkmen katliamlarından hareketle, İslam’ın “celal” haline odaklanacağım. Hemen herkes İslami kaynaklarda “Allah” kelimesinden sonra gelen “cc” ekini görmüştür. Burada geçen “cc” kısaltması Allah’ın sıfatlarından ikisini işaret etmektedir, açılımları ise “celle celelühü” şeklindedir. Allah’ın “cema” (celle) ve “celal” (celelühü) olmak üzere iki zıt özelliği bulunmaktadır. Cema sıfatında akıl ve hayır, celal sıfatında ise şer ve zulüm vardır. Özcesi Allah’ın bir iyi ve şefkatli, bir de kızgın ve acımasız hali vardır. Allah’ın “celal” hali bugünlerde sıkça tanık olduğumuz İŞİD, El Nusra, Boko Haram ve El Şebab gibi örgütlerin eylemlerinde cisimleşmektedir ya da en azından söz konusu örgütler bu inanç ile hareket etmektedirler.

Söz konusu İslamcı örgütlerin kendinden olmayana gösterdiği acımasız ve kıyımcı tavrın diğer bazı dayanaklarını da ayet-

lerde bulabilmekteyiz. Sözelimi, Tevbe suresinin beşinci aye-
tinde şöyle denmektedir:

O haram aylar çıktığında artık müşrikleri, kendilerini bul-
duğunuz yerde öldürün. Yakalayın onları, kuşatın onları,
tüm geçit noktalarını tıkayın onların. Bunun ardından töv-
be eder, namazı gereğince kılar, zekâtı verilerse, yollarını
açın onların. Kesin olan şu ki, Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir.

Öte yandan İslam ulemasının dünya algısı “darü'l-harp” ve
“darü'l-İslam” şeklinde ikili zıtlık üzerine oturtulmuştur. Bu an-
layışa göre dünya, Müslüman olan ve Müslüman olmayan şek-
linde ikiye bölünmüş ve Müslüman olmayan kısmında “cihad”
yapmak mubah kılınmıştır, ya da en azından bu ayrımı böyle
yorumlayan önemli oranda Müslümanın olduğunu söyleyerek
yine bazı mütedeyyinlere haksızlık etmeyelim.

Yine İslam kültürü içerisinde yetişen herkes şu ayrımı bil-
mektedir; “kitabi dinler” ve “diğerleri”. Söz konusu sınıflandır-
mada Allah tarafından indirildiğine inanılan kitaplara sahip din-
ler gerçek dinler olarak kabul edilmişler, ancak bunlar arasından
da en doğrusu ve bozulmamış olarak İslamiyet hiyerarşinin en
tepesine yerleştirilmiştir. Diğer kitabi din mensuplarından bek-
lenen ise, indirilmiş son din olan İslam'ı kabul etmeleridir. Ne
ki, İslamiyet'i kabul etmeyenlere de kitabi bir dine sahip oldukla-
rı için görece bir yaşam hakkı tanınmıştır. Elbette bu hakkı elde
etmek için, Müslümanlardan daha fazla vergi vermek, Müslü-
manların yanında savaşa katılsalar bile ganimetten pay almamak,
Müslümanlarca makbul sayılan işlerde çalışmamak ve günümüz
Ortadoğu'sunda olduğu gibi zaman zaman Müslümanların “ga-
zabına” maruz kalmayı göze almak zorundadırlar. Ezidilik, Ale-
vilik, Zerdüştilik, Kakailik, hatta Şiilik vb. gibi din ve mezhepler
ise kitabi dinler kategorisinde sayılmadıkları için onların men-

suplarından öncelikle İslam'a ya da en azından diğer kitabi dinlerden birisine geçmeleri beklenmektedir. Aksi takdirde katli vaciplerden olmaktadırlar. Nitekim Suriye ve Irak'ta kendi dininden, hatta kendi örgütünden olmayan insanların katledilişlerine tüm dünya tanıklık etti. Ezidiler bu son katliamı 73. Ferman olarak adlandırdılar. Zira yaşadıkları ilk katliam değildi.

Ezidi Katliamları

Ezidilere yönelik yapılan katliamlardan bazılarını, Rashid el-Din, İbn el-Fuwati, Magrizi, Evliya Çelebi, Muhammed Kâzım ve Said el-Diwahji gibi Müslüman yazar ve seyyahlardan öğrenebilmekteyiz. Aşağıda, Ezidilere karşı gerçekleştirilen saldırılardan bazıları, çoğunlukla Guest'den (2001) faydalanılarak kronolojik bir şekilde verilmeye çalışılacaktır.

Bu saldırılardan ilki, Musul atabegi Bedreddin Lulu tarafından gerçekleştirilmiştir. 1246'da Bedreddin Lulu, Hasan b. Adiy'in yükselişinden rahatsız olup, Ezidi yerleşimlerine saldırarak Hasan b. Adiy'i yakalatıp boğdurmuştur. 1254'te yine Lulu, kendi katı yönetiminden ve ağır vergi taleplerinden bıkan Adaviler üzerine yürüyerek Ezidi köylerine saldırmış, burada yüzlerce Ezidi çarpmıha gerilmiş, çoğunun da kol ve bacakları kesilerek teşhir için Musul kapılarına asılmıştır. Bu saldırı Ezidileri öylesine sindirmiştir ki, yaklaşık 200 yıl tarih kayıtlarında adları geçmez olmuştur. Bu karanlık dönem, 1415'e kadar sürmüştür. Tarihin unuttuğu Ezidiler, 1415'te Sohbetiye (yoldaşlar) adıyla tekrar tarih sahnesine çıkmışlardır.

1640 yılında Şengal'de Ezidilere karşı sefer düzenleyen Osmanlı sadrazamı Melek Ahmet Paşa, Evliya Çelebi'nin tanıklığında pek çok Ezidiyi katletmiştir. 1743'te Safevi hükümdarı

Nadir Şah, Irak'ı ele geçirdikten sonra Ezidiler üzerine yürümüş ve binlerce Ezidi bu olayda öldürülmüştür (Guest, 2001: 61-93). Layard (2000: 219), bizzat şahit olduğu bir saldırıyı şu şekilde aktarmaktadır:

...Önce köy işgal edildi, evlere girildi, geride kalmış olan ufak tefek eşyalar yağmalandı. Diğerleri ile gidemeyecek kadar yaşlı, hayatının son demlerini yaşayan ihtiyar kadın ve erkekleri bulabildikleri en karanlık oda köşelerinden çıkardılar, katlettiler. Katlettikten sonra başlarını gövdelelerinden niçin ayırdıklarını bilmiyorum.

Ezidilere karşı en büyük katliamlardan biri, Botan (Cizre) Emiri Bedirhan Bey tarafından 1832 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu saldırıda, Ezidilerin lideri Ali Bey esir alınmış ve yapılan işkencelerle öldürülmüştür. Ezidi halkı bu katliam sonucu, Musul önlereine kaçmaya başlamış, ancak yükselen Dicle Nehri'nden geçemedikleri için hepsi kılıçtan geçirilmişlerdir (Tori, 2000: 159-160). Yine Layard'a (2000: 195) göre, katliamlardan kurtulan Ezidiler ise köle olarak satılmışlardır:

Türkiye'nin güneyindeki haremle Yezidilerin kadınlarıyla doldurulmuştur. Her yıl valiler onların bölgelerine seferler yapmakta, erkekler ve kadınlar öldürölürken, her iki cinsten çocuklar alınıp belli başlı şehirlerde satılmaktadır.

Van'da gerçekleştirilen bir başka saldırıyı ise, Van Ulu Cami hatibi aktarmaktadır. Üstelik bu kayıttan, sadece çatışmanın teferruatı hakkında değil, aynı zamanda Ezidilerin yaşadıkları yerler ve nüfusları hakkında da önemli bilgilere ulaşabilmekteyiz:⁵

⁵ Van Ulu Camii hatibi tarafından kaleme alınan ve Faiz Demircioğlu tarafından sadeleştirilip, "Yezidilerle Kanlı Savaşlar" başlığıyla Avrasya Etnografya Vakfı WEB sitesinde (<http://www.angelfire.com/or3/etnog->

1127 yılında Bitlis hâkimi Mehmed Said Han, Hoşab Beyi Zeynel Bey azıl ve yerlerine başkaları nasib olundular, bunun için sefer olmaya fermanlar geldi, Van askeri ittifak, hâkimleri ittifak etmediler. Van Valisi Bayburtlu Murtaza Paşa, padişah fermanı mucibince Bitlis istikametine hareket ederek Taht-Van adlı yere kadar vardı, askeri pek az olduğundan, orada birkaç gün kalarak, Bitlis hâkimine, padişah fermanına itaat etmesi için mektuplar gönderdi ve Van'a geri geldi. 1127 şevvalinde Van beylerbeyi Murtaza Paşa, Hoşab Kalesini elde etmek için Abağa adlı yerdeki Yezidi aşiretlerini tedib için Bargiri'ye hareket etti, yazık ki: Van askeri tamam gitmedi, sonradan gidenler de yetmedi, meğer Paşanın hareketinden önce, gizliden gizli Yezidilere haber ulaştırılmış, Van'daki fesatçılar Van'da kalanların fesad kemerlerini berkitmişler, Hoşablı dahi, Yezidi aşiretine yardım ederek dört bin kadar süvari ile ani olarak paşanın kapısı halkı ile Van'dan giden 450 kadar askerin önüne çıktılar, Van'dan çıkıldığının üçüncü günü şehre altı saat mesafede Canik köyü ile Bedehşan köyü arasında iki taraf karşılaştılar, Hoşablılar önde Çarhaçı olarak ilerlediler, bunlar birden paşanın kuvvetlerine baskın, hamle ettiler, büyük cenk oldu, Van dilacerleri arslanlar gibi saldırdılar, birçok Yezidiyi öldürdüler, Vanlılardan Kadı naibliği ödevi ile bulunan Yekçeşim Abdullah, Sol Katibi Ahmed Efendilerle Sarı Müftünün biraderzadesi ve hayırsever Hacı İbrahim Efendi (ki: Van'da Dizman Süleyman Ağa mescidini Cuma camii yaptırmıştı) vesair ileri gelenler cenk meydanında öldüler, Yezidiler Paşayı dahi yaraladılar ve esir

rafya/de-pol/yazma.htm) yayımlanan makalede bahsedilen bu yazma eser, Ali Emiri Kütüphanesi'nden alınmıştır. Detayların atlanmaması için söz konusu makaledeki Ulu Cami hatibine ait bölümün tamamını vermeyi uygun buldum.

ettiler. Bedhaşan'daki beylerine götürdüler, beyleri paşaya hemen bir kürk giydirerek geri gönderdiler, bu hadisenin ikinci günü, Van'da kalan ve infirad iddiasında bulunanlar beni ve Osman Efendiyi, itizarname ile paşaya yolladılar, Köçeni köyünde paşa ile karşılaştık, Murtaza Paşa durumu bütün tafsilatı ile anlattı, böyle hiyanet, şenaat görülmemiştir, dedi. Vanlılardan dört yüz, Yezidilerden dört bin adam öldü. Murtaza Paşa Van'a döndü, sözünde sabit, metin bir adamdı. Bu vakadan önce fesadçılara yüz vermediği gibi sonra dahi meşreblerine müsaade etmedi. Paşa yaralı olarak sarayında otururken, bir Cuma günü namazdan sonra beni çağırttı, gittim, bir rüya gördüğünü ve yakında başına bir felaket geleceğini söyledi, fesat ve ihtilalciler, yalan yanlış bilgilerle, uydurma muhızrlarla gizliden gizliye, paşanın aleyhinde İstanbul'a başvurmuşlar, bu yılın zilhiccesinde Ballı Mehmed Paşa'nın mütesellimi (bir nevi vekil) İsmail Ağa gelip ol saat Murtaza Paşa'yı kaleye kapattı, karındaşı Mirahur Firenk Abdullah Ağa geldi, Camuşçuzade Defterdar Halil Ağa'ya misafir oldu. Paşanın katline ferman getirdiğinden ayın yedisinde paşanın başı kalede kesildi, Mirahurda Halil Ağanın katline de ferman bulunduğundan, 1128 yılı başında onun dahi başı sarayda kesildi. Paşanın başı ile birlikte İstanbul'a gönderildi. Bu yıllarda yine açlık halkı perişan ve tarumar etmekte idi. Muharrem ayında Van Valiliğine gelen Ballı Mehmed Paşa, Yezidilerden intikam almak maksadıyla bunların köylerini yıktı, yaktı; şöyle ki: Mehmed Paşa Van valiliğine gelirken, Van askerleri ile ahalide din ve devlet gayreti görüldü, Van askerinin tamamen Bargiri'de Vali paşayı karşılamaya gitmeleri için buyuruldu. Van askerleri, birlik olarak paşayı istikbal etmeye ve bu sırada Yezidilerden de Vanlıların intikamlarını almaya karar verdiler, canında gayreti olanlar dahi hamiyet kemerlerini bağlayarak yola

revan oldular, aşiretlere haber verilmedi ve yerli hâkimlerden asker, yardımcı istenilmedi, ancak Ahlat, Adilcevaz, Erçiş askerlerinden gayreti cinsiye dolayısıyla arzu edenler de Van askerine iltihak ettiler ve Akbulak köyü sahrasında paşanın kuvvetleri ile birleştiler, yedi bin kadar askerle Yezidilerin bulundukları Abağa bölgesine hücum eylediler, ele geçirdiklerini öldürdüler, evlerini yakıp yıktılar, tarumar ettiler. Bunların şakavetlerinden kasabalar halkını kurtarmış oldular. Evvelce Canik sahrasında öldürdükleri Vanlıların intikamlarını aldılar ve Vanlıların intikam arzuları sükûn bulmuş oldu. O günlerde kış dehşetle hüküm sürüyordu, Demirkapı'ya dek her tarafı hak ile yeksan eylediler, bu viran bölgeden sonra Hoşab tarafına yöneldiler, Mahmudilerden bir ferd bile meydana çıkmadı, köyler ve kasabalar işgal edildi, Yezidiler korkularından saklandılar, erbain eyyamı idi, otuz gün kadar karlar içinde, soğuklar altında askerler buralarını aradı, taradı, padişahın şevketini gösterdi, bir kimsenin burnu kanamadı. Rivayet ederler ki: İki binden fazla Yezidi öldürüldü veya dağlarda karlar altında soğuktan telef oldu. Mehmet Paşa bana ol muharebeyi etrafıca anlattı ve dedi ki: "Muradım Yezidi ırkının kökünü kazıma, lakin gaddarlar, bizi yanlış yollara, istikametlere sürüklediler. Bargiri'den aşırarak Yezidilerin üzerlerine götürmediler, onlara gizliden gizliye haber iletiler ve Yezidilerin kaçmalarını temin eylemiş oldular, ilkbaharda bunların noktai vücutlarını sileceğim".

On dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Ezidilere karşı iki sefer düzenlenmiştir. Bunlardan ilki, Bağdatlı Ali Paşa tarafından gerçekleştirilmiş ve sonucunda 3-4 köy yakılmıştır. İkinci sefer ise, Süleyman Paşa tarafından, Dunbeli Aşireti'nin önderlik ettiği bir Ezidi kuvvetine yönelik gerçekleştirilmiştir (Guest, 2001: 116).

Ötekilerle araya sınırlar koymak, bunları kurallaştırıp toplum geneline yaymak ve bu kuralların adeta doğa yasası ya da dini bir terimle “ilahi bir yazgı” olarak toplum tarafından içselleştirilip bir refleks haline getirilmesini sağlamak dinin pek çok işlevi arasından sadece bir tanesidir. Söz konusu işlevin yarattığı algı, dinsel anlamda öteki olanın acımasızca katledilmesinde rol oynayan önemli bir motivasyon kaynağıdır. Zira insanlar, sadece kendi kimliklerinin kutsanmış olduğuna inanırlar. Bu, onların kimliklerine daha da bağlanmalarına ve özgüven duymalarına yol açar. Ne var ki, bu algı sadece katliamcılar için geçerli değildir, aynı zamanda katledilenler de aynı hissiyatı paylaşırlar. Bu sayededir ki, felaketlerde, çatışmalarda vb. yıkımlarda insanlar kimliklerine daha fazla sarılma ve koruma eğilimi gösterirler. Dolayısıyla katliamlar belli bir süre insanları korkutup sindirebilir, ama uzun vadede yok etmeye çalışılan kimliklerin daha da güçlenmesine ve bireylerinin kenetlenmesine yol açmaktadır. IŞİD ve onun destekleyicileri bu yüzden şaşkın durumdadırlar. Zira yok etmeye çalıştıkları bir halk, yeni ittifaklarla karşılına dikildi ve kimliklerine eskisinden daha güçlü ve inatla sarılan bir Ezidi toplumu yaratıldı. Benzetmek gerekirse IŞİD, Zümrüdü Anka’yı yok etmeye çalışan “ateş” oldu; ama mitolojide olduğu gibi yanan Zümrüdü Anka, küllerinden kendini yeniden yarattı.

V. BÖLÜM

KİMLİK KAOSU

Ezidi Kimliği

Ezidilerin dramı sadece katliamlarla sınırlı değildir. Haklarında o kadar çok yanlış bilgi ve klişe bulunmaktadır ki, yapılan çoğu katliamın gerekçesini/mazeretini de yine bu klişeler oluşturmaktadır. Üstelik bu klişeler, günümüzde, sadece dini çevrelerce değil aynı zamanda, hem medya hem akademik hem de politik çevrelerce aktarılmaya ve üretilmeye devam etmektedir. Yanlış bilgiler arasında Ezidilerin kim olduğuna dair açıklamalar başta gelmektedir. Etik yaklaşımın temel alındığı, yani Ezidilere rağmen onların tanımlanmaya/açıklanmaya çabaladığı çalışmalarda Ezidiler; kişinin etnik kimliğine, dinsel ve ideolojik bakış açısına göre sözelimi Türk, Kürt, Arap, Rafizi, Zerdüşt, Şaman veya Şeytana tapanlar şeklinde çoğaltabileceğimiz kimliklere mal edilmektedirler. Bunlara en son “Hristiyan oldukları” da eklendi; hem de Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından. Erdoğan, Türkiye’deki sığınmacılar hakkında konuşurken Hristiyanlaştırdı Ezidileri:

Ezidiler, bak teröristlerle işbirliği yapmayın. Şu anda ülkemde bu kadar Ezidi'yi kamplarda biz besliyoruz. Kapılarımızı biz size açtık. 'Hristiyan' demedik, ayırım yapmadık, kapımızı açtık ama şimdi bazı yanlış oyunların içerisine giriyorsunuz. Bu yanlış oyunlar size kâr değil zarar getirir bunu da buradan söylüyorum.¹

Peki, gerçekte Ezidiler kimdir? Kim/ne olarak tanımlanmaktadırlar? Kendilerini kim/ne olarak tanımlamaktadırlar? Kimliklerin tanımlanmasında başvurulmuş iki farklı yaklaşım ve her iki yaklaşımı dengeleyen ve 'uylasma' olarak adlandırılan üçüncü bir bakış açısı söz konusudur. İlk tanımlama, grubun kendisini 'kim' ve 'ne' olarak gördüğünü esas alan 'emik' bakıştır. Burada önemli olan grubun kendi kabulüdür. İkinci tanımlama bir grubun, kendi dışındaki diğer bir grubun ya da kişinin 'kim' ve 'ne' olarak görmesine dayalı 'etik' bakıştır. 'Uylasma' ise etik ve emik yaklaşımların dengeli bir biçimde uzlaştırılmasından müteşekkil bir bakış açısıdır (Aydın, 2003: 277).

Benim bu çalışmadaki tercihim ise, ibrenin çoğunlukla emik bakışta olacağı uylasma yaklaşımıdır. Zira amacım Ezidilere rağmen kimliklerini ve inançlarını açıklamak değil, Ezidileri ve Ezidiliği kendi anlam dünyaları üzerinden anlamaya çalışmak olacaktır.

Etik Yaklaşımın Temel Alındığı Çalışmalarda Ezidi Kimlikleri

Ezidiler hakkında yapılmış hemen her çalışma 'etik' bakış temel alınarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla Ezidilerin kendi algıları büyük oranda göz ardı edilerek, araştırmacının ideolojik yakla-

¹ Bkz. https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdoganbasika-ussu-orada-duracak,6H2r1zEB_0KRz-X947bkLw.

şımının tesiriyle Ezidilere rağmen, onlar adına tanımlamalar yapılmıştır. Ezidiler ve Ezidilik hakkında yapılmış çalışmalarda ortaya çıkan muhtelif görüşleri kabaca şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- 1) Şeytana tapan cahil ve dinsiz insanların hurafelerden oluşturdukları, İslam dininden sapmış Rafizi bir mezhep olduğu şeklindeki İslamcı yazarların yorumu (Okçu, 1993; Turan, 1993; Uludağ, 1998; Fıglalı, 2000; Çağatay, 1976; Öztürk, 2002).
- 2) Kökeni Orta Asya'ya dayanan eski bir Türk inancı olduğu şeklindeki Türkçü yazarların yorumu (Başbuğ, 1987).
- 3) Farklı dinlere ait unsurların bir araya getirilmesinden oluşmuş toplama bir din şeklindeki eklektik yorum (Guest, 2001; Layard, 2000, Lescot, 2001; Sever, 1996).
- 4) Zerdüştiliğin devamı olan, Kürtlerin asıl (milli) ve eski dinleri olduğu şeklindeki Kürt yazarların yorumu (Tori, 2000; Şanak, 1997; Bender, 2000; Mıhotuli, 1992).
- 5) Ve en güncel açıklama; Hıristiyan olduklarına dair siyasetçi iddiası (Erdoğan, 2017).

İlk grupta yer alan İslamcı yazarlar çalışmalarında; 'ne yazık', 'güya', 'keşke', 'dinsiz', 'cahil' vb. yargı belirten kelimeleri sıkça kullanmış ve Ezidilerin neden 'hâlâ' Müslüman olmadıklarını hayıflanarak anlatmışlardır. Bunlar arasında, alan araştırması yaptığını belirten ve yapılmış diğer çalışmaları da alan araştırması yapılmadığı için eleştiren Turan (1993), *Yezidiler* başlıklı kitabında, bir araştırmacı ve bilim insanından ziyade, Müslüman din insanı tavrıyla Ezidilere yaklaşmıştır. Turan (1993: 113), Ezidilerin Müslüman olmaları önündeki 'engelin' aşiret ağaları olduğunu düşünmektedir:

Bu cahil aşiret reislerine göre güya kendilerinin Yezidiler üzerindeki bu etkinlikleri olmasaymış... olurmuş. Biz bu görüşün tam aksini düşünüyor, eğer kendileri olmasaydı, bugüne kadar belki de bütün Yezidilerin Müslüman olacaklarına inanıyoruz.

Turan'ın (1993: 92) iddiasına göre, aslında Ezidiler de bu 'asılsız' inançlarından 'kurtulmak' istemektedirler:

Eskiden olduğu gibi köyünden ayrılmayan bir Yezidi, bugün artık ayrılmakta, başka kasaba ve şehirlere yerleşmekte, oranın örf ve adetleriyle, hatta inançlarıyla yaşamaya kendini alıştırmaktadır. Böylece ibadethaneleri olmayan Yezidiler, ağızdan ağza, nesilden nesile kendilerine öğretilen bu asılsız inanç sisteminden kurtulmak için çaba göstermektedir.

Bekleneceği gibi Turan (1993: 24), Ezidilere yönelik yapılmış saldırıları 'usandırma' hareketi olarak değerlendirmektedir:

Irklarının Kürt, dillerinin Kürtçe olduğu bilinen Yezidiler, Tanrının dilinin de Kürtçe olduğunu ve Kürtçe konuştuğuna inanarak Kur'an'da Allah tarafından lanetlenen bir melek olan, Şeytan'a Melek Tavus veya Emin Cebrail adı ile aşırı derecede saygı gösterdiklerinden yöredeki Müslümanlar veya bağlı bulundukları devletler tarafından çeşitli sebeplerden dolayı birçok kez usandırılmak istenmişler, uslanmak şöyle dursun tam aksine günden güne birlik ve bütünlük içerisinde yeniden canlanmışlardır.

Aynı anlayışın temsilcisi olan Okçu da (1993: 9-10), *İslamiyet'ten Ayrılan Cereyanlar, Yezidilik ve Yezidiler* adlı çalışmasında, Ezidiliğin 'kültür düzeyleri düşük' insanlar arasında yayıldığını iddia etmektedir:

İslam ahlâkını ve akâidini yaşamak ve yaşatmayı gâye eden, İmam Gazali'nin dostu Şeyh Adiy bin Musafir, bu bo-

zuk ve başsız ortamda Hakkari yakınlarındaki Laleş'e yerleşti. Bir tarafta Şii tehlikeye karşı Emevilerin ve hassaten Yezid bin Muaviye'nin iddia edildiği gibi suçlu olmadığını anlatıyordu. Şahsiyeti ve cazibesi sayesinde az zamanda tekkesi bölge insanlarıyla dolup taşmaya başladı... Zaten Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta tasavvufi çalışmalarını da o başlatmıştır. Ancak vefatından sonra dini ve siyasi varisleri, Kur'anı Kerim'in 'Kur'anı ucuza satmayınız' fermanını dinlemeyerek, sadece iktisadi ve siyasi çıkarlarını gözeterek yalan yanlış tefsir ve te'villerle zaten kültür düzeyleri çok düşük olan bölge halkını bir 'inkâr ve hurafe bataklığına' sapladılar.

Okçu'nun 'kültür düzeyi' olarak neyi kıstas aldığı ve kültürü ne olarak algıladığı bir tarafa, Turan ve diğer İslamcı yazarlarla ortak yanı; çalışmalarını bilimsel kaygılarla değil, bir dinin savunucusu ve yayıcısı refleksiyile hazırlamış olmasıdır. İslamcı yazarlar arasında Ezidiler konusuna değinen son araştırmacı ise Yaşar Nuri Öztürk olmuştur. Öztürk (2002), *Kur'an Açısından Şeytancılık* başlığıyla yayımlanan kitabında Ezidiliğe de kısa bir yer vermiştir. Tarz olarak diğer İslamcı yazarları aratmayan Öztürk (2002: 147-149), Ezidiliği, 'Şeytanın dini' olarak görmek ve Arap-Emevi örflerinin Ezidiliği şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Öztürk (2002: 153), kitabında Ezidiler hakkında şunları söylemektedir:

Yezidiler ateist veya dinsiz değil, müşriktirler.² Yani Allah'ın varlığına, ezeli ve ebedi yaratıcının o olduğuna inanırlar, namaz kılar, oruç tutarlar. Tıpkı ataları Mekke müşriklerinin yaptığı gibi. Ama onlar, yine ataları Mekke müşrikleri gibi, Allah'ın yanına-yöresine ikincil-üçüncül ilahlar koyar,

² Müşrik, Allah'a şerik, ortak koşan (Devellioğlu 1993: 756).

bunlardan şefaât, aracılık, yardım ve inayet beklerler. Şeytan bu yedek ilahların başında gelir.

Ezidiler hakkında ciddi ve güncel bir araştırma yapmadığı anlaşılan Öztürk, söz konusu bilgileri de Ethem Ruhi Fırlıklı'nın *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri* (1908) ve Musul valisi M. Nuri'nin *Abede-i İblis* (1328) başlıklı eserlerinden yararlanarak aktarmıştır. Dolayısıyla güncel olmayan bu bilgilerin büyük bir kısmı da yanlıştır. Sözgelimi Öztürk (2002: 153), Ezidilerin namaz kıldığını söylemektedir. Oysa Ezidilerin namaz olarak adlandırdıkları ya da namaza benzer bir ibadet şekli bulunmamaktadır. Ezidiler, namazdan farklı olarak günde iki defa olmak üzere, güneş doğarken ve batarken, ayakta durur vaziyette yüzlerini güneşe çevirerek günlük ibadetlerini gerçekleştirirler.

Ezidilerin 'Türklüğünü' ispata çalışan Başbuğ (1987) ise, *Yezidilik İnancı* başlıklı kitabında, Şeyh Adiy'in Türk asıllı ve Ezidiliğin de Orta Asya kökenli bir din olduğunu iddia etmektedir. Şeyh Adiy'in Türk kökenli Akar Aşireti'ne mensup olduğunu belirten Başbuğ; Ezidi cemaatinin örf, adet, yaşayış ve inançlarının İslamiyet'ten önceki eski Türk örf, adet ve inançlarıyla benzerliklerinin olduğunu ve Yezidi (Ezidi-İzidi) adının eski Orta Asya Türklerinin inançlarında bir 'ruh' veya 'melek' timsali olan 'Ay-zıt-Ayızıt' kelimesinden çıkmış olabileceğini kuvvetli bir ihtimal olarak düşündüğünü (Başbuğ 1987: 53-54) belirtmektedir. Aslında Başbuğ dışında, Anadolu ve yakın çevresinde yaşamış ve yaşamakta olan tüm etnik grupları Türkleştirme çabasındaki milliyetçi çevre, Ezidilik hakkında çok fazla söz söylememiştir. Bunun nedenleri arasında, hem Ezidi nüfusunun artık tehdit unsuru olamayacak kadar azalmış olması, hem de genel olarak Kürt kimliği altında değerlendirilmeleri, dolayısıyla Kürtler vasıtasıyla 'Türkleştirilmeleri', başta gelmektedir.

Batılı araştırmacılarından Ezidiler hakkında ilk detaylı araştırma-yı Austen Henry Layard yapmıştır. Layard, 1845'ten itibaren Mezopotamya'da, hem arkeolojik hem de antropolojik araştırmalar yapmış, elde ettiği verileri daha sonra Türkçeye de çevrilen, *Ninova ve Kalıntıları* adlı kitabında toplamıştır. Layard'ın çalışmasında Ezidilerin dinsel ve toplumsal yapısı hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Diğer bir Batılı araştırmacı olan Lescot, 1936'da Irak ve Suriye Ezidileri üzerinde yaptığı çalışmasında, günümüzdeki haliyle, İşlam ile benzeşen hiçbir yönü kalmayan Ezidiliğin, İşlam dininin 'sapkın' bir mezhebi olduğunu söylemektedir (Lescot, 2001: 17-18). Ezidiler hakkında önemli tarihsel ve etnografik bilgiler veren Lescot, aynı hassasiyeti Ezidilerin kültürlerinin önemli bir parçası olan inançlarının korunması için göstermemiş, hatta Ezidilerin yaşadıkları devletlere, onları nasıl en kolay ve kansasız bir şekilde asimile edebileceklerinin yolunu göstermiştir:

Düşmanlarının kullandığı modern araçlara karşı korunmak için maddi ve manevi silahlara sahip olmayan ve çoğu kez yok olmakla karşı karşıya olduğunu düşündüğümüz Yezi-diler, bu kez öyle görünüyorlar ki tarihlerinin bitme noktasına geldiler. Bağlı oldukları hkmetlerin, en etkili asimilasyon yönteminin zorbalıkla boyun eğdirmek olmadığını, tam tersine onları eğiterek inançlarından vazgeçirmek olduğunu anlamalarını mit ediyoruz (Lescot, 2001: 218).

Ezidiler, dillerinin Krt olması nedeniyle birçok Kürt araştırmacıya da çalışma konusu olmuşlardır. şanak (1997), Tori (2000) ve Mihotuli'nin (1992) alışmaları ilk akla gelenlerdir. Kürt yazarların ortak iddiası; Ezidiliğin, Kürtlerin en eski dinleri olarak kabul ettikleri Zerdüştiliğin devamı ve Kürtlerin 'milli' dini olduğu şeklinededir. şanak (1997: 224-225), *Mezopotam-*

ya'da Dinlerin Doğuşu ve Gelişimi adlı kitabında; Ezidiliği, İslam (Arap) ordularından kaçan Kürtlerin 'milli' değerlerini korumak için geliştirdikleri bir din olarak değerlendirmektedir:

Gelişen bu istila hareketi sonucu, Kürt nüfusunun önemli bir kesimi yaşadığı yerleşim alanlarını terk ederek, milli değerlerini korumak ve özgür bir yaşam uğruna dağlara çekildi. Denetime alınan Kürtlerde milli değerlerden uzaklaşma yaşanırken, dağlara çekilen Kürtler arasında, yabancılaşmaya karşı milli değerlere daha güçlü bir sarılma gerçekleşti. İşte sonraki süreçte kendini ifade eden Ezidilik inancının temelleri de bu ortamda oluştu.

Ulusçuluk düşüncesinin henüz gelişmediği bir dönemde herhangi bir grubun 'milli' değerleri koruma kaygısı içerisinde olduğu elbette düşünülemez. Dolayısıyla, Araplar veya başka grupların yaptığı istilalarda, korunmaya çalışılan 'milli' değerler mi, yoksa eski dinsel ve toplumsal kurumların kendisi midir? Söz edilen Arap istilalarının gerçekleştirildiği 6.-7. yüzyıllarda, dünyanın herhangi bir yerinde milli değerlerin ön plana çıkarıldığı 'ulus bilinci'nden bahsedilmesi için zaman henüz çok erkendir. Şanak (1997: 229-230), Ezidiliği millileştirmekle kalmıyor, Ezidiliğin kurucularından sayılan ve Lübnan'ın Balbek Kasabası'nda dünyaya geldiği birçok araştırmacı tarafından kabul edilen Şeyh Adiy Bin Musafir'i de Kürtleştiriyor.

Zerdüştlüğü, özüne bağlı kalarak, günün koşullarına uyarlayan ve Ezidilik inancı biçiminde sistemleştirip bir direniş ideolojisi haline getiren Şeyh Adi, 1075'te Hakkari'de doğdu. Gençliğinde çok yoğun olan Arap baskılarına karşı kurtuluş için sürekli bir arayış içerisinde olan Şeyh Adi, Hakkari'de doğduğu için Şeyh Adi El Hakkar olarak da bilinir...

Benzer düşünceleri Tori’de de (2000: 152) görmekteyiz:

Yezidilerin dini inançları her ne şekilde ele alınır veya yorumlanırsa yorumlansın, İslami Arap dini inancının bölgede zorla hâkim kılınmasının öncesinde Kürdistan ve bölgede hâkim olan, Kürt halkının esas dini inancı olan Zerdüşt dini inancının, bölgedeki yegâne koruyucuları ve temsilcileridir.

Kürt aydınları, Alman uluslaşma sürecine benzer bir tarzda etnik köken arayışından hareketle, Kürtlerin ‘ulusal özünü’ ararken ‘yabancı unsurlardan’ en az etkilendiği düşünülen Ezidiliğe yönelmişlerdir. Mıhotuli (1992), *Arya Uygarlıklarından Kürtlere* adlı kitabında, Kürtleri dünyanın en eski halklarından biri olarak gösterirken, Ezidiliği de Müslümanlığa karşı, Kürtlerin özünü koruma çabasının bir ürünü olarak değerlendirmektedir.

Kürt Arya halkının Müslümanlık içinde yeni arayışlara girmesi kaçınılmazdı. Ancak bu arayışların söylenmesi bile yeniden kılıçtan geçirilmelerini getirdi ki bu her zaman olmuştur, bu nedenle uzlaşmacı bazı yönelimler doğdu. Bunların başında ‘Yezidilik’ gelmektedir... Yezidilik Müslümanlığın ağır yükü altında filizlenen Zerdüştlük olup bu yükün altında fazlaca dal budak salamamıştır (Mıhotuli, 1992: 162).

Yukarıda örneklerini verdiğim çalışmalar etik bakış açısıyla Ezidileri tanımlamışlardır. Dolayısıyla araştırmacıların dünya görüşlerine göre “İslam’ın Rafızı bir mezhebi”, “eski Türk dininin uzantısı”, “Zerdüştiliğin uzantısı” şeklinde farklı Ezidi kimlikleri ortaya çıkmaktadır. Oysa emik yaklaşım temel alındığında, yani Ezidilerin kendi algıları dikkate alındığında ortaya çok farklı bir tablo çıkmaktadır.

Kimliklerine Dair Ezidilerin Kendi Sözleri

Alan araştırmalarımın başladığı ilk günlerde görüştüğüm Ezidilere, amacımın onları tanımak olduğunu söyledigimde, yaklaşımları çoğunlukla olumsuzdu. İnsanların yüzünde beliren tedirginlik, huzursuzluk ve güvensizlik hemen göze çarpıyordu. Ezidilerle dostluğa varan ilişkilerimiz ve uzun yıllara dayanan iletişimimiz sonucunda rahat ve güvenilir bilgilerin verildiği görüşmeler gerçekleştirebildim. Ezidilerin ilk zamanlarda gösterdikleri tepkinin altında, resmi olana ve kendinden olmayana karşı bir güvensizliğin ve korkunun olduğu sezilebiliyordu. Ancak böyle bir atmosferde bile kendilerini ne olarak tanımladıklarını sorduğumda, çoğu, Ezidi kimliklerini ön plana çıkarıyorlardı. Kürtlerle aralarında nasıl bir bağ kurdukları yönündeki soruma bir mürit; “Aramızda derin uçurumlar vardır, günlük yaşamdan davranışlara kadar ruhsal bir birliğimiz yok, bu bizden kaynaklanmıyor, biz laikliğe daha bağlıyız, çünkü dinimizin kendisi laiktir”³ şeklinde cevaplandırmıştır. Başka bir mürit bu soruya ilk tepki olarak; “Biz nasıl kardeş olabiliriz, bizi hep öldürdüler” diye cevaplandırmıştır. Bu sözü söyleyen müritle birlikte, diğer Ezidiler de özellikle Bedirhan Bey’in yaptıklarını hatırlatmaktaydılar.⁴

Kimi Kürt yazarların, Ezidileri Kürt olarak tanımladıklarını söyledigimde ise, bu görüşe şiddetle karşı çıkmışlardır. Zira günümüzdeki haliyle Kürtlerle aralarında herhangi bir bağ kurmu-

³ Bunun, benim resmi bir kurumun temsilcisi olarak algılanmamın sonucu olarak, resmi otorite ile aralarındaki tarihsel gerilimin yumuşatılması amacıyla verilen stratejik bir cevap olduğu kanaatindeyim.

⁴ Yavuz Sultan Selim adının Alevilerde uyandırdığı nefretin benzerini Ezidiler Bedirhan Bey için hissetmektedirler.

yorlar. Bazı Kürt aşiretlerinin daha önce Ezidi oldukları, fakat daha sonra bunların din değiştirip ‘döndüklerini’, dolayısıyla artık onlarla da bir bağlarının kalmadığını söylemektedirler. Aynı şekilde, Kuzey Irak Ezidilerinin de benzer düşünceye sahip olduklarını görüyoruz. Öyle ki, Kuzey Irak’taki Ezidiler, bölgedeki Kürt iktidarına rağmen, Kürtlerle aralarında kurulan tarihi ve etnik bağa kesin bir şekilde karşı çıkmaktadırlar. Hatta Süryanileri kendilerine daha yakın görmekte ve Asur kökenli olduklarını ilan etmektedirler. Bu konuda Sever’in (1996: 127), *Yezidilik ve Yezidilerin Kökeni* başlıklı kitabında yer alan, Ezidi Dini Merkezi Başkanı Prens Anvar Muaviye İsmail’in bir konuşması, Kürt kimliğine bakışlarını çok net bir şekilde özetlemektedir:

Asuri ve Yezidilerin her ikisi de ortak bir tarih, müşterek toprak ve tek bayrak esası üzerinde aynı kaderi paylaşarak kuruldu. Tarih bize öğretti ki, Asuri ve Yezidiler büyük Asur İmparatorluğu’nun gerçek soylarıdır. Onlar ortak bir milliyete sahiptir. Tarihin çeşitli dönemleri boyunca, iki toplum daima sağlam kardeşlik bağları ile birbirine bağlı olmuştur, özellikle zulüm ve felâket zamanlarında. Onlar saldırı karşısında yan yana ayakta kalırdı. Çok şükür, ortak soy ve milliyetlerinin korunması, sağlam kayalarinki kadar kalıcıdır. Bu vesile ile, ilgili tüm uluslararası organizasyonların önünde bir kere daha ifade edeyim ki; Asuri ve Yezidiler aynı kader ve tek milliyete sahiptir ve onlar aynı bayrak altında sükûnetle yaşamayı arzulamaktadır. Bu duyuru ile, istisnasız tüm Kürt partilerini, özellikle Mesut Barzani ve Celâl Talabani’yi, tüm uluslararası düzeylerde Yezidileri temsil etmelerini durdurmaları, Yezidilerin Kürt milliyetine ait olduğuna dair asılsız yalanlarını durdurmalarını ve kendi idari bölgelerine bağlı ‘Sincar ve Şekhan’daki taleplerine son vermeleri için ikaz ederiz...

Kürtlerle aynı dili konuştukları halde, kendilerini Kürt olarak görmemeleri, hatta tarihsel olarak da bir ortaklık kuramamaları, Ezidilerle Kürtler arasında grup üyelerinin kimliklerini ve grubun örgütsel yapısını belirleyen kültürel karakteristiklerin, inanç farklılığı nedeniyle zaman içinde değiştiğini göstermektedir. “Her bir toplumun kendine ait değer standartları vardır. Bu değer yargıları arasındaki fark ne denli büyükse birbirinden farklı etnik grupların oluşumu da o denli kolaylaşır” (Barth, 2001: 21). Ezidilerdeki değer standartları büyük oranda inançları tarafından belirlenmektedir. İnançları gereği farklı bir soydan gelmiş olduklarına inanmaları; grup içinde her iki cinsiyete ait bireylerin başka dinden insanlarla evlenmelerinin yasaklanması, bu kuralı ihlal edenlerin dinden ve gruptan çıkarılması ve inançlarında yer alan birtakım düşünsel ve pratik uygulamaların İslami kurallarla taban tabana zıt olması, Ezidi-Kürt farklılaşmasında önemli olmuştur. Bu farklılaşmada, yine özellikle Ezidiliği ehli kitaplı bir din olarak görmeyen Müslüman grupların, özellikle Kürt aşiretlerinin fiziki saldırılarının sonucunda bir tepki olarak ortaya çıkan dışlama ve ötekileştirmenin de rolü olmuştur.

Ezidi ve Kürt kimlikleri arasında uzlaşmaz görünen zıtlıklara rağmen, Mardin-Midyat’ın Kharabiye Köyü’nde yaşayan Muhammet Altan gibi kimi Ezidiler, kendilerini bazen Ezidi bazen de Kürt olarak tanıttıklarını/tanımladıklarını söylemişlerdir. Zaten bölgede fiziksel açıdan, Ezidilerle diğer grupları ayıran herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Sadece bazı yaşlı ve orta yaşlı Ezidi erkeklerinde çok belirgin ve uzun olan bıyıklar, Ezidi kimliğini yansıtmaktadır. Bunun dışında Ezidiler, başta konuştukları Kürtçe ve toplumsal yapılarıyla, komşuları Kürtlerle aynı özelliklere sahiptirler. Hatta önceden din değiştirip Müslüman olan eski dindaş yakınları vasıtasıyla Kürtlerle akrabalık bağları

da bulunmaktadır. Tüm bunların neticesinde Ezidilerin, din değiştirip Müslüman olmaları durumunda Kürt kimliğini seçtikleri görülmektedir. Bölgede buna benzer örnekler oldukça fazladır. Sözelimi Sipkan Aşireti, bir-iki nesil öncesine kadar Ezidi iken Müslüman olduktan sonra Kürt kimlikleri ön plana çıkmış, bölge halkı tarafından Kürt olarak kabul görmeye ve kendilerini de Kürt olarak algılamaya başlamışlardır.

Ezidi Adının Kökeni

Ezidi adının nereden geldiği ve anlamı konusunda birbirinden farklı açıklamalar bulunmaktadır. Bir görüşe göre, Avesta dilinde melek anlamına gelen ‘İzid’ kelimesinden ya da yine Avesta dilinde Tanrı anlamına gelen ‘Yezdan’ kelimesinden gelmekte ve ‘İzidi’ meleğe, ‘Yezdani’ ise Tanrı’ya inananlar/tapanlar anlamı taşımaktadır. Nitekim ‘Yezdan’ adı, ‘temiz/saf, merhametli ve cömert Yezdan’ın adıyla...’ şeklinde tüm Ezidi dualarının başlangıç/giriş cümlesinde geçmektedir (Khenchelaoui, 1999: 20). Kimi araştırmacılar ise İran’daki Yezd Şehri’ne ya da Yezid Bin Enise’ye dayandırmaktadır. Ancak Ezidi adını, Halife Yezid Bin Muaviye’ye dayandıran araştırmacılar çoğunluktadır. Bu görüşü benimseyenlerden biri olan Okçu (1993: 15), Ezidi isminin kökenini şu şekilde açıklamaktadır:

Yezidi isminin bu taife için kullanılmasının da Yezid Bin Muaviye ile çok sıkı bir bağlantısı bulunmaktadır. Şiiliğe karşı 12. yüzyılda ehlisünnet akidesini samimiyetle müdafaa eden Şeyh Adi’nin vefatından sonra fikirleri maksatlı olarak saptırılmıştır.

Turan da (1993: 3) aynı görüşü savunmakta ve Ezidi isminin, Ezidiliğe inanan herkese verildiğini ve bunun Yezid b. Mu-

aviye'den geldiğine inandığını dile getirmektedir. Ezidi isminin, Yezid b. Muaviye'den geldiğini ileri süren Turan ve diğer İslamcı yazarlar, Ezidilerin, Yezid b. Muaviye'yi bir melek olarak kabul ettiklerini iddia etmektedirler:

Yezidi ismi Yezid b. Muaviye (64/683)'e dayanmaktadır. Nitekim bu topluluğun, bir nur olarak gördükleri diğer insanlar gibi doğmadığına inandıkları ve Sultan Yezid diye anıldıkları Yezid b. Muaviye'den dolayı bu adla anıldıkları hususu, mezhebin ismi konusunda gerçeğe daha yakın görünmektedir (Fırlalı, 1908: 221).

Saha çalışması sırasında görüştüğüm Ezidiler ise bu görüşe şiddetle karşı çıkarak, "Sultan Yezid ile Yezid b. Muaviye'nin aynı kişiler olmadığı"nı, hatta "Yezid b. Muaviye'nin dünkü bir olay olduğu"nu, oysa "Sultan Yezid'in çok daha eski bir inançtan kaynaklandığı"nı belirtmişlerdir. Menzel (1997: 415-421) ise Khenchelaoui (1999) gibi, Ezidi adının izlerini Avesta'da aramaktadır:

Yezidi adı, hiçbir şekilde, ne Yazid b. Mu'aviya, ne Yazid b. Unaysa, ne de İran'daki Yezd Şehri ile ilgilidir. Bu isim, muhtemelen fonetik kanunlarına uygun olarak gelişen, yeni Farsçadaki İzed (Melek, Tanrı) Avesta dilinde Yazata (saygıyla tapınmaya layık olmak), Pehlevi dilinde Yazdan, Modern Farsçada Yazdan (Tanrı), Avesta'da Yazatanam, Pehlevi'de Yaztan, Yazdan, İzed'den gelmektedir ve Avesta'da geçen Yazdan ayin ve merasimle ilgili olarak Yeni Farsçaya girmiştir. Buna göre bu kelime, bizzat kendileri tarafından kullanıldığı gibi Ezidi, İzidi ve İzdi (Tanrıya tapanlar), Yezidiler tarafından da bilinen bir iştikak olmalıdır.

Söz konusu dillerin, Kürtçeye olan yakınlığı ve Kürtçe üzerindeki etkileri göz önüne alındığında, Ezidi adıyla ilgili Men-

zel'in açıklaması tatmin edici görünmektedir. Zira Ezidiler de kendilerini İzidi ya da Ezidi olarak adlandırmaktadır. İzidi ve Ezidi kelimeleri anlam olarak da, yukarıdaki tanıma benzer bir şekilde "Tanrı'nın yarattığı, Tanrı'ya tapanlar" manasında kullanılmaktadır. Benzer bir açıklamayı Tori (2000: 48-49) de yapmaktadır:

Kürtler, genelde tanrıya Hûda (Xweda) ve Yezdan derler. Hûda sözcüğü Kürtçede 'kendini yaratan' sözcüğünden, Yezdan sözcüğü de Kürtçedeki Ezdam sözcüğünden türer. Bu sözcük de 'beni yaratan' anlamına gelir... Araplar tanrıya Yezdan dedikleri için Kürtlere Yezdani dediler. Bu kelime daha sonra Yezidi sözcüğüne dönüşerek Zerdüştlüğü benimsemeye devam eden Kürt topluluklarına ad olarak verildi.

Öte yandan, Ezidiler yaşadıkları ülkelerde farklı adlarla anılmaktadır. Sözelimi Suriye'de *Dasna*⁵ Ermenistan'da *Thondrak*⁶ ya da *Arevortis*,⁷ Türkiye'de özellikle Batman ve çevresindeki Ezidiler için *Khalti/Khaliti* adları kullanılmaktadır. Ancak genel olarak kendileri dışındaki hemen herkes tarafından 'Şeytana tapanlar' anlamı yüklenmiş olan 'Yezidi' kelimesi kullanılmaktadır.

⁵ Gerçekte Dasnai, Hakkari bölgesinden göç etmiş büyük bir Ezidi aşiretinin adıdır.

⁶ Thondrakilik, Bizans döneminde Doğu Anadolu'da ortaya çıkmış bir Hristiyan sektidir. Kimi kaynaklarda, Paulicianların diğer adının Thondrakiler olduğu iddia edilmektedir.

⁷ Arevortis, Ermenice güneşe tapanlar anlamına gelmektedir.

VI. BÖLÜM

EZİDİ TARİHİ

Ezidiliğin Ortaya Çıkışı

Ne yazık ki, Ezidi tarihi ile ilgili yeterli bilgi ve belgeye sahip değiliz. Bununla birlikte aşağıda örnekleri verilecek olan mevcut kaynakların çoğu, Ezidiliği Şeyh Adiy Bin Musafir ile başlatmaktadır. Ezidiler açısından mühim bir yere sahip olan Şeyh Adiy'in, Adaviler tarikatının kurucusu olduğu ifade edilmektedir.

Babası İsmail oğlu Musafir, bir mağaraya girip rüyasında bir ses duydu: “Ey Musafir! Mağaradan çık, git eşinle Allah'ın emrini yerine getir. Çünkü adı, doğu ve batıyı çevreleyecek bir veli oğlan dünyaya gelecektir”. Musafir, uyanınca mağaradan çıkıp doğruca eşinin yanına geldi ve hanımına rüyayı anlattı. Hanımı: “Şu minareye çık; ey nas! Ben İsmail oğlu Musafir'im, geldim ve emir aldım. Her kim Allah'ın emrini yerine getirirse, ona bir veli gelecektir, diye sesleneceksin” dedi. O gece, bu seslenişten ötürü tam on üç veli dünyaya geldi. Sonra annesi ona (Adiy'e) hamile kaldı... (akt. Tori, 2000: 98).

İslami kaynaklar Şeyh Adiy'in doğumunu bu anlatıyla açıklamaktalar. Bu öykünün kahramanı Şeyh Adiy, 1075'te Lübnan'ın Baalbek kasabasında doğmuştur (Bulut, 2000b: 58). Adiy'in çocukluğu burada ve sonra da Şam dolaylarında geçer. Otuz yaşlarına geldiğinde Adiy, o devirde önemli bir kültür ve bilim merkezi olan Bağdat'a gider (Turan, 1993: 6). Burada, Kadirî tarikatının kurucusu Abdülkadir Geylanî ile birlikte ortodoks İslam'ın temsilcisi İmam Gazali'den dersler almışlardır. 1116'daki hac ziyaretinden sonra münzevi bir hayat sürmek için Laleş Vadisi'ne çekilir. Ünlü sufi Ebu'l Vefa Hılvanî'yi yanına almış ve eski bir Hristiyan manastırını dergâha çevirerek burada müritler yetiştirmiştir. Laleş'e yerleştikten sonra daha evvel aldığı el Şamî (Suriyeli, Şamlı) lakabını, el Hakkarî (Hakkarili) olarak değiştirmiştir. 1162'de vefat eden Şeyh, Laleş'teki dergâhına defnedilince, türbesi ziyaretgâha dönüştürülmüştür (Bulut, 2000b: 58).

Hayat hikâyesinden, Şeyh Adiy'in tasavvuf geleneğine göre yetiştiği ve düşüncelerini olgunlaştırdığı anlaşılmaktadır. Şeyh Adiy'in yaşadığı dönem (Abbassiler dönemi) göz önüne alınırsa, tasavvuf geleneğinden gelen sufi tarikatların hızla çoğaldığı bir sürece denk gelmektedir. Bu dönemde İslam, çok geniş bir coğrafyaya yayılma olanağı bulmuştur. Dolayısıyla İslam'ın, farklı kültür ve inançlarla yoğun bir teması söz konusudur. Genişleyen İslam dünyasının bu çok kültürlü ortamında toplumsal, düşünsel ve ekonomik çelişkilerin ve bunun doğurduğu çatışmaların ortaya çıkması şaşırtıcı değildi. Özellikle Arap olmayan Müslümanlar üzerindeki Arap baskısı, İslam dünyasını ikiye ayırmıştı. Bu ayrışma ve bundan doğan çelişkiyi Bulut (2000a: 88), şu şekilde özetlemektedir:

Mevali (tekili: mevla), İslam'ın ilk fetihleri sırasında ülkeleri işgal edilen ve boyunduruk altına giren Arap olmayan Müs-

lman toplum veya halkların tümüne birden verilen isimdir. Sıgıntı, kle, esir, yanaşma anlamında kullanılan bu sözcük, daha çok fetihçi Arap aristokrasisinin emrinde çalışan asker, esnaf, emekçi, kle vb. için kullanılır. Hızlı fetihlerin etkisiyle ezilen ve genelde mazlum kavimleri, yığınları oluşturan mevali kesimi, dört halife ve Emevi devrinde İslam içinde azınlıktır. Çoğu kılıç zoruyla diğerleri ya ikna olduklarından ya da vergi/haraç (zellikle kelle vergisi olan cizye)'tan kurtulabilmek için veya teşvik edici dürtüleri nedeniyle Müslüman olan mevali, eski kültür ve inançlarını da İslam toplumuna taşıdı. Özellikle Musevilik, Hristiyanlık, Zerdştlk ve belli oranda Manilik ile Budizm, İslami alt-kültürün/altınanın önemli unsurlarını oluşturdur.

Bulut'un söz ettiği Mevalilik, İslamiyet içerisinde gelişen tasavvufi hareketlerden sadece biriydi. Musafir'in de temsilcisi olduğu tasavvuf akımları başlıca üç ana bölgeden yayılmıştır. Bunlar: Mağrip (Endülüs ve Kuzey Afrika), Ortadoğu (Mısır, Suriye ve Irak) ve İran'dır. Buradan çıkan hareketler doğal olarak birbirlerinden farklı özellikler sergilemekte ve her biri doğduğu bölgelerin sosyal, kültürel ve siyasi özelliklerini yansıtmaktaydı. Kabaca bir sınıflandırma yapacak olursak, Mağrip mektebinin *ahlakçı*, Irak mektebinin *zht*,¹ İran mektebinin ise *coşkucu* ve *estetik*² bir karakter sergilediği söylenebilir (Ocak, 1999b: 15-16).

şeyh Adiy'in Irak mektebinden gelmesi ve münzevi bir hayatı seçmiş olmasıyla, aşırı zht olduğu, yani kendini tamamen

¹ Zht, dünya nimetlerinden el çekme ve kendini tamamen dine adanma durumudur. Bu yola girmiş kişilere ise zahit denilmektedir

² özellikle İran kökenli sufi akımlar arasında yer alan Kalenderiler, Haydariler ve Vefailer gibi tarikat mensuplarının farklı kıyafetler giydikleri ve bazılarının saçlarını, sakallarını, bıyık ve kaşlarını tamamıyla kazıttıkları kaydedilmektedir (Ocak, 1996: 67-68).

ibadete ve dini ayinlere adadığı düşünülebilir. Bu şekilde kendini tamamen dine ve ibadete adayan ve bu uğurda çile çeken bir insanın, öldükten sonra takipçilerince yüceltilip mezarının ziyaret yeri haline getirilmesi, hatta Ezidilerce insanüstü sıfatlar yüklenilmesi, o dönemin koşulları için son derece olağan bir durumdur. İnsanüstü sıfatlar yüklenen Şeyh Adiy'in kerametleri Ezidilerce şu şekilde anlatılmaktadır:

Şeyh Adi, üreme yaşı çoktan dolmuş ihtiyar ebeveynden doğmuş ve on beşindeyken evini terk etmiş. Ay ışığına binerek çölü baştanbaşa dolaşip ilahi çağrıyı almış. Dua ettiği bir mezarın yanı başında havada bir gül yeşermiş; aynı yerde 8 kadem (2,5 metre) uzunluğunda ve bufalo başı develer ile birtakım ucube yaratıklar görmüş. Mezarla birlikte başı bulutlara değinceye dek yükselmiş; gökyüzünde, tavus kuyruklu, son derece yakışıklı bir genç kendisine yaklaşıp şöyle demiş: “Korkma, minare yıkılıp dünyayı harap etse bile, sana bir zarar gelmeyecek. Ben Melek Tavus olarak seni, Dünya âleme doğru dini yaymak için seçtim”. Halden hale giren Şeyh Adi'nin ruhu bedeninden alınıp semaya çıkarılmış; yedi yıllık bir süre boyunca bedeni türbede uykudayken, Tanrı bu ruh vasıtasıyla her şeyi doğru dürüst yürütmüş... (akt. Bulut, 2000b: 45).

Tasavvuf inançlarında yer alan bu motifler ve tarikat başlarında bulunan pir ve şeyh gibi karizmatik kişiliklerle, bunların silsilesi üzerinden inşa edilen ruhban hiyerarşisinin benzerini Ezidilik'te de görmekteyiz. Bununla beraber, Ezidilerin etnik ve toplumsal temelini, çoğunlukla dağlık bölgelerde (Hakkari ve Şengal dağlarında) yaşayan göçebe Kürt aşiretleri oluşturmaktaydı (Bulut, 2000b: 58). Dolayısıyla hem etnik olarak, hem de toplumsal konumları açısından ehl-i sünnet denilen ortodoks İslam'ın ve diğer dini grupların temsilcilerinden ayrılmaktadırlar.

İslam'ın tam olarak nüfuz edemediği göçebe Kürtler tarafından insanüstü sıfatlar yüklenilerek sahiplenilen Şeyh Adiy Bin Musafir'in ölümünden sonra, adına isnat edilen Adaviye Tarikatı'nın Şeyhlik silsilesi kendi soyundan gelen kişilerce devam ettirilmiştir. Bulut (2000b: 58), bu tarikatın oluşumunu ve Ezidiliğin ortaya çıkışını şu şekilde aktarır:

1162'de vefat eden Şeyh, Laleş tapınağına defnedilince, türbesi ziyaretgâha dönüştü. Şeyhin makamına, yeğeni Abu'l Bereket bin Sahr seçildi. Onun önderliğinde tarikat erbabı 'Adaviler' adıyla anıldı; tarikatsa Adavilik ve geç dönemde Sohbetilik diye adlandırıldı. Onun yerine, oğlu Adiy bin Abu'l Bereket (II. Adiy) seçildi. Suriye ve Mısır'da hüküm süren ve Haçlılara karşı mücadelesi nedeniyle İslam Dünyasında iyi tanınan Selahaddin Eyyübi'nin komutanı Muzafferddin Kökburi, Şeyh II. Adiy'in müridi olup kız kardeşiyle evlendi. Dindar babasının postnişinine³ oturan 1195 doğumlu Hasan bin Adiy, Laleş'te mekân tutan Adavilik tarikatına baştan sona çekidüzen veren bir din önderi oldu. Günümüz Yezidilik inancının temellerini atan bu şeyh, dini tartışmalara girdi. Yezidilerin ikinci kutsal kitabı Mushaf-ı Reş'in (Kara Kitap) Şeyh Hasan tarafından yazıldığı rivayet edilir. Adaviliğin antik inançlarla sentezlenmesi ve Hakkari Dağları'ndaki geniş Kürt aşiretleri arasında yaygınlaşması da bu döneme rastlar. Selahaddin Eyyübi'nin Kürt kökenli askerlerinden çok sayıda mürit edinen Şeyh Hasan'ın dini ve siyasi nüfuzundan korkan zamanın Musul Atabeyi Nureddin Lulu, 1246'da tutuklattığı bu Yezidi şeyhini zindanda boğdurdu; yandaşlarını kılıçtan geçirdi ve Laleş Türbegâh'ını tahrip etti. Moğolların bölgeyi istilasından etkilenen bütün kavim ve

³ Tekke şeyhlerinin oturduğu post (Devellioğlu, 1993: 867), burada şeyhlik makamı anlamında kullanılmıştır.

topluluklar, 13. yüzyılın sonuna doğru dinsel boğazlaşmalar içine girdi. Fırsatı kaçırmayan yeni Yezidi Şeyhi Şerafeddin Muhammed, Hakkarili savaşçı müritleri sayesinde Malatya, Harput (Elazığ) ve Erzincan'a kadar ilerledi. Moğollarla savaşa giren şeyh, Kemah önlerinde bozguna uğrayıp öldürüldü. Öldürülen babasının yerini alan Zeyneddin Yusuf, Şam ve Kahire'de dergâh açıp, müritlerini çoğalttı. 13. ve 14. yüzyılda merkezi otoritenin yokluğu, en fazla Yezidilere yaradı: Musul, Hakkari, Laleş, Amediye, Bahdınan (Botan Çayı yöresi), Cizre, Nusaybin, Tur Abidin (Mardin), Diyarbakır, Van, Urmiye'deki aşiretler arasında kök saldılar. 15. yüzyılda Sohbetiye olarak isimlendirilen Adavilik Tarikatı'nın, bugünkü Yezidilik inancına dönüşümünün tarihi tam olarak bilinmiyor. İslam tarihçisi Maqrizi, arada 200 yıllık bir boşluktan söz eder. Yezidilik inancı, muhtemelen 16. yüzyılda şimdiki şeklini aldı.

Benzer görüşler öne süren Lescot (2001: 18), 1130-60 yılları arasında Şeyh Adiy'in vaazlarının, hareketi mistisizme doğru yönelttiği ve Adiy'in birçok kişinin toplandığı bir tarikat kurduğu, ancak bir müddet sonra iki gruba ayrılan tarikatın Suriye ile Mısır'a yerleşen ilk kesiminin kısa bir süre sonra yok olduğu, Sincar bölgesinde kalan diğer kesiminse Sünni ilkeleri unutarak Ezidi topluluğunun ilk çekirdeğini oluşturduğunu belirtmektedir. Ezidiliğin bu ilk evresinden sonra, yeni bir dine dönüşmesini Hasan ibn Adiy Şemseddin dönemine götüren Lescot, müritlerinin Şeyh'e aşırı derecede bağlanıp, dinde 'sapkınlık' derecesinde aşırılığa gittiklerini ve Şeyh'in de buna göz yumduğunu; gelişmelerden rahatsızlık duyan Musul Atabeyi'nin tarikatın üzerine ordu yollayıp Şeyhi öldürtmesinin sonucu olarak da, Adavilerin artık silahla korumaları gereken inançlarına daha fazla sarıldıklarını söylemektedir.

Araştırma kapsamında gördüğüm Ezidiler ise, geçmişlerini yukarıda anlatılan olaylardan çok daha eskilere, Asur dönemi ve Zerdüştiliğe kadar götürmektedirler. Sohbet ettiğim Ezidilerin tamamı, dini inançları ve pratikleri hakkında farklı bilgiler verse de Zerdüş ve Zerdüştiliğin Ezidilik üzerindeki etkisi konusunda hemfikir olduklarını gördüm. Nitekim Midyat'ın Kharabiya (Yenice) Köyü'nden 70 yaşındaki Muhammet Altan, dinlerinin Zerdüştilikten geldiğini söylemiştir. Okuryazar olmayan Altan'a bunu nereden öğrendiğini sorduğumda, "eskiden köylerine gelen Fakirlerden" öğrendiğini dile getirmiştir. Beşirili bir Ezidi ise tarih vererek Ezidiliğin ortaya çıkışını şu şekilde açıklamıştır:

Biz beş bin yıldır bu topraklarda varız... dinimiz Zerdüş'ten beri vardır ve dünyanın ilk tektanrıcı dinidir. Ezidiliğin kaynağı Zerdüştiliktir. Babil ve Ninova'da bir büyük tanrı etrafında, ondan talimat alan tanrı ve tanrıçalar bulunmaktaydı. Bu durum tarih içinde süzülerek Zerdüş'e kadar geldi. Zerdüştilikte tek tanrı kavramı vardır. Asur zamanında Kral Nebukhadnetzzar, İsrailoğullarını Asur topraklarına getirdi. İsrailoğulları burada tek tanrı kavramıyla tanıştılar ve Filistin'e dönüp bilinen tek tanrılı dinleri geliştirdiler.⁴

Bu açıklamalar, Ezidilik üzerinde Zerdüştiliğin etkilerinin hafife alınmayacak kadar baskın olduğunu göstermektedir. Ezidilik içindeki bazı Zerdüşti motifler de bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Bunlar arasında Tavus Kuşu figürü, güneşin ve ateşin kutsal sayılması,⁵ ruhban sınıfının varlığı gibi motifler her iki din

⁴ Davud'un imparatorluğu onun ölümünden kısa bir süre sonra parçalanmaya başladı. Nebukhadnetzzar, İÖ 586'da Kudüs'ü ele geçirdiği ve çok sayıda Yahudi'yi Babil'e sürdüğü zaman imparatorluk geçici bir süre için ortadan kalktı (Harris, 1995: 136).

⁵ Ezidilikteki ateş kültüyle ilgi ayrıntılı bilgi için bkz. Kanca, 2011.

içerisinde de bulunmaktadır. Üstelik Mushaf-ı Reş'te dile getirilen, "İsa Mesih'in bu âleme gelmesinden evvel bizim dinimiz Mecusiyet⁶ idi" ifadesi, Ezidilik ve Zerdüştilik arasındaki bağın en yetkili mercice onaylandığının kanıtıdır. Ne var ki, Zerdüştilik'te olmayan birçok yeni ve eski gelenek ve inanç da yine Ezidilik içinde bulunmaktadır. Sözgelimi sünnet, hac, zekât ve vaftiz gibi dini pratiklerle birtakım sufi tarikat gelenekleri en az Zerdüştü motifler kadar etkindir. Dahası, Zerdüştilik'le Ezidilik arasında, daha sonra ayrıntılı olarak anlatacağım, düalizm inancı ve temsilcileri konusunda çok temel farklılıklar bulunmaktadır. Ancak iki inanç arasındaki en önemli fark; Zerdüştiliğin evrensel söylemlerle ortaya çıkmış yayılmacı bir din olmasına karşın, Ezidiliğin etno-dinsel özelliklere sahip kapalı bir inanç olmasıdır.

Sonuç olarak, Ezidiliğin bir din olarak ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığı tam olarak bilinmese de, en azından günümüzdeki haliyle; onun ne eski bir dinin devamı, ne mevcut bir dinin mezhebi, ne Orta Asya kökenli bir din, ne de bir ulusun 'millî' dini olduğu söylenebilir. Ezidiliğin, yukarıda anlatılan tarihsel süreç içinde gelişen ve olgunlaşan, eski Mezopotamya ve Ortadoğu dinlerinin (tektanrı ve çoktanrı dinler) etkisiyle şekillenmiş, senkretik bir inanç olduğunu söyleyebiliriz. Ama elbette Ezidiliğin en temel özelliği Gnostik bir inanç olmasıdır.

Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Ezidiler

Günümüzde Doğu Anadolu olarak adlandırılan bölgede tek bir Ezidi dahi yaşamamaktadır. Oysa tarihi belgeler, söz konusu bölgede çok değil, 1. Dünya Savaşı sonuna kadar önemli bir

⁶ Mecusiyet, ateşe tapanların dini anlamında Araplarca Zerdüştiliğe verilmiş bir tanımlamadır.

Ezidi nüfusunun yaşadığını kaydetmektedir. Üstelik özellikle Hakkari civarının Ezidilerin yerleşim alanı olmaktan daha fazla bir anlam taşıdığı, adeta bir Ezidi kült merkezi olduğunu, Ezidi anlatılarına baktığımızda görebiliyoruz.

Ezidiler, Doğu Anadolu Bölgesi'nden 12. yüzyıldan başlayarak dinler ve aşiretler arası çatışmalar neticesinde peyderpey göç etmişler; 1. Dünya Savaşı'nın bitimine müteakip bölgede kalmış son Ezidiler de, özellikle Rusya denetimindeki Güney Kafkasya bölgesine ve Irak'ta yer alan Şeyhan (Şeyxan) ve Cebel Sincar'a göçmüşlerdir. Ezidiler, bu son göçlerine kadar özellikle Hakkari dağlarında Hristiyan Nasturi topluluğu ile bir arada yaşamışlardır (Guest, 2001: 118).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ezidilerin varlığını, Selçuklu döneminde Selçuklu-Moğol çekişmesi sırasında tutulan kayıtlardan doğrulayabiliyoruz. Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykavus, 1256'da, Sultan Hanı Savaşı'nda Baycu'ya yenilince emirlerinden Ali Bahadır'ı doğuya Türkmenler, Kürtler ve Ezidilerden asker toplamaya gönderir. Sultanın çağrısına olumlu yanıt veren Ezidiler, Şeyh Adiy'in torunlarından Şerafeddin Muhammed ve Şerafeddin Ahmet önderliğinde bir birlikle Hakkari'den yola çıkarlar. Şerafeddin Muhammed Harput'u, Şerafeddin Ahmed Malatya'yı ele geçirir. Ancak Şerafeddin Muhammed, Harput'u aldıktan sonra Kemah'a ilerlerken Moğol komutanı Engürek Noyan'ın askerleri tarafından öldürülür. Bundan iki yıl sonra 1259'da, Hülagü Han Musul'dan geçerken bu olayı hatırlar ve Ezidileri itaat altına almak ister. Hakkari ve Sincar'a saldıran Hülagü'nün askerleri pek çok Ezidiyi katleder, köylerini yakar (Turan, 1993: 15-6).

Karakoyunlular döneminde ise Van ve civarındaki Ezidilerin, Karakoyunlu Kara Yusuf'a (1390-1420) bağlı olduklarını

görüyoruz. Kara Yusuf, Ezidi Mahmudi Aşireti'nin lideri Şeyh Hasan Bey'e kendilerine bağlılıklarından dolayı Van Gölü'nün doğusunu verir. Şeyh Hasan, Karakoyunlulara hizmete devam eder ve onları Hakkari Valisi İzzeddin Şir'e karşı destekler. Bunun üzerine İzzeddin, Bitlis Valisinden yardım ister ve vali tarafından kendisine önemli bir miktar yardım gönderilir. Bitlis'ten gelen askerlerin yardımlarıyla Ezidiler üzerine saldıran İzzeddin onları bozguna uğratar. Bu savaşta Şeyh Hasan öldürölür. Ezidiler bu darbeden sonra öldürölün Şeyh Hasan'ın torunu İvez Bey'in çabasıyla ancak toparlanabilirler (Turan, 1993: 17).

16. yüzyılın başında Safevi Devleti kurulunca (1501), Ezidiler, Osmanlı ve Safevi devletleri arasındaki sınır bölgesinde kalır. Bu dönemde, hem Safeviler hem de Osmanlılar, Ezidilerden kendilerini desteklemelerini isterler. Çoğunlukla iki güç arasında dengeli bir politika izlemeyi tercih eden Ezidiler, yine de katliama uğramaktan kendilerini kurtaramazlar. Nitekim Osmanlı sultanı Süleyman, Tebriz Seferi (1535) sırasında, dönemin büyük Ezidi aşiretlerinden olan Mahmudilerin lideri Emir Bey'i yakalatarak öldürtür. Emir Bey'in yerine geçen oğlu Hasan Bey'in ise 1550'de Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirerek Van Valisinin emrinde Osmanlı ordusu içinde yer aldığı, hatta Hasan Bey'in bu süreçte Müslüman olduğu ve aşireti içinde İslamiyet'i yaymak için cami ve medreseler yaptırdığı belirtilmektedir (Turan, 1993: 17).

Bölgede yaşayan diğeri bir Ezidi aşireti olan Dünbeliler ise Safevileri destekler. Bu nedenle Osmanlı safında yer alan din-daşları Mahmudi Aşireti ile çatışma halinde olmuşlardır. Çaldıran Savaşı'nda da Dünbeliler Osmanlıya karşı Safevi saflarında yer alır. Ancak Safevilerin yenilgisi neticesinde Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirirler (Guest, 2001: 91-92). Mahmudi

Aşireti, Van'ın güneydoğusundaki Hoşap Kalesi ve civarına yerleşmiş, buna karşın Dunbeli Aşireti de Urmiye Gölü'nün batısındaki dağlara yerleşmişlerdir.

Çaldıran Savaşı neticesinde Osmanlı egemenliğini kabul eden Ezidiler arasında, özellikle aşiret liderleri ve ailelerinden başlayarak tabana doğru yayılan bir İslamlaşma da söz konusu olmuştur. Ancak Müslüman olmayı kabul etmeyen Ezidilerle bölgedeki Müslüman aşiretler ve yerel yöneticiler arasındaki çatışmalar hiçbir zaman son bulmamıştır. Bu çatışmalardan birisinin Van Ulu Cami hatibi tarafından detaylı bir şekilde kaydedildiğinden daha önce bahsetmiştim.

Ezidiler, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, özellikle Hak-kari, Van ve Ağrı'da yoğun bir şekilde yaşamaktaydılar. Ancak Selçuklu döneminden I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geçen süre, Ezidiler açısından savaşlar, katliamlar ve sürgünlerle dolu bir tarihtir. Bölgede egemen olmuş Selçuklu, Osmanlı ve Safevi gibi devletler iç ve dış rakiplerine karşı kullanmak amacıyla, zaman zaman Ezidilerle ittifak yapmış olsa da çok geçmeden inançlarından dolayı 'müttefiklerinin' hedefi haline gelmekten kendilerini kurtaramamışlardır. Nitekim 1917'de Bolşeviklerin iktidara gelmesi sonucunda Rusların bölgeden çekilmesiyle can güvenliklerinin tehlikeye gireceğini düşünen Ezidiler, Güney Kafkasya'ya göç etmişlerdir.

VII. BÖLÜM

KİMLİĞİ YENİDEN ÜRETEK DİNSEL DÜŞÜNCE VE RİTÜELLER

Mushaf-ı Reş ve Kitab el-Cilve

Ezidilerin, *Mushaf-ı Reş* (Kara Kitap) ve *Kitab el-Cilve* adlı iki kitabı bulunmaktadır. Kitab el-Cilve, sekiz sayfa olup, beş bölümden meydana gelmektedir. Kitapta, Melek Tavus'un ağzından Ezidilere yönelik birtakım emir ve nasihatler verilmektedir. Mushaf-ı Reş ise daha geniştir. Kürtçe aslı 152 satırlı ve şifreli bir yazı ile yazılmış bir tomar halindedir (Turan, 1993: 53). Khuda'nın Kara Dağ'a inmesi olayının Mushaf-ı Reş'te bahsedilmesi nedeniyle kitaba, Kara Kitap anlamına gelen Mushaf-ı Reş adı verilmiştir (Semenow, 1931: 53). Mushaf-ı Reş'te, mitolojik anlatılarla gündelik yaşama ilişkin kurallar ve tabular yer almaktadır.

Bilindiği gibi, kitaplı dinler olarak sınıflandırılan tektanrı dinlere ait kitapların vahiy kitapları, yani Tanrı'nın sözleri olduğuna inanılmaktadır. Ancak Ezidiler, Mushaf-ı Reş ve Kitab el-Cilve'yi birer vahiy kitabı olarak görmemektedirler. Söz konusu

kitapların şeyhler tarafından yazıldığı hemen her Ezidi tarafından bilinmektedir. Iraklı bir Ezidi olan Pir Hıdır, 2006 yılında Ankara’da gerçekleştirdiğimiz görüşmede, söz konusu kitapları hiç görmediğini söylemiş ve aslında Ezidiliğin herhangi bir kitabının bulunmadığını belirtmişti. Pir Hıdır, “Bizim kitabımız kalbimizdir” demiş ve dinlerinin yazıya değil söze dayalı bir din olduğunu eklemişti.

Nitekim Abbasi halifesi El-Memnun zamanında Ezidilere gönderilen bir mektupta, “ya Müslüman olun ya da kitabı dinlerden birine geçin” şeklindeki emir karşısında ‘göstermelik’ olarak bu kitapların yazıldığına (Khenchelaoui, 1999: 25) dair iddialar bulunmaktadır. El-Memnun’un mektubuna istinaden yazılan Mushaf-ı Reş ve Kitab el-Cilve, Ezidileri kitabı bir dinin temsilcisi yapacak, dolayısıyla Müslümanların egemen olduğu coğrafyada, İslamiyet’in, Yahudilik ve Hristiyanlığa (kitabı din olarak görüldükleri için) gösterdiği görece toleranstan onlar da yararlanacaklardı.

Kitab el-Cilve’nin III. Bölümü’nde geçen; “Ben kitapsız irşat ederim” cümlesi de, söz konusu kitapların vahiy kitabı olarak görülmediğini doğrular niteliktedir. Ancak bu durum her iki kitabın da dinden bağımsız yahut sadece El-Memnun’u ikna etmek amacıyla yazılmış olduğu anlamına gelmemektedir. Zira her iki kitap da, sözlü olarak anlatılabilen Ezidi mitolojisinin ve dinsel pratik ve emirlerinin toplandığı kitaplardır. Bu anlamda söze dayalı Ezidi inancının kaydedildiği kitaplar olması hasebiyle önemli birer kaynaktırlar.

İbadet ve Bayramlar

Ezidilerin, Laleş’teki Şeyh Adiy türbesi dışında mensuplarının tamamı tarafından kutsal kabul edilen ortak bir kült mer-

kezleri yoktur. Yerel olarak kutsal kabul edilen mezarlar, ağaçlar, kayalar vb. yerler bulunmakla birlikte, buralar mahallî kült alanları olarak sadece yakın çevresinde bulunan Ezidilerce ziyaret edilmektedir. Öte yandan, mensuplarının rutin ibadetlerini yapacakları herhangi bir tapınakları da yoktur. Tapınak kültürünün olmaması nedeniyle, Ezidiler günlük ibadetlerini güneşe dönerek gerçekleştirirler. Ancak güneş burada tapınılan bir nesne değildir. Güneş, Khuda'ya ulaşmanın en kolay yollarından biridir, çünkü o Khuda'nın bir parçasıdır.

Ezidiler, sabah güneş doğarken nerede olurlarsa olsunlar, ayağa kalkıp yüzlerini güneşe çevirerek sabah dualarını yaparlar. Aynı şekilde yine, akşam güneş batarken bulundukları yerde ayağa kalkıp yüzlerini batıya çevirerek akşam dualarını yaparlar. Sabah ve akşam yapılan rutin duaların dışında; doğum, ölüm, evlilik vb. gibi özel durumlarda da birtakım dualar okunmaktadır. Fakat özel durum duaları, ruhban sınıfından gelen biri tarafından yapılmaktadır.

Ezidilerin bir araya gelmesine vesile olduğu ve Laleş'teki kutsal mekânların ziyaretine olanak sunduğu için hac ziyareti oldukça önemsenmektedir. Eylül ayının son haftası Laleş'e gerçekleştirilen hac ziyaretine her Ezidi ömründe en az bir kere gitmek zorundadır. Hacca giden Ezidiler, kutsal vadiye girer girmez ayakkabılarını çıkarır ve hac bölümleri yalınayak gezilir. Ezidilere göre ayakkabı dünyanın kirlerini taşır, dolayısıyla dünyevi kirlerin kutsal vadiyi kirletmemesi için ayakkabıların mutlaka çıkartılması gerekir. Hac, Sırat Köprüsü'nden başlar ardından Kaniya Sipi'ye (Beyaz Çeşme) geçilir. Bu çeşmede dualar eşliğinde kutsandıktan sonra, Şeyh Adiy'in sandukasının bulunduğu 'sırlar mekânı'na girilir. Hac boyunca Şeyhlerin önderliğinde Kavallar sınıfınca ilahiler okunur.

Bayramları konusunda, Türkiye'deki Ezidilerle yazılı kaynaklar, birbirlerinden farklı bilgiler vermektedirler. Guest (2001: 77-79), Ezidilerin kendilerine ait beş bayramlarının olduğunu söylemektedir. Bunlar sırasıyla, Sersale (Yılbaşı), Yaz Bayramı, Cemaat Bayramı, Yezid Bayramı ve Kış Bayramı olarak açıklanmıştır. Guest (2001: 80), bunların dışında Ezidilerin, Türk ve Arap ülkelerinde kutlanan Hıdır İlyas ve Kafkasya'da Aziz Sergius Ermeni Bayramı gibi bazı Müslüman ve Hristiyan bayramlarını da kutladıklarını belirtmektedir. Ancak saha çalışması sırasında görüştüğüm Ezidiler, bu bayramların bazılarını bilmediklerini belirtmişlerdir. Viranşehir'in Burç Köyü'nde görüştüğüm Ezidiler, kutlama tarihi her yıl değişen Kurban Bayramı ile Aralık ayının 9-10'una denk gelen Oruç Bayramını kutladıklarını söylemektedirler. Midyat'ın Kharabiye Köyü'nde ise Aralık ayı boyunca Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri oruç tutulmakta, Cuma günleri de bayram olarak kutlanmaktadır. Aralık ayı içinde tutulan oruçların arkasından kutlanan üç bayram vardır. Aralık ayının ilk Cuması *Khuda Bayramı*, ikinci Cuma *Şeyh Adiy Bayramı* ve üçüncü Cuma'da da *Şeşimz Bayramı* olarak kutlanmaktadır.

Farklı ülke sınırları içerisinde yaşayan Ezidiler, her ne kadar bayramları konusunda mutabık olmasalar da, Ezidi dininin en önemli bayramı olan *Çarşema Sor* tüm Ezidilerce titizlikle kutlanmaya devam etmektedir. Çarşema Sor, miladi takvime göre 13 Nisan'dan sonraki ilk çarşamba günü kutlanır. Serê Sale (yeni yıl) olarak da adlandırılan Çarşema Sor, Ezidiler tarafından yıl başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Çarşema Sor, Melek Tavus onuruna kutlanır. Ezidi anlatımlarına göre Melek Tavus, Çarşema Sor günü yeryüzüne inerek bitmiş yılı değerlendirir ve yeni yıla dair bir divan toplantısı düzenler. Bu nedenle genel olarak

Çarşamba günü Ezidiler açısından kutsaldır, ancak Nisan ayının 13'ünden sonra gelen ilk çarşamba en kutsal gündür. Yine Çarşema Sor'dan dolayı Nisan ayı yılın gelini olarak görülmektedir.

Çarşema Sor günü, *basınbar* (ip bilezik) olarak adlandırılan ve dört renk ipten hazırlanan bileklikler kollara bağlanır. Sağlık, barış ve bereket getirdiğine inanılan basınbarlar, dilek tutularak bağlanır ve dileğin yerine gelmesi için ipin kendiliğinden açılması gerekir. Basınbardaki dört renk ise sarı, kırmızı, yeşil ve beyazdan oluşmaktadır. Ezidi dininin renkleri olarak kabul edilen bu dört rengin her biri bir şeyi temsil etmektedir: Sarı güneş, beyaz aydınlık, kırmızı ateş ve yeşil yeşillik/topraktır. Ezidilik inancında kırmızı renk, yaşam rengi olarak görülür. Türkçe 'kırmızı Çarşamba' anlamına gelen Çarşema Sor, yaşamın başladığı gün olarak kabul edilmesinden dolayı yaşam rengi olan kırmızıyla simgelenmektedir.

Çarşema Sor'dan bir gün önce kurbanlar kesilir ve bayram sabahı din adamları tarafından kutsanır. Kurban için seçilen hayvanlar çeşitlilik gösterse de, Laleş'te 'beyaz bir boğa' kurban edilir. Çarşema Sor'da ölümler de anılır. Gün içerisinde kadınlar mezarlıkları ziyaret edip mezarlar üzerine yiyecek bırakırlar. Çarşema Sor, aynı zamanda birtakım tabusal davranışı içerir. Kutsal Nisan ayı boyunca düğünler yapılmaz, Çarşema Sor'a kadar Ezidiler toprağı işlemez (toprağa kazma, çapa vurulmaz). 13 Nisan'dan sonra gelen Çarşamba günü ise ateş yakılmaz ve kan akıtılmaz. Bundan dolayı kurbanlar bir gün önce kesilir.

Ezidi inancında Çarşema Sor, dünyanın yaratılması için Melek Tavus'un suya maya çaldığı gün olarak kabul edilmektedir. Khuda tarafından sadece su olan yeryüzüne gönderilen Melek Tavus, dünyanın dört tarafını gezer. Bu gezi sırasında Laleş'in yeri tespit edilir ve orada dünya mayalanır. Ezidiler, 'dünyanın ma-

yalandığı günü’ simgesel olarak yumurta kaynatarak canlandırır-
lar. Ezidilere göre yumurta, dünyayı simgeler. Tıpkı dünya yara-
tılmadan önce her yerin su olması gibi, yumurta da kaynatılma-
dan önce sıvıdır, kaynatıldıktan sonra ise mayalanan dünya gibi
katılaşır. Yumurtanın ortasındaki sarı, toprağı; etrafındaki beyaz,
denizleri simgeler. Çarşema Sor için kaynatılan yumurtalar boyar-
nır, böylelikle yeryüzündeki tüm renkler yumurta kabuklarına
yansıtılır. Her aile, hanedeki birey sayısı kadar yumurta kaynatır.
Daha sonra yumurta kabukları hamurun içine konularak evin dış
kapısının üzerine yapıştırılır. Bu hamurun bir sonraki Çarşema
Sor’a kadar düşmeden duvarda kalması o hane için uğurlu sayılır.

Ölüm Algısı ve Defin Pratikleri

Ezidilikte ölüm bir son olarak değil, yeniden doğumun ilk ev-
resi olarak kabul edilmektedir. Zira Ezidilikte, çok güçlü bir re-
enkarnasyon (tenasüh) inancı bulunmaktadır. Ezidi reenkar-
nasyonu, insanın öldükten sonra ruhunun iyilik ve kötülüğüne göre
değerlendirildiği temeline dayanmaktadır. Ruhun, önceki yaşa-
mında iyiye insan bedeninde; kötü ise herhangi bir hayvanın
bedeninde yeniden dünyaya geldiğine inanılmaktadır. Reenkar-
nasyon inancından kaynaklı Ezidiler, yaşamın sonu anlamındaki
‘ölmek’ fiili yerine, Kürtçe, ‘libas/kras guherin’, yani ‘elbise/göm-
lek değiştirmek’ ifadesini kullanırlar. Ancak Ezidilikte, reenkar-
nasyonun sadece kendi soylarından olanlara ‘bahşedildiği’ne ina-
nılmaktadır. Adem ve Havva’nın soyundan gelenlerin ise bu
dünyaya tekrar dönmeleri Ezidiliğe göre mümkün değildir. Kitab
el-Cilve’de reenkarnasyonla ilgili şu ifadeler geçmektedir:

Bana yakın bulunanlar ise sair beni adem gibi ölmezler. Bu
dünyada tarafımdan tahtid olunan mübetten ziyade kimse-
nin yaşamasına müsaade yoktur. Eğer istersem onu ikinci

ve üçüncü defa olarak tekraren bu veya diğer bir âleme tenasüh ervah tarihiyle gönderirim.

Ölümün, ruhun beden değiştirmesinin evrelerinden biri olarak kabul edilmesiyle birlikte, ruhun terk ettiği bedene de büyük bir saygı duyulmaktadır. Bu saygı gereği, ölüm törenlerine ve mezar yapılarına oldukça önem verilmektedir. Ölen bir Ezidi için gömülmeden önce bir dizi işlem gerçekleştirilmektedir. İlk olarak ölü adına Şeyh tarafından dua okunmaktadır. Ardından Şeyh, Pir'in döktüğü suyla ölüyü yıkamaktadır. Yıkanan ölü, beyaz bir kefene sarılarak tabuta konulur. Mezarlıkta, doğu-batı doğrultusunda kazılan çukura, ölünün yüzü doğuya gelecek şekilde, ya tabutla ya da sadece kefenle defnedilir. Defin sırasında; ölen Ezidi'nin gözlerine, kulaklarına ve ağzına Laleş'teki Şeyh Adiy türbesinden getirilen topraktan serpilmektedir. Definden sonra, Pir ya da Şeyh tekrar dua okur. Defin işlemleri tamamlandıktan sonra cenazeye katılanlara ölü yakınlarıncı yemek verilir. Bundan sonra, bir yıl boyunca ölü yakınları, sabah ve akşam günde iki öğün olmak üzere yoksullara yemek verirler. Bir yıl sonunda, günlük iki öğün verilen yemeğin yerine haftada bir gün, sadece Cuma sabahları yemek verilmeye devam edilir. Cuma yemeği de ikinci yılın sonuna kadar sürer.

Tanrı Kavramı ve Melek İnancı

Ezidilikte, Khuda olarak adlandırılan mutlak ve soyut bir Tanrı inancı bulunmaktadır. Ancak Khuda tüm dünyevi işlerin sorumluluğunu Melek Tavus'a bırakarak bir köşeye çekilmiş pasif bir Tanrı pozisyonundadır. Khuda, en azından dinsel pratiklerde ön planda değildir, Melek Tavus çok daha etkin bir konumdadır. Ezidi inanç sisteminde, en tepede Melek Tavus'un bulunduğu, yedi melekten oluşan dinsel bir hiyerarşi mevcuttur.

Mushaf-ı Reş'te Meleklerin Khuda tarafından yaratılması şöyle anlatılmaktadır:

Bidayette sırrı azizinden Khuda beyaz bir inci halkayı halketti; yine Angar namında bir kuş halkederek bu inciye onun sırtına koydu. İnci kırk bin sene bu kuşun sırtında sakın oldu. İlk gün, Pazar günü Khuda Azazil namında bir melek yarattı ki bu, cümlelerin reisi olan Tavus Melek'tir. Pazartesi günü Melek Dardail'i yarattı ki, bu Şeyh Hasan'dır. Salı günü Melek İsraa-fil'i yarattı ki bu, Şeyh Şems(eddin)'dir. Çarşamba günü Melek Mikâil'i yarattı ki bu, Şeyh Ebu Bekir'dir. Perşembe günü Melek Cebrail'i yarattı ki bu, Şecadittin'dir. Cuma günü Melek Şemna'il'i yarattı ki bu, Nasreddin'dir. Cumartesi günü Melek Nurail'i yarattı ki bu, Yadin (Fahreddin)'dir. Melek Tavus'u bunların üzerine reis yaptı.¹

Söz konusu melekler, Melek Tavus'un denetiminde adeta ikincil tanrılar, diğer bir deyişle yarı ilahlar olarak konumlandırılmışlardır. Hristiyan Gnostiklerin doğaüstü kurgusuyla Ezidilerinkini karşılaştırdığımızda; Melek Tavus'un Hristiyan Gnostiklerin yaratıcı Tanrısı Demiurge'a, diğer meleklerin de Arkhonlara (görevliler) karşılık geldiği görülmektedir. Melek Tavus'un Ezidi Demiurge'u olduğunun en önemli göstergesi, maddi dünyanın yaratılmasıyla ilgili mitostur. Çarşema Sor Bayramı'nın temelini oluşturan bu mitosa göre Melek Tavus, Khuda'nın su olarak teslim ettiği evrene maya çalarak dünyayı yaratmıştır. Tıpkı Hristiyan Gnostiklerin Demiurge'u gibi, Ezidilikte de maddi

¹ Mushaf-ı Reş'te geçen bu bölüm, Abdülkadir İnan'ın 1931 yılında Darülfünun *İlahiyat Fakültesi Mecmuası*nda yayınlanan *Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları* başlıklı makalesinden alınmıştır. Bundan sonra da, hem Mushaf-ı Reş hem de Kitab el-Cilve'den vereceğim tüm bölümler bahsi geçen makaleden alınacaktır.

dünyanın yaratıcısı Melek Tavus ile birlikte onun yönetimi altındaki diğer meleklerdir.

Martin (2010: 102), sekizinci yüzyılın sonunda yazılmış *Kıtapların Kitabı* adlı bir metinden bahsetmektedir. Cebir ve ustası Bekir'in kozmoloji ve kozmogoni (evrenin kökeni) üzerine yaptıkları sohbetlerin yer aldığı bu metnin en önemli İslami Gnostik metinlerinden biri olduğu belirtilmektedir. Bu metinde Ezidilikten söz edilmemektedir, ancak Ezidilerin Melek Tavus olarak adlandırdığı Azazil'den maddi dünyanın hükümdarı diye bahsedilmektedir. Hristiyan Gnostiklerin aksine İslami Gnostiklerin gerçek tanrının bilinemeyeceğine inandıklarını söyleyen Martin, onu perde arkasından saray divanını izleyen bir Sultan'a benzettiklerini vurgulamaktadır.

Floramio da (2005: 74) Gnostisizm'de antik mitolojinin *deus otious*'u (aktif olmayan tanrısı) gibi ilahi piramidin en tepesinde olan, bilinmeyen ve bilinemez olan bir aşkın Tanrıdan söz etmektedir. Tıpkı Ezidi Khuda'sı gibi o da kozmosun muhteşem sistemini kuran ilk hareketi verdikten sonra pasif pozisyona geçmiştir. Artık, onun tarafından yaratılmış olan varlıklar, zamanın başlangıcından itibaren kararlaştırılmış olan planı somut olarak gerçekleştirme görevini yerine getirmektedirler:

Bu varlıklar arasında farklı bir deuterostheos 'ikinci tanrı', babanın mükemmel bir imajı olan oğul ortaya çıkar: O Hristiyanların Logos'u (kelime), ve Orta Platoncuların ve Gnostiklerin Nous'udur (akıl). Onun iki aşamalı görevi vardır: İlahi dünyada Baba tarafından kararlaştırılan planın başlatılması ve gösterilmesi ve aynı planın dış dünyada gerçekleştirilmesi (Floramio, 2005: 74):

Bugünkü Irak'ta yaşayan Gnostik Mandeanelerin kozmoloji inançları da tıpkı Ezidi kozmolojisi gibi iki tanrının varlığı üze-

rine temellendirilmiştir. Mandeanelere göre gerçek tanrı, nurlu evrende yaşarken yaratıcı Tanrı, kör karanlıkta yaşamaktadır. Mandeancılıkta, yaratıcı Tanrı Ptahil'in² etkisiyle maddi dünya ortaya çıkmıştır. Gerçek Tanrının yarattığı ruhlar dışında insanı da Ptahil yaratmıştır (Martin, 2010: 83).

Mandean ve diğer Gnostik inançlar gibi Ezidilikte de, ikili bir tanrı inancından bahsetmemiz gerekmektedir. Daha evvelki yazılarımda (bu kitabın ilk baskısı dahil) Ezidiliğin tektanrıcılıkla çoktanrıcılık arasında bir yerde durduğunu söylemekteydim. Son araştırmalarım ikili bir Tanrı inancının olduğunu ortaya koymaktadır. Ne var ki, bu ikilik (düalizm) Ezidilikte bir çatışma nedeni değil aksine bir görev taksimi olarak uyumun bir göstergesidir. Zira Khuda, Melek Tavus ve diğer melekleri yarattıktan sonra maddi dünyanın yaratım ve sonrasında yönetim işini onlara kendisi vermiştir.

Anlaşılabileceği üzere, Gnostik yönüyle Ezidi melekleri, Semitik dinlerin ortodoks yorumlarındaki edilgen meleklerden oldukça farklıdır. Her şeyden önce sadece kendilerine verilmiş görevleri yerine getiren tinsel varlıklar olmaktan ziyade yaratım işinde aktif rol almışlar ve yarattıkları bu dünyanın sorumluluğunu da üstlenmişlerdir. Öte yandan insanı kendileri yarattığı için, insandan daha üstün olduklarına inanılmaktadır. Özetle Ezidilik, ortodoks inançlarda meleklerin secde ettiği 'eşref-i mahlûkat' olarak onurlandırılan insan yerine, meleklerin insandan daha üstte yer aldığı bir 'eşref-i melaike' inancı üzerine kurulmuştur. Diğer bir deyişle Ezidilerin eşref-i mahlûkatı insan değil, onun yaratıcısı olan meleklerdir.

² Ptahil, Mandeanelerin yaratıcı Tanrısının adıdır. Hristiyan Gnostiklerin Demiurge'u ve Ezidilerin Melek Tavusu ile benzerdir.

VIII. BÖLÜM

TOPLUMSAL ÖRGÜTLENME

Kast Sistemi

Ezidilerde toplumsal hiyerarşi, çeşitli kastlardan meydana gelmektedir. Bu kastlardan, Koçekler ve Fakriyatlar dışında her biri farklı aşiretlerce temsil edilmektedir. Koçeklik ve Fakriyatlık ise, dünyadan elini eteğini çekmiş ve büyük oranda Mürit sınıfından gelenlerce oluşturulmuş kastlardır.

Ezidilikle ilgili yapılmış tüm çalışmalarda kast sisteminden bahsedilmekte, ancak kastların isimleri, sayıları ve sıralanışı konusunda çelişkili bilgiler verilmektedir. Sözelimi Guest, Lescot, Sever ve Turan, kastların en üstüne *Mir* ya da *Emir* denilen sınıfı koyarken; Semenow *Şeyhleri*, Tori ise ihtiyar anlamına gelen *Pileri* yerleştirmiştir. Bunların dışında, genel olarak kabul edilen kastların yanı sıra; Lescot, hiyerarşinin altıncı sırasına *Micevirler* denilen bir grubu, Turan beşinci sıraya *Peşimamları*, Semenow ise yedinci sıraya *Molla* diye adlandırılan grubu koymuştur. Lescot (2001: 88), Micevirleri ziyaret yerlerinin bakı-

mını sağlayan ve Salı akşamları her türbenin yanında Çarşamba sabahına kadar yanması gereken lambaları yakmakla yükümlü bir sınıf olarak açıklamaktadır. Ancak, ziyaret yerlerinin bakımı genel olarak Pirlerin elinde bulunmaktadır. Pirler arasında, yerel türbelere bakıcılık yapanlara Micevir denilmektedir (Guest, 2001: 73). Bu nedenle Micevirler ayrı bir kast olmaktan ziyade, Pirler içindeki görev dağılımından doğan bir grubun oluşturduğu türbedarlardır. Turan (1993: 95), Peşimamları, baş imam olarak açıklamakta ve Ezidilerin nikâh memuru olduklarını belirtmektedir. Mollaları ise Semenow (1931: 65), çocukları okutan, kitapları muhafaza eden, dini merasimleri yapan grup olarak tanımlamaktadır. Peşimam ve Mollaların görevleri şeyhlerinki ile aynı görünmektedir. Ezidilerde şeyhler; doğum, evlilik ve ölüm ile ilgili ayinleri düzenleyen ve tüm Ezidiler arasında yazı yazma ve okuma hakkına sahip tek kastı oluşturmaktadır (Lescot, 2001: 78-79). Dolayısıyla tıpkı Micevirlerde olduğu gibi, Peşimam ve Mollaların da ayrı bir kast oluşturmadığı; sadece şeyhler içindeki işbölümünün bir sonucu olarak ortaya çıkan görevliler olduğu söylenebilir.

Tüm verileri topladığımızda genel olarak kabul edilen kastları, seküler, yani dünyevi işlerden sorumlu olanlar ve dini işlerden sorumlu ruhban kesim olarak iki ana gruba ayırabiliriz. Seküler kast iki gruptan meydana gelmektedir. İlk olarak, tüm dünyevi işlerin sorumlusu ve yönlendiricisi, ruhban sınıf da dahil tüm kastların üstünde, Mir olarak adlandırılan yönetici sınıf gelmektedir. İkinci olarak, yönetici ve ruhban kesimleri besleyen ve tüm kastların altında yer alan Müritler bulunmaktadır. Ruhban sınıfını ise başta şeyhler olmak üzere sırasıyla Pirler, Kavallar, Fakirler, Koçekler ve Fakriyatlar oluşturmaktadır. Sonuç olarak, temelde şöyle bir hiyerarşı ortaya çıkmaktadır: 1)

Mirler 2) Şeyhler, 3) Pirlar, 4) Kavallar, 5) Fakirler, 6) Koçekler, 7) Fakriyatlar 8) Müritlet.

Mirler, Ezidi hiyerarşisinin en yüksek rütbesidir. Mirlerin, geleneksel oturma yeri Laleş yakınlarında yer alan Beadre'dir, ama bugün çoğunlukla Bağdat ve Musul'da yaşamaktadırlar (Guest, 2001: 72). Eskisi kadar olmasa da, Türkiye'de yaşayan Ezidiler dâhil dünyadaki tüm Ezidiler üzerindeki etkisi hâlâ sürmektedir.

Şeyhlerin başında Baba Şeyh olarak adlandırılan bir lider bulunmaktadır. Baba Şeyh Mir tarafından atanır (Guest, 2001: 73). Şeyhler, sorumlu oldukları müritlerin manevi rehberleridirler ve doğum, evlilik, ölüm gibi durumlarda gerekli olan ayinler ile bayramları düzenleyen (Lescot, 2001: 78) dini önderlerdir.

Pirlar, Şeyh Adiy'in ilk Kürt müritlerinin soyundan gelmektedir (Guest, 2001: 73). Pirlar, Şeyhlerin yedeği rolündedirler. Ayinlerde ve kutlamalarda Şeyhlere yardımcı olmak veya Şeyhlerin yokluğunda onların vazifelerini yerine getirmekle sorumludurlar (Lescot, 2001: 81). Bunların dışında, Laleş türbesine ve diğer yerel türbelere bekçilik yapmakla da yükümlüdürler (Guest, 2001: 73). Bu kastın başında Babaçavuş olarak adlandırılan hiç evlenmemiş bir Pir bulunmaktadır.

Kavallar, aslen Başika ve Bahzani (Kuzey Irak) köylerinde yaşayan iki aileden gelmektedir (Guest, 2001: 73). Kavallar ayin ve bayramlarda ilahi söylemekle yükümlüdür (Semenow, 1931: 65). Ancak asıl görevleri, beraberlerinde Sencakları (Melek Tavus'u simgeleyen heykelleri) götürerek, Ezidiler arasında dolışmaktır (Guest, 2001: 73). Bu seyahatleriyle Kavallar, uzaklarda bulunan Ezidilerin dini inançlarının canlı tutulmasını sağlayarak çok önemli bir işlevi yerine getirirler.

Ezidi kastları içinde en renkli grubu *Fakirler* oluşturmaktadır. Diğer kastlardan ayrılan en belirgin özellikleri kıyafetleridir. Fakirler, Şeyh Adiy'in giydiği; kenar kısımları kırmızı olan bir cüppe, bele takılan kırmızı ve beyaz kumaştan örölmüş bir kuşak ve başa geçirilen siyah renkli sarık giymektedirler (Guest, 2001: 74). Kıyafetlerinin dışında, yerine getirmekle yükömlü oldukları ibadetleri ve uymaları gereken dini yasakları da bulunmaktadır. Fakirlerin, yılda 92 gün oruç tutmaları, tütün ve alkol kullanmamaları ve kaba yün kumaşlar üzerinde yerde yatmaları gerekmektedir. Ayrıca tıraş olmaları, silah taşımaları ve kan dökmeleri de yasaktır (Lescot, 2001: 82).

Koçekler, Şeyh Adiy türbesine gelen hacılardan, dünyadan el etek çekmeye ve hayatlarının sonuna kadar Şeyh Adiy'in hizmetine girmeye karar veren dindar kişilerden oluşmaktadır (Lescot, 2001: 89). Koçekler, dini terbiyeleri; defin, rüya tabirleri ve gâipten haber verme özellikleriyle bilinirler (Semenow, 1931: 65). Bunların dışında, türbenin odun gereksiniminin ve bayramlarda ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılanmasıyla da yükömlüdürler (Guest, 2001: 74).

Fakriyatları, Laleş türbesinde bir kadının yönetimi altında hizmet veren evlenmemeye yemin etmiş kadınlar (dul veya hiç evlenmemiş) oluşturmaktadır (Guest, 2001: 75). Söz konusu kastın varlığına ilişkin Guest ve Sever hemfikirdir. Ancak Lescot (2001: 89), bu sınıfın varlığından şüphe duyduğunu belirtmektedir. Saha çalışması Kuzey Irak'ta gerçekleştirilemediği için, bunların sayısı ve durumları hakkında net bir bilgi verilememektedir. Ancak Laleş'e gitmiş Türkiyeli Ezidiler, Fakriyatların varlığını doğrulamaktadırlar.

Kastın en altında yer alan *Müritle*, başta Mir olmak üzere diğer Ezidi kastlarına vergi, bağış ve gıda maddeleri vermekle

yükümlü Ezidilerden oluşmaktadır. Alan araştırması sırasında, Türkiye’de yaşayan Ezidilerin büyük bir çoğunluğunun (yaklaşık %90) Mürit sınıfına ait olduğu görülmüştür. Çok az bir kesimi Pir ya da Şeyh sınıfından gelmektedir. Her sıradan Ezidinin (Müridin) bağlı olduğu bir Şeyhi ve Piri vardır. Müritlerde erkek çocuk dokuz aylık olduğunda, *bisk* olarak adlandırılan bir törenle müritliğe adımını atar. Bu törende Şeyh, çocuğun her iki kulağının yanından bir tutam saçı keser. Dini etkinliklerinde en düşük konumda olmalarına rağmen, Müritler, Ezidi topluluğunun ana direğini oluşturur ve emekleriyle dini üstyapıya destek verirler (Guest, 2001: 75).

Dikkatlice bakıldığında, Ezidi kast sistemiyle inançlarında kurgulanan doğaüstü varlık alanındaki hiyerarşi arasında bir paralelliğin olduğu görülecektir. Diğer bir ifadeyle Ezidilerin toplumsal yapısı dinsel alana da yansımış ve doğaüstü varlık alanını biçimlendirmiştir.

Ezidi inanç sistemindeki Melek hiyerarşisini hatırlayacak olursak bunlar; Melek Tavus/Şeyh Adiy, Melek Dardail/Şeyh Hasan, Melek İsrail/Şeyh Şems(eddin), Melek Mikâil//Şeyh Ebu Bekir, Melek Cebail/Şecadittin, Melek Şemrail/Nasreddin, Melek Nurail/Yadin (Fahreddin) şeklinde sıralanmış yedi melekten oluşmakta ve hepsinin yaratıcısı Khuda ile birlikte hiyerarşideki sayı sekize çıkmaktadır.

Khuda, hiyerarşinin en tepesinde durmakla birlikte dini olarak herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Bununla beraber dinsel alandaki en etkili ve yetkili varlık Melek Tavus’tur. Benzer şekilde Ezidi toplumsal yapısının en tepesinde olan Mirlerin dinsel hiçbir yetkileri bulunmamakta, buna karşın dinsel alandaki en yetkili kesimi Şeyhler oluşturmaktadır. Şeyhler, Ezidilerin dünyasında çok önemli bir yer işgal etmektedir. Doğumdan ölüme kadar

hayatın her aşamasında Ezidilerin ruhani lideridirler. Şeyhlerden sonra gelen Pirlerse Şeyhlerin yardımcısı rolündedir. Bu sistemden yola çıkarak, Ezidilerin dünyevi ve doğaüstü hiyerarşik yapılanmalarını karşılaştırdığımızda; Mir kastının Khuda'ya, Şeyh kastının Melek Tavus'a, Pir kastının Melek Dardail'e, Kaval kastının Melek İsrail'e, Fakir kastının Melek Mikâil'e, Koçek kastının Melek Cebrail'e, Fakiriyat kastının Melek Şemnail'e ve Mürit kastının da Melek Nurail'e tekabül ettiğini görmekteyiz.

Aşiret Kimliği

Tarihsel olarak Ezidilerin aşiretler şeklinde örgütlendiği bilinmektedir. Ezidilerin neden aşiretler halinde organize oldukları, yakın bir geçmişe kadar göçebe-çoban bir yaşam sürdürmüş olmaları dikkate alınarak açıklanabilir. Öte yandan, Ezidilikte aşiret kimliğini güçlendiren ve koruyan diğer bir unsur da kast sistemidir. Kast sisteminin katı hiyerarşisi içerisinde sıralanan Mirlik, Şeyhlik, Pirlik, Kavallık ve Fakirlik gibi kastlar, aynı zamanda belirli aşiretlerce temsil edilmektedir. Dolayısıyla ekonomik ve toplumsal açıdan geçerliliği kalmasa da, dinsel sistem Ezidiler arasında aşiret kimliğini hâlâ canlı tutmaktadır.

Türkiye sınırları içinde yaşayan ve büyük çoğunluğu hâlâ Ezidi olan aşiretler şunlardır: Khaltiler, Dınnailer, Şarkiler, Reşanlar, Bilkiler, Masekiler ve Sahlikanlar. Türkiye'deki en kalabalık Ezidi aşireti Khaltilerdir. Günümüzde Batman, Diyarbakır ve Siirt'te yaşayan Ezidiler, çoğunlukla Khalti aşiretine mensuptur. Büyük bir çoğunluğu yurtdışına göçen Khaltiler dışında, Sipkanlar da önemli bir Ezidi aşiretidir. Günümüzde Ağrı ve Tutak bölgesinde yaşayan Sipkanlar tamamen Müslüman olmuşken Ermenistan'a göçen mensupları hâlâ Ezidi dinine bağlıdır.

Ezidilerde aşiret kimliği, zaman zaman cemaat kimliğinin önüne geçecek kadar önemlidir. Ezidi tarihi incelendiğinde, Ezidi aşiretlerinin bazı durumlarda Müslüman aşiretlerle ittifak yaparak dindaşlarına karşı savaştıkları vakalar, hatta hem Ezidilerin hem de Müslümanların aynı aşiretin mensubu olduğu örnekler görebilmekteyiz. Sözgelimi Mardin bölgesinde yaşayan Sahlikan Aşireti'nin bir kısmının Müslüman, diğer bir kısmının da Ezidi olduğuna alan araştırması sırasında tanık oldum. Bu durumun, aşiretin ortak çıkarlar etrafında biçimlenen siyasal bir organizma olmasıyla doğrudan ilgisi vardır. Diğer bir deyişle, dini inanç tarafından sınırları belirlenen cemaat kimliğinin içe kapalı ve dışlayıcı yapısının aksine, aşiret kimliği çok daha esnek ve kapsayıcı olabilmektedir.

Bruinessen'in (2003: 94-95) vurguladığı gibi, aşiretin sınırları pek belirgin değildir. Aşiretin merkezinde hanelerin oluşturduğu sülaleler bulunmaktadır ve eğer aşiret, mensuplarına düzenli bir şekilde mera kullanımı sağlayıp rakip aşiretler karşısında güvenliğini sağlayabiliyorsa, daha da güçlenmesi kaçınılmazdır. Ancak yetenekli liderlerden yoksun olan ve rakipleri karşısında tutunamayan aşiretlerin de güç kaybettiğini ve mensuplarını daha güçlü aşiretlere kaptırdığını görmekteyiz (bkz. Lindner, 2000; Bruinessen, 2003; Yalçın-Heckmann, 2002). Söylem düzeyinde kalsa da aşireti oluşturan birimler babasoylu bir hattı izleyerek bir birliktelik oluştururlar. Söz konusu birlikteliğin odağında babasoyundan yakın akrabalar bulunmakta ve bu ilişki ağında merkezden uzaklaştıkça potansiyel rakipler ortaya çıkmaktadır; yani Yalçın-Heckmann'ın (2002: 147) belirttiği gibi erkek kardeşler, baba ve oğullar amca ve amcaoğullarına karşı; hepsi babasoylu daha uzak kuzenlere karşı; bunların tümü de başka aşiretlere karşı bir olurlar. En küçük birim olan haneden başlayarak

aşirete ve zaman zaman da aşiret konfederasyonuna kadar giden bu dayanışma veya çatışmanın arkasında mera kullanımına dayanan kaynak paylaşımı yatmaktadır. Kaynak paylaşımı sorunu nedeniyle zorunlu olarak ortaya çıkan dayanışma ve çatışma çoğu kez aynı dili konuşan ve aynı dine mensup grupları dahi karşı karşıya getirmiş, hatta yukarıda belirttiğim üzere ötekilerle kendi dindaşlarına karşı ittifak dahi yaptırmıştır.

Günümüzde aşiretler arasındaki silahlı çatışmalar büyük oranda azalıp yerini siyasi alandaki ittifak ve çekişmelere bıraksa da, aşiretler arasındaki kliyentalist¹ ilişkiler hâlâ sürmektedir. Bölgede siyasi ve ekonomik gücü olan aşiretlerle diğer aşiretler arasındaki kliyentalist ilişki, alan araştırması sırasında şahit olduğum bir durumdur. Bekleneceği gibi bölgedeki Müslüman aşiretler, hem sayıca hem de siyasi olarak çok daha güçlüdürler. Türkiye'deki Ezidiler, yurtdışında yaşayan akrabalarının katkılarıyla artan sermaye birikimleri ve köylerinde sulu tarımın başlamasıyla değer kazanan arazileri sayesinde ekonomik olarak gün geçtikçe güçlenmektedirler. Ne var ki, bu güç, Ezidileri her zamankinden daha fazla hedef haline getirmiştir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de, saldırı riskini tamamen ortadan kaldırmasa da en azından bir süre ertelediğinden Ezidiler, güçlü Müslüman aşi-

¹ Kliyentalizm, yüksek sosyoekonomik statüden bir bireyin mülkiyet ve/veya denetimindeki kaynakları ve etkisini, karşılığında kendisine kişisel hizmetler de dâhil olmak üzere genel destek ve yardım sağlayacak daha düşük sosyoekonomik statüden bir bireye (client=yanışma) koruma ve/veya yarar sağlamak üzere kullandığı büyük ölçüde araçsal bir arkadaşlığı içeren ikili bağların bütünü olarak tanımlanmaktadır (Emiroğlu ve Aydın 2003: 479). [Daha geniş bilgi için bkz. Horst Unbehaun, *Türkiye Kırsalında Kliyentalizm ve Siyasal Katılım*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2006].

retlerine yakın durmaya çalışmaktadır. Ancak bu tür yakınlıklar dahi çoğu zaman onların can ve mal güvenliğini korumaya yetmemektedir. Zira zaman zaman yakın durdukları, hatta kirvelik yoluyla hısımlık kurdukları aşiretler de Ezidilere yönelik saldırgan tutum sergileyebiliyorlar. Bölgede yaşanan rekabet ve gerginliklerin sonucu olarak aşiretler arası ilişkiler de değişken bir seyir izlemekte ve her gelişme Ezidilerin aleyhine olmaktadır.

Aile ve Akrabalık Yapısı

Türkiye’de yaşayan az sayıda Ezidi, Ortadoğu’da yaygın olarak görülen geniş aile yapısına sahiptirler. Ancak bu durum, Ezidi köylerinin boşalması ve çoğunun Batı ülkelerine göç etmesi sonucu ister istemez çekirdek aile lehine değişmeye başlamıştır. Bununla beraber, ister geniş isterse çekirdek aile olsun katı bir ataerkil sisteme sahip olan Ezidilerde soy bağı, baba soylu bir çizgi izlemektedir.

Kürtçe konuşan Ezidiler, aile ve akrabalık tanımlamalarında Kürtlerle aynı terimleri kullanmaktalar. Bu terimler, baba soylu bir sınıflama şeklinde sırasıyla şunlardır: Baba soyundan gelen büyükbaba ve babaanne ile anne soyundan gelen dede ve nine aynı terimle adlandırılmakta ve kalik (büyükbaba ve dede) ile pirik (babaanne ve nine) diye çağrılmaktadır. Ardından, babbaba, daye/yade/mama-anne, lawik-erkek çocuk, keçik-kız çocuk, neve-torun, bira²-erkek kardeş, xwîşk-kız kardeş, ap-amca, met-hala, pismam-amcaoglu, dodmam-amcakızı, xal-dayı, xaltı teyze, xezûr-kayınbaba, xwesî-kaynana, ti/bûra-kayınbirader, gorim/diş-görümce gibi akrabalık terimleri kullanılmaktadır.

² Kürtçede ‘i’ sesi ‘î’; olarak ‘î’ ‘î’ olarak okunur.

Kan bağı bulunmayan, ancak akrabalık kadar önem verilen diğerk bir hısım-akrabalık türü de *kirvelik* kurumudur. Müslümanlar gibi çocuklarını sünnet ettiren Ezidilerde de sünnet olan çocuğun tutulmasıyla pekiştirilen ve tören masraflarının paylaşıldığı kirvelik kurumu bulunmaktadır. Ezidiler, bölge insanı gibi bu kurumun temsilcisine ‘kiriv’ ya da ‘kirivo’ demekteler. Kirve olarak, genellikle komşuları olan Müslüman Kürtleri ya da Arapları tercih eden Ezidiler, bu sayede başka dinden olan biriyle sanal bir akrabalık kurmuş olmaktadır. Bu uygulama öylesine içselleştirilmiştir ki, gerçekte birbirleriyle kirve olmayan Ezidiler ve Müslümanlar dahi birbirlerine ‘kirovo’ diye hitap etmektedir. Bu denli önemsenen kirvelik kurumunun toplumsal bağlamda birtakım işlevleri bulunmaktadır. Aşiret konusunda değindiğim üzere, özellikle kendi dinlerinden olmayan birini tercih etmekle, kirve olunan gruptan gelebilecek olası saldırıları, en azından bir süreliğine önlemiş olmaktadırlar; çünkü kirveler, birbirilerine sahip çıkmak ve birisine gelen olumsuz bir durumu birlikte göğüslemek zorundadırlar. Kirvelik kurumunun, istenmeyen evliliklerin önüne geçmesiye diğerk bir önemli kazanımıdır. Şöyle ki, bölgede kız kaçırma vakaları sıkça rastlanan bir olgudur. Dolayısıyla içalma geleneğini katı bir şekilde uygulayan Ezidilerde dışarıya kız verilmediği için, Ezidi kızlarının kaçırılması olayları zaman zaman yaşanmaktadır. Ancak, kirve çocukları kardeş sayıldığı ve birbirleriyle evlenemediğinden, en azından kirve olunan grubun böyle bir yönelimi engellenmiş olmaktadır.

Endogami Kuralı

Evlilik kurumu, Ezidiler için titizlikle uygulanan kimi yasaklamalar ve uyulması gereken kurallarla doludur. Her şeyden ön-

ce inançlarından kaynaklı dışarıya kapalı bir toplum olan Ezidilerde, *endogami* (içalma) kuralı çok katı bir şekilde uygulanmaktadır. Bu kuralın dışına çıkanlar kesinlikle aforoz edilirler. Müritlerden biri endogami kuralıyla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştı:

Bizim dinimiz süt gibidir. Bembeyaz, tertemiz ve saftır. Bu nedenle biz dışarıya kız verdiğimiz zaman kızımız dinini değiştirir. Aynı şekilde biz dışarıdan kız aldığımız zaman, biz dinimizi değiştirip, aldığımız kızın dinine döneriz. Çünkü saf olan dinimize yabancı eli değerse kirlenir ve bozulur.

Bu örnek dahi içalmanın ne kadar titizlikle uygulandığını göstermektedir. Bunun yanında Ezidilerde, yavaş yavaş ortadan kalktığı dile getirilse de, kastlar arası evlilikler de yasaklanmıştır. Her kast ancak kendi içinde evlilik yapabilir. Öte yandan bölgedeki komşu gruplarda olduğu gibi, Ezidilerde de çapraz ve paralel kuzen evlilikleri sık rastlanan bir uygulamadır. Soy içi ve kuzen evliliklerinin yapısal-işlevsel nedenlerine değinen Altuntek (1993: 86-88), bu evliliklerin, aşiret kimliğinin kazanılmasına katkıda bulunması, birlik ve dayanışmanın sürekliliğinin sağlanması, ekonomik bütünlüğün sağlanması ve korunması ve son olarak eşler arası statünün eşit olması ve bu eşitliğin korunması bakımından önemli olduğunu vurgulamaktadır. Altuntek'in bu tespitleri, genel anlamda Ezidiler için de geçerli olmakla birlikte, Ezidiler için en önemli işlevsel yönü, grup kimliğinin korunması olarak düşünülebilir. Fakat grup kimliğinin korunmasında işlevsel bir rol üstlenen kuzen ve soy içi evlilikleri, Ezidiler açısından, kastlar arası evliliğin yasak olması nedeniyle eş bulma seçeneğinin sınırlandırılmasının sonucunda, zorunlu olarak başvurulacak bir evlilik türü de olmuştur. Zira eş

bulma sıkıntısından dolayı son yıllarda sınırlar ötesine dahi giderek komşu ülkelerdeki dindaşlarıyla evlilik bağları kurmaya başlamışlardır.

Ezidiler, eş seçimini eskiden büyüklerin yaptığını ve görücü usulüyle yapılan evliliğin tercih edildiğini belirtmekteler. Fakat günümüzde bunun değiştiğini ve önce gençlerin birbirlerini görüp beğendiğini, daha sonra evlendiklerini söylemekteler. Birbirlerini beğenen gençlerden, erkek tarafı, toplumun ileri gelen kişilerini alarak ‘kız istemeye’ gitmekteler. Taraflar anlaştıktan sonra ‘başlık parası’ ya da ‘süt hakkı’ belirlenir. Bir müddet nişanlı kalan çiftler, düğün töreniyle evlendirilir. Ezidi düğünlerinde mutlaka davul-zurna çalınmaktadır. Zira evlenen çiftin, davul-zurna ile herkese duyurulması, inançları gereği bir zorunluluktur. Bu durumla ilgili olarak Mushaf-ı Reş’te şu ifadeler yer almaktadır:

Böyle bir hadise oldu; bir erkek ile karısı arasında kavga oldu. Kadın bu erkeğin zevcesi olduğunu inkâr ediyordu. Erkek ise bunun zevcesi olduğunda ısrar ediyordu. Bunların arasındaki kavga bizim taifemize mensup bir müdebir adam tarafından halledildi. Bu adam böyle bir hüküm vazetti ki her nikâh vaktinde davul ve ney çalarak filan adamlar filan kadın şerî surette evlenmişlerdir diye ilan edilsin.

Komşu gruplarda olduğu gibi, Ezidilerde de evlilik öncesi cinsel ilişki yasaktır ve bekârete büyük önem verilmektedir. Genelde tek eşliliğin hâkim olduğu Ezidilerde, maddi durumu iyi olan Ezidi erkeklerinin birden fazla kadınla evlenmesine izin verilmektedir. Viranşehir Burç Köyü’nde görüştüğüm müritlerden biri, içlerinde beş kadınla evli bir erkekten bahsetmişti. *Zirna* olarak adlandırılan, eşlerin birbirini aldatma durumunda ise,

çok ağır yaptırımlar uygulanmaktadır. Zina yapan kişiler, cinsiyet ayırımı gözetmeksizin, ya öldürülmekte ya da ilkinine göre az uygulandığı söylenmekle birlikte, aforoz edilmektedir.

Boşanma konusunda, komşu Müslüman gruplardan daha rahat olduklarını söyleyen Ezidilerde, resmi boşanmanın yanı sıra geleneksel boşanma, tıpkı Müslümanlarda olduğu gibi gerçekleşmektedir. Erkek, boşanacağı kadının eteğine üç taş atar ve kadının 'boş olma'sıyla, çiftler boşanmış sayılırlar. Boşanma veya ölüm sonucunda eşsiz kalan kadının, genç olması ve rıza göstermesi halinde, kendi durumuna uygun başka bir Ezidi erkeğiyle evlenmesine müsaade edilmektedir.

IX. BÖLÜM

EZİDİLERİN ÖTEKİLEŞTİRİLMESİNDE KULLANILAN TEMEL ARGÜMAN: “ŞEYTAN TAPINIMI”

Kötülük Algısı ve Kötülüğün Temsilcileri

Ezidiliğin temelinde ‘Şeytan tapınımı’ının olduğu fikri yaygın bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Semitik dinlerin ortodoks yorumlarında kötülüğün temsilcisi olarak lanetlenmiş ve Tanrı’nın huzurundan kovulmuş bir meleğe ‘taptıkları’ klişesi, Ezidilere yönelik gerçekleştirilen saldırıların da en önemli dayanağını oluşturmaktadır. Gerçekten de Ezidiler, Semitik dinlerde insanları kötülüğe sevk ettiği düşünülen Şeytan’ı Tanrı yerine mi koyuyorlar?

‘Kötülük’ ve ‘iyilik’ hemen her dinin temelinde yer alan iki zıt kavramdır. Öyle ki, pek çok inanç sisteminde, iyilik ve kötülük arasında geçen mücadele insanın yaratılışını dahi incelemektedir. Tektanrı dinlere kadar kötülük, çoğunlukla iyi tanrılar karşısında yenilgiye uğratıldıkları için intikam almak amacıyla kötülük yapmaya başlamış, diğer bir deyişle ötekileştirilmiş tanrı ve/veya tanrıçalar vasıtasıyla yapılmaktaydı. Ancak tektanrı dinle-

rin aksine, çoktanrıci dinlerde, iyiliği sembolize eden tanrı ve tanrıçaların yanı sıra, kötülüğün temsilcileri olan tanrı ve tanrıçalara da ibadet edilmekteydi. Bu sayede onlardan gelecek olan kötülüklerin önüne geçileceğine inanılmaktaydı. Tektanrıci dinlere gelindiğinde ise, iyilik mutlak kudret olan Tanrı tarafından temsil edilmeye başlanmış; buna karşı kötülük tanrısal olmayan, ancak Tanrı tarafından yaratılmış meleklerden bazılarının Tanrı'ya karşı gelerek lanetlenmesi sonucunda dışlanmış ve kovulmuş eski melekler tarafından temsil edilmektedir. Ezidilikteki kötülük kavramı ve Şeytan olduğu iddia edilen Melek Tavus'un konumu ise Gnostik yönüyle, hem çoktanrıci hem de tektanrıci dinlerden büyük oranda ayrılmaktadır. Zerdüştilik, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi etkileşimde olduğu dinlerle Ezidiliği karşılaştırdığımızda söz konusu farklar açıkça görülecektir.

Zerdüştilikte Kötülük Kavramı ve Ahriman

Zerdüştilikte iyilik, Ahura Mazda (Hürmüz) tarafından temsil edilmekteyken kötülük Ahriman (Ehriman) tarafından temsil edilmektedir. Yani Zerdüştilik, biri iyi (Ahura Mazda), diğeri kötü (Ahriman) iki tinsel ilke arasında bir bölünmeyi yansıtmaktadır (Russell, 1999: 118). Zerdüştilikte dünya da, *druj* (yalan) ve *aşa* (hakikat) olarak ikiye bölünmüştür. Zerdüşti inancın temelini oluşturan bu ahlaki düalizm, insanın özgürce seçimini yapabilmesi için gereklidir. Dolayısıyla kötülük, insanın seçimi için ve iyiliğin anlamlı olabilmesi için var olmalıdır (Tığlı, 2005: 52). Zerdüştilikte kötülük de iyilik gibi tanrısalılığın bir tezahürüdür, ancak kötülük tümüyle farklı bir ilkedен kaynaklanmaktadır.

Zerdüştilikte, kötülüğün ve karanlığın Tanrısı Ahriman'ın yedi yardımcısı bulunmaktadır: *Gazap, yanlış düşünceler, sapkınlık/*

irtidat, anarşi/yanlış yönetim, uyumsuzluk, kendini bilmezlik, açlık ve susuzluk (Russell, 1999: 130). Ahriman, Ahura Mazda'nın karşıtı olarak insanları doğru yoldan çıkaran, günah işleyen bir Tanrıdır. Her ne kadar kimi kaynaklarda Zerdüştilikten tektanrı bir din olarak bahsedilse de (bkz. Tıgılı, 2005), yukarıda değinildiği gibi Zerdüştilik iki zıt Tanrı etrafında şekillenmekte, dolayısıyla politeist dinler arasında kabul edilmesi gerekmektedir. Öte yandan, Zerdüştiliğin tektanrı dinlerle de ortak yönleri bulunmaktadır. Bunlar arasında kötülük kavramı başta gelmektedir. Zerdüştilikteki iyilik Tanrısı'nın karşısında olan kötülük Tanrısı Ahriman'ın eylemleri, Yahudi gelenekten başlayarak Hristiyanlık içerisinde de yer alan Şeytan kavramıyla benzer özellikler taşımaktadır. En önemli fark, Yahudilik ve Hristiyanlıkta kötülük, Tanrı tarafından değil, 'kibri' yüzünden 'düşürülmüş' ve 'kovulmuş' meleklerce temsil edilmektedir.

Semitik dinlerde yer alan *ilk günah* mitinin bir benzeri Zerdüştilikte de bulunmaktadır. Zerdüştilikte, Adem ve Havva yerine Maşya ve Maşyana'nın adı telaffuz edilmektedir. İnsanların atası olan Maşya ve Maşyana, tıpkı Adem ve Havva gibi kandırılarak yoldan çıkartılmışlardır. Maşya ve Maşyana'yı yoldan çıkaransa kötülüğün temsilcisi Ahriman'dan başkası değildir:

Tüm insanlığın atası Maşya ve karısı Maşyana'dır. Bu ilk çift özgür iradeye sahiptir ve ilk başta Ahura Mazda'yı sevmeyi ve ona hizmet etmeyi seçerler. Ancak Ahriman onları baştan çıkarır ve tüm günahların en kötüsünü işler. Onlara bir yalan söyler. Maşya ve Maşyana bu yalana inanırlar ve yalanı tekrar ederler. Bu yalana göre maddi dünyayı, suyu, toprağı, bitkileri, öküzü, güneş, ayı, yıldızları ve doğurgan her şeyi Ahura Mazda değil Ahriman yaratmıştır. Bu yalanı başka bir günah takip etmiştir, Maşya ve Maşyana adak olarak bir öküz kurban ederler.

Maşya ve Maşyana Ahriman tarafından yoldan çıkarılrsa da, kendi özgür iradeleriyle günah işlemişlerdir. İnsanoğlu Ahriman'ın kusursuzluğunu bozduğu ve ilk ebeveynlerinin hatalarından dolayı bozulmuş bir dünyada yaşamaktadırlar. Bu nedenle insan doğası üçe bölünmüştür: Kötülük yapmaya meyillidir, hayvansaldır, aynı zamanda da Tanrısaldır (akt. Russell, 1999: 127-129).

Zerdüştiliği tektanrıci dinlerle ortaklaştıran bir diğer öge de, yukarıda bahsi geçen 'özgür irade' vurgusudur. Kötülük yapmaya yönlendiren Ahriman'ın varlığına rağmen, insanlar Ahura Mazda'nın ışığının yolunda iyiliği ya da Ahrima'nın karanlığının yolunda kötülüğü seçmekte özgür bırakılmışlardır.

Yahudi ve Hıristiyan İnançlarında Kötülük Kavramı ve Kovulmuş Melekler

Yahudi inancındaki kötülük kavramının gelişmesi ve kötülüğün temsilcilerinin ortaya çıkması süreci üç döneme ayrılmaktadır: Göçebe çoban dönem, yerleşik dönem ve sürgün dönemi. Yehova'nın, "İşığa şekil veren ve karanlığı yaratan benim" (İşaya, 45: 7) sözü, göçebe çoban dönemin iyilik ve kötülük algısını oldukça net bir şekilde yansıtmaktadır. Zira göçebe dönemdeki Yahudi inancına göre, "Gökyüzünde ve yeryüzünde iyi ve kötü olan ne varsa, hepsini Yehova yaratmıştır" (Russell, 1999: 200). Bu dönemde, iyi olduğu kadar acımasız da olan bir Yehova'ya inanılmaktaydı. Nitekim Russell (1999: 205-6), İsrailoğullarının, Kenan ülkesini ele geçirdiklerinde Kenanlılara yaptıkları kıyımın Yehova'nın isteği olarak yorumlandığını dile getirmektedir:

İsraililer Kenan'ı kuşattıklarında, Yeşu ilini ele geçirdi ve onun kralını kılıçla vurdu. Onda olan bütün canlıları kılıç-

tan geçirip tamamen yok ettiler; nefes sahibi bir adam bırakılmadı ve Yeşu'yu ateşe verdiler... İsrailoğulları bu davranışlarını Yehova'nın arzusuna atfettiler.

Yerleşik döneme gelindiğinde ise, göçebe dönemin acımasız Yehovası yerini yağmacılığa ve yıkıcılığa karşı olan Yehova'ya bırakmıştır. Yerleşik dönemde Yahudiler, yeni bir teodise arayışına girmişlerdir. Yerleşikliğin sağladığı yeni yaşam biçimi Yahudilere, kötülükten arındırılmış bir Yehova inancına karşılık, kötülüğün Yehova'dan bağımsız olarak insanlığın günahı üzerine ortaya çıktığı şeklinde yeni bir yorum kazandırmıştır (Russell, 1999: 209).

Babil sürgünü (MÖ 568-538) sonrasında ise, kötülük kavramına yüklenen anlam yine değişmiş ve kötülüğün temsilcisi olarak Kenan, Babil, İran ve Helenistik etkiler sonucunda Şeytan kavramı ortaya çıkmıştır (Russell, 1999: 201). Sürgün döneminde ortaya çıkan Apokaliptik yazında,¹ çektikleri acılardan sorumlu tuttukları Şeytan; Belial, Mastema, Azazel/Azazil, Satanail, Samael, Semyaza ve İblis adlarıyla anılmaya başlanmıştır (Russell, 1999: 217). İlk dönem Apokaliptik yazınında, sürgün döneminde çektikleri acılar üzerine yeni bir teodise tartışmasına giren ve Yehova'nın sevgili kulları olarak çektikleri acıya anlam

¹ Apokalips, 'vahiy' ya da 'gizli olanı ifşa etme, açma' anlamlarına gelir. Apokaliptik metinler, normalde gizli olan şeyleri ifşa etme veya gelecekle ilgili birtakım bilgiler verme muhtevasında olan metinlerdir. Yahudi Apokaliptik metinleri arasında Daniel'in Kitabı, Enoch'un Kitabı, Enoch'un Sırları Kitabı, İbrahim'in Vahyi, Adem'in Vahyi ve Baruch'un Vahyi en bilinenleridir. Pavlus'un Vahyi ve Peter'in Vahyi gibi metinler ise Hristiyan Apokaliptik metinleri arasında yer alır (<http://www.zehirli.org/isamesih/islam-a-gore-isa-mesih-yeniden-dunyaya-donecek-mi.html>).

veremeyen Yahudiler, “Yehova’nın kötülüğü ortadan kaldırmaya gücü yetiyorsa ve onun gerçekten yok olmasını arzuluyorsa, neden bunu yapmak için dünyanın sonunu beklemesi gerekiyor? Yehova niçin dünyada bu kadar çok kötülüğün olmasına izin veriyor? Eğer Yehova, kendi hizmetindeki bir tinin böylesine kısımlar yapmasına izin veriyor, hatta onu destekliyorsa, dünyadaki kötülüklerin sorumlusu Yehova’nın kendisi değil midir?” (Russell, 1999: 238-239) şeklinde sorular sormuşlardır.

Söz konusu sorular üzerinden yapılan teodise tartışmaları neticesinde Yehova, kötülük yapma veya kötülüğe göz yumma özelliğinden arındırılarak, kötülüğün Yehova’ya rağmen ve onun tarafından kovulan düşmüş melekler tarafından temsil edildiğine inanılmaya başlanmıştır (Russell, 1999: 239). Aslında bu inanç Yahudiliği kısmen düalizme yakınlaştırmıştır. Tartışmaların sonucunda kötülüğe ilişkin inanç şu şekilde özetlenmiştir:

Dünyanın sonu geldiğinde kötülük olumsuzlanacaktır. Tanrısal olanın hiçbir parçası olumsuzlanamayacağına göre, kötülük tanrısal doğanın bir parçası olamaz. Kötülük, somut olmayan, sözün gerçek anlamında bir hiçtir. Kötülük yalnızca iyiliğin yokluğudur (Russell, 1999: 239).

Hristiyanlıkta ise, Helenistik felsefenin ve Yahudi Apokaliptik geleneğin bir senkretizasyonu olarak Şeytan inancı ortaya çıkmıştır. Helen dinindeki iyi tanrılar ve kötü tanrılar inancının etkisiyle, tamamen iyi olan Tanrı ve onun krallığı; karşısında ise tümüyle kötü olan düşmüş bir melek ve onun Şeytan Krallığı inancı şekillenmiştir (Russell, 1999: 261). Hem Yahudilikte hem de Hristiyanlıkta düşmüş/kovulmuş melek sayısı birden fazladır. Bunlar arasında en fazla öne çıkanlar Lucifer ve Samael’dir. Lucifer, Tanrı’nın gücünü kıskanarak onun yerine geçmek istediği

için, Samael ise Adem'i kuskandığı için kovulmuşlardır. Eski Ahit'te, Lucifer ve Samael mitosları şu şekilde anlatılmaktadır:

Yaratılışın üçüncü gününde, Tanrının baş meleği aynı zamanda Şafağın oğlu Lucifer, Aden Bahçesi'nde göz kamaştırıcı mücevherler arasında gezintiye çıktı. Vücudu yakut, topaz, ay taşı, sarı yakut, oniks, yeşim, lacivert taşı, firuze, zümrütle çeşit çeşit değerli taşların ışığı ile parlıyordu. Kakma ve oyma işler hep saf altındandı. Tanrı tarafından bütün halkların koruyucusu olarak görevlendirilen Lucifer, bir müddet, son derece ihtiyatlı ve saygılı davrandı. Ne var ki, çok geçmeden gururu sarf ettiği cümlelere yansıdı. "Bulutların ve yıldızların üzerine çıkacağım; ilahların toplandığı dağda, Safon'da tahtımı kuracağım ve kendimi Yüceler yücesiyle eşit kılacağım" dedi. Lucifer'in bu hırsını gözleyen Tanrı, onu Aden Bahçesi'nden yeryüzüne, yeryüzünden de Şeol'a indirdi. Yere düşerken bir yıldırımını andıran Lucifer, sonunda bir kül yığınına dönüştü ve ölümler diyarında, ölüm çukurunun dibindeki ruhu hiç durmaksızın bir yandan öbürüne sallanıp durdu.

Samael, Tanrının cennette yaşayan tüm sakinlere ibadet etme emrini verdiği Adem'e karşı duyduğu ve her geçen gün artan kıskançlığı yüzünden isyan etmişti. Diğer melekler bu emre itaat ederken Samael, "Benden daha az önemli ve ikincil bir varlığa ibadet etmeyeceğim. Adem yaratıldığı zaman ben kusursuz bir şekilde yaratılmıştım. O bana ibadet etsin". Samael'e hizmet eden melekler ona hak verirken Mikail, "Tanrının gazabından korkun" diyerek onları uyardı. Samael, bunun karşılığında, "Eğer Tanrı gazabını gösterirse, yıldızların üzerinde kendime bir taht yapıp en büyük olduğumu ilan edeceğim" dedi. Bunun üzerine Mikail, Samael'i cennetten atarak, Tanrının buyruklarına karşı gelmeye devam edeceği yer olan yeryüzüne gönderdi (akt. Graves, 2009: 93-125).

Adem ve Havva'nın Cennetten kovulması mitosu, Eski Ahit'te, İslamiyet ve Ezidiliktekinden farklı bir biçimde geçmektedir. İslamiyet'te Adem ve Havva'yı yoldan çıkaranın Şeytan olduğu, Ezidilikte Khuda'nın bilgisi ve rızasıyla Melek Tavus olduğu ifade edilmekteyken, Eski Ahit'te herhangi bir meleğin adı geçmemektedir. Eski Ahit mitolojisinde Havva'yı kandırmanın yılan olduğu ifade edilmektedir:

Tanrı'nın yarattığı yabanıl hayvanların en kurnazı ylandı. Yılan, kadına, "Tanrı gerçekten, 'Bahçedeki ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin' dedi mi?" diye sordu. Kadın, "Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz" diye yanıtladı. "Ama Tanrı, 'Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz' dedi". Yılan, "Kesinlikle ölmezsiniz" dedi. "Çünkü Tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilecek Tanrı gibi olacaksınız" Kadın ağacın güzel, meyvesinin yemek için uygun ve bilgelik kazanmak için çekici olduğunu gördü. Meyveyi koparıp yedi. Yanındaki kocasına verdi. Kocası da yedi. İkisinin de gözleri açıldı. Çıplak olduklarını anladılar. Bu yüzden incir yaprakları dikip kendilerine önlük yaptılar. Derken, günün serinliğinde bahçede yürüyen Tanrı'nın sesini duydular. Ondan kaçıp ağaçların arasına gizlendiler. Tanrı Adem'e, "Nerdesin" diye seslendi. Adem, "Bahçede sesini duyunca korktum. Çünkü çıplaktım, bu yüzden gizlendim" dedi. Tanrı, "Çıplak olduğunu sana kim söyledi?" diye sordu, "Sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan mı yedin?" Adem, "Yanıma koyduğün kadın ağacın meyvesini bana verdi, ben de yedim" diye yanıtladı. Tanrı kadına, "Nedir bu yaptığın?" diye sordu. Kadın, "Yılan beni aldattı, o yüzden yedim" diye karşılık verdi. Bunun üzerine Tanrı yılanı, "Bu yaptığından ötürü bütün evcil ve yabanıl hayvanların en lanetlisi sen olacaksın" dedi, "Karnın üzerinde sürünecek ve yaşamın boyunca toprak yiyeceksin. "Seninle

kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın” Tanrı kadına, “Çocuk doğururken sana çok acı çektireceğim” dedi, “Ağrı çekerek doğum yapacaksın. Kocana istek duyacaksın, seni o yönetecek”. Tanrı Adem’e, “Karının sözünü dinlediğin ve sana, meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetlendi” dedi, “yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın. Toprak sana diken ve çalı verecek, yaban otu yiyeceksin. Yaratılmış olduğun toprağa dönünceye dek ekmeğini alinteri dökerek kazanacaksın. Çünkü topraksın, topraktan yaratıldın ve yine toprağa döneceksin”. Adem karısına Havva adını verdi. Çünkü o bütün insanların anasıydı. Tanrı Adem ile karısı için deriden giysiler yaptı, onları giydirdi. Sonra şöyle dedi: “Adem iyiyle kötüyü bilmekle bizlerden biri gibi oldu. Şimdi yaşam ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli”. Böylece Tanrı, yaratılmış olduğu toprağı işlemek üzere Adem’i Aden bahçesinden çıkardı. Onu kovdu; yaşam ağacının yolunu denetlemek için Aden bahçesinin doğusuna Keruvlar ve her yana dönen alevli bir kılıç yerleştirdi (akt. Graves, 2009: 117-118).

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere, hem Yahudilikte hem de Hıristiyanlıkta dışlanmış, kovulmuş ve ötekileştirilmiş melek sayısı birden fazladır. Oysa İslamiyet’te Allah’ın emrine karşı gelmeye sadece Şeytan cüret edebilmiştir. Buna karşın İslamiyet’te, doğrudan Tanrı’nın yerine geçmek isteyen Lucifer’den bahsedilmez.

İslamiyet’te Kötülük Kavramı ve Şeytan

İslami inançta kötülüğü emreden ‘nefs’ tir, dolayısıyla İslamiyet’te kötülük insanın iradesiyle seçtiği bir durum ve yoldur. Şeytan’ın varlığı ve etkinliği ise, Allah tarafından kendi amaçları için

hoş görülür. Zerdüştilikte, Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta kötülüğün temsilcileri Tanrı'ya rağmen vardır, oysa İslamiyet'te Allah'ın isteğiyle Şeytan var olabilmiştir. Bu açıdan Zerdüştilikte açık bir şekilde, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta üstü örtük bir şekilde var olan düalizm, İslam inancında kesin bir şekilde ortadan kalkmıştır. Bahsi geçen dinlerin aksine İslamiyet'te, kötülüğün temsilcisi olan Şeytan'ın kendine ait bağımsız bir varlığı yoktur. İslami anlayışta hiç kimse Şeytan'ın yaptırdığını ileri sürerek kendi yaptığına mazeret bulamaz, çünkü Şeytan'ın ayartma/yoldan çıkartma özelliği vardır, mecbur etme gücü yoktur. İbrahim Suresi'nin 22. ayetinde Şeytan'ın gücünün sınırlılığı açıkça dile getirilmektedir:

İş olup bitince, Şeytan: “Doğrusu Allah size gerçeği söz vermişti. Ben de size söz verdim, ama sonra caydım; esasen sizi zorlayacak bir nüfuzum yoktu; sadece çağırdım, siz de geldiniz. O halde, beni değil kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Beni Allah'a ortak koşmanızı daha önce kabul etmemiştim; doğrusu zalimlere can yakan bir azap vardır”.

Öte yandan, daha evvel de bahsettiğimiz üzere, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta yer alan kimi kötücül meleklerden İslamiyet'te bahsedilmez. Nitekim Eski Ahit'te geçen Lucifer mitosu İslamiyet'te bulunmamaktadır. İslami anlayışta Şeytan da dahil olmak üzere hiçbir 'yaratık' Allah'ı kıskanma ve onun yerine geçme 'küstahlığını' gösteremez. İslamiyet'te, Eski Ahit'teki Samael'in Adem'e secde etmek istememesine benzer bir mitos vardır. A'raf Suresi'nin 11'den 29'a kadar olan ayetlerinde Şeytan'ın Adem'e secde etmemesi ve daha sonra Adem ve Havva'nın cennetten kovuluşu şu şekilde anlatılmaktadır:

Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklerle, Âdem'e secde edin! diye emrettik. İblis'in dışındaki-

ler secde ettiler. O secde edenlerden olmadı. Allah buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir? (İblis): Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi. Allah: Öyle ise, “İn oradan!” Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! çünkü sen aşağılıklardansın! buyurdu. İblis: Bana, (insanların) tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver, dedi. Allah: Haydi, sen mühlet verilenlerdensin, buyurdu. İblis dedi ki: “Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen, onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın!” dedi. Allah buyurdu: Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım! Allah buyurdu ki: Ey Adem! Sen ve eşin cennette yerleşip dilediğiniz yerden yiyeceksiniz. Ancak şu ağaca yaklaşmayın! Sonra zalimlerden olursunuz. Derken Şeytan, birbirine kapalı ayıp yerlerini kendilerine göstermek için onlara vesvese verdi ve: Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî kânlardan olursunuz diye yasakladı, dedi. Ve onlara: Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim, diye yemin etti. Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara: Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi? diye nidâ etti. Adem ile eşi dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz. Allah: Birbirinize düşman olarak inin! Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşme ve faydalanma vardır, buyurdu. Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve orada (diriltilip) çıkarılacaksınız dedi. Ey Adem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takvâ el-

bisesi... İşte o daha hayırlıdır... Ey Âdem oğulları! Şeytan, ana-babanızı, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz Şeytanları, inanmayanların dostları kıldık. Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: “Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti” derler. De ki: Allah kötülüğü emretmez. Allah’a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz? De ki: Rabbim adaleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi O’na çevirin ve dini yalnız Allah’a has kılarak O’na yalvarın. İlkin sizi yarattığı gibi (yine O’na) döneceksiniz.

İslamiyet, yukarıda verilen Şeytan’ın lanetlenmesi ve Adem’in cennetten kovuluşu mitosuyla diğer Semitik dinlerle ortaklaşmaktadır. Ancak kötülüğün kaynağı konusunda söz konusu dinlerden ayrılmaktadır. İslami anlayışta kötülüğün kaynağı olarak insanın nefsi gösterilmektedir. Bu haliyle aslında Ezidilikle kısmen benzeşmektedir. İleride ayrıntılı olarak değinileceği gibi Ezidilikte de kötülüğün kaynağı zaaflı yaratılan insanın kendisi olarak gösterilmektedir. Ne var ki, İslamiyet’te insanı yoldan çıkartacak, diğer bir deyişle nefsinin peşinden sürükleyecek bir aracı bulunmaktadır. Söz konusu aracı Şeytan kimliğiyle kişileştirilmiştir.

Ezidilikte Kötülük Kavramı ve Melek Tavus

Ezidilikte kötülüğe yüklenen anlam, “Tann’nın yolundan çıkmak” olarak özetleyebileceğimiz temel düsturda yukarıda bahsedilen dört dinle büyük oranda örtüşmektedir. Ancak kötülüğün temsilcisi noktasında söz konusu dinlerden ayrılmaktadır. Ezidilikte iyilik ve kötülük, iki zıt kavram olarak düalist bir temele oturtulmuştur. Ne var ki, Ezidi düalizmi, öncülü olarak gösterilen Zerdüştü düalizmden oldukça farklıdır.

‘İyi’ ve ‘kötü’ tinlerin mücadelesi üzerine temellenen Zerdüşti düalizmden farklı olarak, Ezidilikte iyilik tinsel bir kaynaktan geliyorken, kötülük dünyevi olan insana ait bir özelliktir. Daha açık bir ifadeyle iyilik, doğaüstü alana (Gnostiklerin manevi dünyasına) aitken, kötülüğün herhangi bir tinsel temsilcisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, Ezidi düalizminde insanları kötülük yapmaya yönlendirecek tanrısal bir güç ya da Tanrı tarafından kovulmuş bir meleğin varlığı söz konusu değildir. Gnostik yönüyle Ezidilikte, insanın öz itibariyle kötülük yapmaya meyilli olduğuna inanılmaktadır. Bu durumda onu yoldan çıkartmak için herhangi bir aracıya gerek kalmamaktadır. İnsanın yaratılış itibariyle eksik olduğu inancına paralel olarak, Ezidilikte peygamberlerin de insan olmadığı inancı yer almaktadır. Zira zaafı bir yaratık olan insandan peygamber olamayacağına, bu nedenle tüm peygamberlerin aslında insan donuna girmiş melekler olduğuna inanılmaktadır.

İnsanın zaafı olmasının nedeni, daha evvel de bahsettiğim üzere, tüm Gnostikler’de ortak olan yaratılış mitosuyla ilgilidir. Söz konusu mitosta Adem, yani insan, aşkın Tanrı tarafından değil, onun yarattığı bir ya da daha fazla yarı tanrı/melek tarafından yaratılmıştır. İkincil tanrı(lar) tarafından yaratıldığı için insan, gerçek Tanrı’nın mükemmel dokunuşundan ve özünden mahrum kalmış, dolayısıyla tıpkı içinde yaşadığı maddi dünya gibi kusurlu ve zaafı olmuştur. Hristiyan Gnostikler Adem’in yaratılışını şu şekilde açıklamaktadırlar:

Ialdabaoth² da ona evrende kendisinden daha üstün bir güç olmadığını, varsa da mutlaka kendisine gösterilmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine göğün en yüksek katla-

² Yaltabaoth veya Ialdabaoth olarak adlandırılmaktadır. Ancak en bilinen adı yaratıcı Tanrı Demiurge’tur. Sofia tarafından yaratılmıştır.

rından yeryüzüne bir ışık huzmesi düşer ve Ialdaboath bu ışık halesi içinde belli belirsiz bir insan sureti görür ve çok utanır. Bu insan İlahi Nur'un Ademi olarak bilinen kişidir, hasetten deliye dönen Ialdaboath, arkhonlarına talimat vererek kendi Ademlerini yaratmaya soyunur ve sonunda o da bir Adem yaratmış olur. Ancak yaratılan insanın ruhu eksiktir. Bunun üzerine Sophia³ nasıl Ialdaboath'a nefesiyle yaşam verdi ise, Adem'e de yine nefesiyle ruh üfler ve Adem ile Havva'nın hikayesi ismiyle günümüze kadar gelmiş olan efsaneye geçilmiş olur (Martin, 2010: 42-43).

Yukarıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere, Hristiyan Gnostiklerde insan, Demiurge'un ihtirası sonucu yaratılmıştır. Ezidilerde ise maddi dünya ve insan, Melekler tarafından Khuda'nın talimatıyla/isteğiyle yaratılmıştır. Mushaf-ı Reş'te geçen yaratılış mitosu şu şekildedir:

...Fahreddin⁴ insan ve hayvan, tuyur ve vuhuşu yarattı. Bunları keten torbaların içine koydu; işte o vakit beraberrinde melekler olduğu halde inci zuhur etti. (Fahreddin) öyle bir bağırıyla bağırdı ki, inci ayrılıp dört parça oldu. Ve içinden su çıktı ve deniz oldu. Dünya deliksiz ve deşiksiz yuvarlak oldu. Ve Khuda Cebrail'i⁵ bir kuş suretinde yarattı ve onu âlemin dört köşesini yapmak için kendi eliyle salıverdi. Sonra bir gemi yarattı ve otuz bin sene bu gemiye nazil oldu. Sonra geldi ve Laleş dağında sakin oldu... Yer ve gök yaratılmazdan evvel, size evvelce yazdı-

³ Sophia, gerçek Tanrı'nın yarattığı ilk tinsel varlıktır. Demiurge'un yaratıcısı veya annesi olarak kabul edilmektedir

⁴ Khuda tarafından cumartesi günü yaratılmış son melektir. Nurail, Yadin ve Fahreddin şeklinde üç ismi vardır

⁵ Perşembe günü yaratılan melektir. Cebrail ve Şecadittin olmak üzere iki ismi vardır.

ğımız gibi, Khuda denizler üzerinde mevcuttu. Ve zatıyla tenezzüh etmek üzere yapmış olduğu bir kayık ile denizlerin arasında geziyordu. O vakit bir beyaz inci halketti ve ona kırk sene hükmetti. Bu inciye gazap ederek ayağıyla tepti. Ne şaşılacak şeydir ki onun ağlamasından (uğultusundan) dağlar, hayretinden tepeler ve dumanından gökler oldu. Sonra Khuda göklere çıkıp onları dondurdu ve direksiz tesbit etti. Sonra yere tükürdü, eline kalem alarak bütün kâinatın yaradılışına dair bütün haberleri yazdı. Sonra zatından, nurundan altı ilah yarattı. Bunların yaratılması bir insanın bir kandilden diğer bir kandili yakması gibi oldu. Khuda dedi ki: “İşte ben gökleri yarattım, sizden bazıları çıksın da bir şey halketsin.” O anda ikinci ilah göğe çıktı. Ve Ay’ı yarattı, üçüncüsü Güneş’i, dördüncüsü sema kubbesini, beşincisi yıldızı, altıncısı Cennet’i, yedincisi Cehennem’i yarattı. Biz size yukarda beyan ettiğimiz veçhile bundan sonra bunlar Adem ve Havva’yı halkettiler.

Ezidilikte, Khuda’nın, yani aşkın/mutlak Tanrı’nın eseri olmadığından insanın ve içinde yaşadığı maddi dünyanın yaratılıştan noksan olduğu düşüncesine paralel olarak bu noksanlığın kaçınılmaz olarak kötülüğü doğurduğuna inanılmaktadır. Tıpkı Ezidilikte olduğu gibi diğer Gnostik inançlarda da durum böyledir. Flarmo (2005: 74), Gnostiklerde kötülüğün, “yalnızca ilahi hiyerarşinin en üst seviyesinde ontolojik saflıklarıyla bulunabilen varoluşta ve mükemmellikte bir noksanlık, bir *minus habens* olarak” algılandığını söylemektedir. Martin de (2010: 48), Gnostiklerde kötülüğün kararmış, kirlenmiş maddeye benzetildiğini ifade etmektedir. Madde, gerçek Tanrı tarafından yaratılmamış olması hasebiyle tanrısal özden uzaklaşmış, kirlenmiş ve kararmıştır. Tanrısal özden uzak olan insan; yaptıklarının ne demek olduğunu, kendilerinde ve başkalarında ne türden yıkımlar yaratacağını bilmediğinden kötülük yapabilmektedir.

Kötülük maddi dünyaya aitken, iyilik manevi dünyanın, yani tanrısal alanın bir özelliğidir. Ezidilikte, Khuda ve onun yarattığı melekler iyiliğin kaynağı olarak görülmektedir. İnsanların iyiliğe ulaşma yolu da bu dünyanın ilahi reisi olan Melek Tavus'un dininden geçmektedir. Melek Tavus, kendisine inanıldığı ve saygı duyulduğu zaman insanları koruyan ve Şeyh Adiye'ye görüldüğü gibi Tavuskuşu kuyruklu ve güzel bir varlık olarak kurgulanmaktadır. Kendisine inananları 'ödüllendiren', buna karşın kendi dininden olmayanları 'cezalandıran' Melek Tavus'un tanrısal niteliği, Kitab el-Cilve'de şöyle dile getirilmiştir:

Bana yabancı olanlarla dostane münasebeti kabul etmem; bununla beraber tahtı itaatimde olan ve hususiyle haslarımda bulunanları hayırlardan menetmem. Tecrübekeredem olanların ellerine işlerimi teslim ederim ve onlar da benim meramımca hareket ederler. Bana sadık olanlara ve benim emirlerime itaat edenlere her türlü surette görünürüm. Ben verir ve geri alırım; fakir ve zengin ederim; bahtiyar ve bedbaht kılarım. Ben bunu her zaman hususiyetine göre yaparım. Tasarruf ve idareme kimsenin karışmağa hakkı yoktur. Bana ziddiyette bulunanların üzerine hastalıklar ve ağrılar celbederim.

Ezidilikte, Melek Tavus o denli önemsenmektedir ki, dualar onun adına yapılmakta, hatta heykelleri⁶ Ezidiler arasında Kavalılar ve Fakirler sınıfınca dolaştırılmaktadır. Ezidi inancında, Melek Tavus'un bu kadar önemsenmesinin birçok nedeni vardır. Bunlardan ilki ve en önemlisi, Khuda'nın tüm dünyevi işlerin ve diğer meleklerin sorumluluğunu ona vermiş olmasıdır. Ezidilikteki, asıl adı Azazil olan Melek Tavus'la ilgili anlatılar, Semitik dinlerde an-

⁶ Tavuskuşu ya da horoz formundaki Melek Tavus heykellerine Sencak ya da Sancak denilmektedir.

latılan Şeytan mitosuyla bir yere kadar benzerlik göstermektedir.⁷ Sözelimi, Melek Tavus'un yaratılan ilk melek olması, Adem'e secde etmemesi, yine Adem'e yasak meyveyi yedirmesi gibi motifler Semitik dinlerle ortaktır. Mitoslardaki ortak motiflerle birlikte, Ezidilikte 'Şeytan' ve 'İblis' isimlerinin kullanılmasının yasak olması da Semitik dinlerin temsilcileri arasında, Ezidiliğin 'Şeytan tapınımlı'na dayanan bir din olduğu iddiasını doğurmuştur.

Diğer dinlerde, Adem'e secde etmediği ve daha sonra da onu kandırarak yasak meyveyi yemesine neden olduğu için Tanrı tarafından lanetlendiğine inanılan Azazil'in (Melek Tavus'un), Ezidi mitolojisindeki yorumu çok daha farklıdır. Ezidi mitolojisinde, Melek Tavus Khuda'yı çok sevdiği ve asıl yaratıcının Khuda olması sebebiyle, onun dışında kimseye secde etmediği söylenmektedir. Ezidiler, Melek Tavus'un bu davranışına saygı duymakta ve Khuda'nın da Melek Tavus'u denemek için yaptığı bu sınavdan sonra, onu lanetlemediğini düşünmektedirler.⁸ Adem'e yasak meyveyi yedirmesi olayını da, Khuda'nın isteği olarak yorumlamaktadırlar. Mushaf-ı Reş'te bu olay şu şekilde anlatılmaktadır:

Melek Tavus Khuda'ya "Eğer Adem bu Meyveden yemezse, onun nesli nasıl çoğalsın?" diye sordu. Khuda ona: "Bütün emir ve tedbiri senin eline teslim ettim" dedi. Buna müteakip Melek Tavus, Adem'e gelip "Bu buğdayı ye-

⁷ Semitik dinlerde Azezel/Azazil, açık bir biçimde Tanrıya karşı çıkmaktadır ve tüm günahlar ona atfedilmektedir (Russell, 1999: 241).

⁸ Ezidilikteki bu inanç, heterodoks İslam'ın temsilcilerinden Hallac-ı Mansur'un görüşleriyle örtüşmektedir. Hallac-ı Mansur'a göre, "İblis'in durumu kusursuz bir sadakatin örneğidir. İblis'ten Adem'e secde etmesi istendiğinde, yalnızca Allah'a tapmak gerektiğini bildiği için bu isteği reddetti. Bütün dünyada İblis kadar Tanrıya saygı duyan ve onun kadar tektanrıci olan çok az yaratık vardır" (akt. Russell, 2001: 69).

din mi” diye sordu. Adem: “Hayır, Khuda beni nehyetti” dedi. Melek Tavus: “Ye senin için iyi olur” dedi. Adem bu meyveden yedi ve derhal karnı şişti...

Ezidilerin yasak meyveye bakış açıları onları ortodoks inançlardan ayırmaktadır. Zira yasak meyvenin, ortodoksi yorumunda Adem günah işlemiş ve sonunda cezalandırılmıştır. Öyle ki, Adem’in bu günahı ana akım Hıristiyanlıkta tüm insanlığa yüklenmiştir. Oysa Mushaf-ı Reş’te geçen mitostan anlaşılacağı üzere Adem’e yasaklanan şey meyve değil bilgidir. Meyvede gizlenmiş bilgi olmaksızın ne insan nesli çoğalabilecekti ne de Adem farkındalığı elde edebilecekti. Adem, Melek Tavus sayesinde meyveyi yemiş ve gnosis’e ulaşmıştır. Bu nedenle Gnostikler bu ağaca Bilgi Ağacı demektedirler.

Ortodoks inançlarda Şeytan’a aracılık ederek Adem’i kandır-
dığına inanılan yılan da lanetlenmiştir. Ancak Gnostiklerde, Martin’in (2010: 43-44) de belirttiği üzere yılan lanetli bir varlık değil, yaratılan tüm varlıkların en akıllısıdır. Bu nedenle yılan Gnostiklerce bilginin sembolü olarak kutsanmıştır. Ezidiler de yılanı olan saygılarını Laleş tapınağının duvarına onu nakşeder-
rek göstermişlerdir⁹.

Görüşme gerçekleştirdiğim Ezidiler de, ısrarla Melek Tavus ile Şeytan’ın aynı varlıklar olmadığını söylemekteydiler. Mürit-

⁹ Laleş tapınağının eski bir Hıristiyan manastırı olduğundan ve duvarındaki yılan kabartmasından evvelce söz etmiştim. Söz konusu kabartmanın Hıristiyan geçmişinden mi kaldığı yoksa Ezidilerce mi yapıldığı bilinmemektedir. Ancak tapınağın Hıristiyan geçmişine ait olsa bile Ezidilerin bu yılan kabartmasına zarar vermemeleri, aksine onu kutsal kabul etmeleri Gnostik olmalarıyla ilişkili bir durumdur. Üstelik Ezidiler, yılanı, hem bilginin sembolü olması hem de Tufan sırasında ki kurtarıcı rolü nedeniyle saygı duymaktadırlar.

lerden biri, Melek Tavis'un Zerdüştilikte Ahura Mazda'nın yardımcılarında biri olduğunu belirtmekte ve bu düşüncesini Zerdüştilikte de var olan Tavuskuşu figürüyle desteklemektedir. Bununla beraber Melek Tavis kesinlikle bir ilah olarak görülmemektedir. Sadece Khuda'nın yardımcısı ve insanlarla Khuda arasında ilişki kuran, aynı zamanda Khuda tarafından izin verildiği ölçüde bir icra gücü bulunan en büyük melek olarak tanımlanmaktadır. Melek Tavis'un pozisyonu konusunda başka bir mürit şunları söylemiştir:

Bizde büyük Khuda bağımsızdır, dünyevi işlerle uğraşmaz Onun yerine Melek Tavis işlere bakar. İncancımızda insanlar peygamber olamazlar. Çünkü insanların zaafı vardır, ancak mükemmel bir şekilde yaratılmış melekler peygamber olabilir. Melek Tavis da bu meleklerin en büyüğü ve reisidir. Melek Tavis'un Şeytan ile aynı varlık olmadığı, Müslümanlık ve Hristiyanlık gibi dinlerin egemen ve yaygın olduğu bir coğrafyada Şeytan tapınının zor, hatta imkânsız olacağı dikkate alınırsa kolaylıkla anlaşılabilir.

Bir başka mürit de buna benzer bir açıklama yaparak şunları dile getirmiştir:

Kötülüğü binlerce yıl önce reddetmiş ve Khuda, Yezdan gibi özel isimlerle tanımlanmış ve insana iyiliği emreden Tanrıya bağlılığı içine sindirmiş ve bunu yaşam felsefesi haline getirmiş atalarımızın çocukları olan bizler nasıl olur da, daha o zamanlar kötülük timsali Ahriman'dan kaçan insanların varisleri, beş bin yıl sonra kötülük sembolü Şeytan'ın tapınıcıları olalım.

Aynı müride, Mushaf-ı Reş'te Şeytan ve onu çağrıştıran kelimelerin neden yasaklanmış olduğunu sorduğumda ise, bunun

kötüye ve kötülüğe karşı duyulan nefretten ileri geldiğini belirtmiştir:

Bunun Melek Tavus'la bir ilgisi yoktur. Melek Tavus Şeytan değil bir icra gücüdür. Şeytan ise kötülüğün başını çeken ve kötülüğün yaratıcısı olan bir kavramdır. Bu, Zerdüştilikte Ahriman'da vardır ve o zamandan günümüze gelmiştir. Onun ismini söylemekten kaçınmamız ve gösterdiğimiz reaksiyon bu tarihsel kökenden gelmektedir.

Görüldüğü gibi, Ezidilikte insanları kötü yola sevk edecek herhangi bir aracı veya ayartıcı söz konusu değildir. Ezidi inancı, iyiliğin kaynağı olarak Khuda'nın yetkilendirdiği Melek Tavus'u işaret etmektedir. Yani tanrısal olanın veya Tanrı tarafından görevlendirilmiş ya da Tanrı'ya karşı gelen herhangi bir varlığın kötülüğün kaynağı olamayacağı inancı, Ezidiliğin temel düsturunu oluşturmaktadır. Şeytan, iblis ve bunları çağrıştıran kelimelerin yasaklanmış olması da, yukarıda görüşlerini aktardığım müritlerin vurguladığı gibi reaksiyonel bir durumdan kaynaklanmaktadır. İnanıkları en kutsal varlığın Semitik dinlerin kötücül meleğiyle özdeşleştirilmesi söz konusu reaksiyonun önemli bir gerekçesini oluşturmaktadır. Öte yandan, kovulmuş melek(ler)ce temsil edilen Şeytan figürü, Semitik dinlerin ortodoks yorumlarına ait bir inançtır. Her ne kadar bazı yönleriyle Semitik dinlerle ortaklık gösterse de, Ezidilik, senkretik özellikler taşıyan Gnostik bir dindir. Dolayısıyla, Semitik dinlerin bakış açısı ve onların kavramlarıyla Ezidiliğin açıklanmaya çalışılması başlı başına sorunlu bir yaklaşım olduğu gibi, bu yolla Ezidiliğin anlaşılması da mümkün değildir.

X. BÖLÜM

EZİDİLİKTE “BEN/BİZ” VE “ÖTEKİ” ALGISI

Ezidilikte İnsan

İnsanların, kendilerini ve ötekileri anlama ve varlık olarak doğadaki yerlerini belirleme çabası insanlık tarihi kadar eskilere gitmektedir. Bu bakımdan, genel olarak insan önce bir tür olarak dünyadaki yerini netleştirmeye çalışmıştır. Bunu yaparken yeryüzünde yaşayan diğer canlılardan farklı olan yanlarını göreyerek bunlar arasında kendi konumunu anlamlandırmak istemiştir; hatta bu farkları çoğu zaman kendi lehlerine bir üstünlük olarak değerlendirmiştir. Homosantrizm olarak açıklanan bu yaklaşım, özellikle “semitik dinlerde, insan ve evren kurgusunda insanın en tepeye konularak diğer varlıkların onun altında hiyerarşik olarak sıralanması” (Aydın, 2003: 394) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu anlayışın bir yansıması İncil’de (1995: VII) şu şekilde ifade edilmektedir:

İlk atamızı kendi benzeyişinde yaratan Tanrı, insanın kendisiyle anlamlı bir ilişki içinde yaşamasını amaçlamıştır (Tek. 1: 26-27). İnsanı seviyor, insan tarafından da sevilmek istiyor. Yüce yaratıcı, yarattığı kulların kendisine gönülden

bağlanmasını, kendi sonsuz yaşamına paydaş olmasını arzu ediyor (Yu. 17: 20: 1, Yu. 4: 8-10).

İncil’de yer alan, insanın Tanrı tarafından kendi suretinde yaratıldığı fikri, insanları diğer canlılardan ayırıp hiyerarşinin tepesine yerleştirerek, yaratılmışların en üstünü olma özelliğini kazandırmakta. Kuran’da (1994: 19-20) ise Bakara Suresi’nin 22. ve 29. ayetleri homosantrik dünya görüşüne bir örnektir:

O Rab ki, yeri sizin için bir döşek, göğü de bir bina yaptı.
Ve gökten su indirdi de onunla sizin için meyvelerden/
ürünlerden bir rızık çıkardı... O Allah’tır ki, yeryüzündeki-
lerin tümünü sizin için yarattı...

Yukarıda değinildiği gibi insan, varlık nedenini ve alanını belirledikten sonra, kendi grubunu diğer gruplardan ayırma eğilimi onun için öncelikli olmuştur. Bunun için de yine, diğer gruplardan farklı olan yanlar (fiziksel-kültürel) ön plana çıkartılmıştır. Kendi grubunu diğerlerinden ayırma; farklı olanı ötekileştirme ve dışlama şeklinde olabileceği gibi, daha ileri boyutta, etnosantrik bir bakış açısıyla kendi grubunun en üstün ırk, en ahlaklı, en yüksek kültüre sahip topluluk olduğu ya da en yüce tanrı ve inancın kendisinde olduğu veya en şanlı tarihin kendisine ait olduğu inancı şeklinde de karşımıza çıkabilir (Aydın, 2003: 288). İnsanlar bu anlamlandırmaları yaparken bireysel ve toplumsal kimlik algılarında da referans olarak kullanabileceği, birbirleriyle ilişkili yahut tamamen farklı birtakım dinsel ve mitolojik kahramanlar ve olaylar kurgular. Dini pratik ve sembollerin kültürel kimliklerinin şekillenmesinde önemli bir belirleyen olduğu Ezidilik inancı da, Ezidileri diğer gruplardan ayıran, varlık nedenlerini ve yerini belirlemeyi amaçlayan birçok mitolojik söylemle yüklüdür.

Mushaf-ı Reş ve Kitab el-Cilve’den yola çıkarak, Ezidiliğin insanı merkez alan homosantrik bir inanç olmadığını söyleyebiliriz.

Ezidilikte hiyerarşik olarak melekler insanlardan daha üsttedir ve evrenin merkezinde Melek Tavus vardır ve ardından diğer melekler gelmektedir. Oysa Semitik dinler, daha önce de değindiğim gibi, insanı evrenin merkezine yerleştirmekle kalmazlar, onu meleklerden de üstün tutarlar. Bunu, Tanrı'nın, Adem'i yarattıktan sonra tüm meleklerden ona secde etmesini istemesinden anlayabilmekteyiz. Bilindiği gibi Tanrı'nın ilk yarattığı melek bu emre itaatsizlik etmiş, bu nedenle de lanetlenmiştir. Ezidi inancında Melek Tavus, Khuda'yı sevdiği için bu emre karşı gelmiş ama cezalandırılmak yerine ödüllendirilmiştir. Khuda'ya olan sevgisi ve bağlılığı Melek Tavus'a tannsal bir yetki kazandırmıştır.

İnsanın günah işlemeye meyilli olması inancıyla Ezidiliğin, insanı merkez almadığı bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Ezidiliğin, insanların mükemmel olmayan, eksik yaratılmış varlıklar olduğu şeklinde Gnostik bir inanca sahip olduğundan daha önce söz etmiştim. İnsanların zaafı yaratıklar olarak görülmeleri inancı o derece önemsenmektedir ki, bunun sonucu özellikle Semitik dinlerdeki insan-peygamber inancını Ezidiler reddederler. Doğası gereği insanların peygamber olamayacağına inanan Ezidiler, peygamber olarak gördükleri kişilerin de insan donuna (şekline/bedenine) girmiş melekler olduğunu düşünmektedirler.¹

Yine genel olarak bilinen diğer dinlerde, insanların işledikleri günahlardan dolayı bir arınma töreniyle affedilmeleri söz konusu olabilmektedir. Sözelimi Müslümanlar işledikleri günahlardan tövbe ederek; Hristiyanlar ise günah çıkartarak arınabil-

¹ Bu inancın gereği olarak, Melek Tavus Şeyh Adiy, Melek İsrail Şeyh Şemseddin, Melek Mikâil Şeyh Ebu Bekir, Melek Cebrail Şeyh Şecadittin, Melek Şemnail Şeyh Nasreddin, Melek Nurail Şeyh Yadin (Fahreddin) donunda insanlara doğru yolu göstermek için sırasıyla her bin yılda bir dünyaya inmişlerdir.

mektedirler. Oysa Ezidilikte böyle bir arınma mekanizması bulunmamaktadır. İşlenen günahların muhakkak cezalandırılacağına inanan Ezidiler, kişinin eylemlerinden geriye dönüşünün imkânsız olduğunu söylemektedirler.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, insanın tamamlanmamış, eksik bir yaratık olarak görülmesi, Ezidilikte homosantrizmin gelişmesini engelleyici bir unsur olmuştur. Öyle ki, Ezidilikte her şey insanın aleyhine gibi görünmektedir. İnsanın düşürülmüş halinin aksine, grup olarak Ezidi kimliği ile ötekine bakış açısında tam tersi bir durum karşımıza çıkmakta ve Ezidiler, inançları vasıtasıyla insanlar arasında en tepeye yerleştirilmektedir.

Seçilmişlik İnancı

“Ortak bir dine ait olma duygusu, etnik gruba hayatın anlamını paylaşma hissini verir, bu durum bireylerin aidiyet duygusunu güçlendirmekle kalmaz aynı zamanda ötekiler karşısında kendini çok daha net tanımlamasını da sağlar” (Küçükcan, 1999: 51). Bu tanımlamada din; etnik gruplara ‘seçilmiş’, ‘biricik’ ve ‘özel’ olduklarına dair telkinlerde bulunarak kimliklerinin inşasında katkıda bulunur. Tüm etnik kimliklerde mevcut olan ve etnik kimlik inşasının en önemli ayaklarından birini oluşturan ‘etnosantrizm’ duygusunun büyük oranda grubun dini tarafından şekillendirildiği ve desteklendiği, özellikle etno-dinsel topluluklarda bu durumun adeta ‘kutsal soy’ ve ‘seçilmiş halk’ mitosuyla en uç noktada temsil edildiği rahatlıkla söylenebilir. Seul’un (1999: 560) da belirttiği gibi, “Dinlerin sunduğu ‘kurtuluş’ ve ‘seçilmişlik’ inancı mensuplarına bir üstünlük duygusu sağlamaktadır”.

Smith’e (1999: 335) göre, “Seçilmiş halk düşüncesi dinsel kökenli bir kavramdır. Bu düşünce her dönem ve her yerde görülebilen yaygın bir düşüncedir. Sümer, Mısır, Babil ve Perslerden

başlayıp, Ortaçağ Hristiyan topluluklarına, Müslüman Araplardan, Sihlere, Çinlilere ve Japonlara kadar görülen bir düşüncedir". Bu durum en açık biçimde Yahudilikte görülmekte ve diğer dinler tarafından, Yahudiliğin bu yönü sık sık eleştirilmekte, hatta Yahudilerin bu inancı antisemitik söylemin en önemli argümanını oluşturmaktadır. Oysa en az Yahudilik kadar diğer dinlerde de benzer yaklaşımlar söz konusudur. İslam tarihi incelendiğinde, Müslümanlar tarafından ele geçirilen yeni ülke ve orada yaşayan gayrimüslim halklar için şu ibarenin kullanıldığı görülmektedir: "İslam'la şereflendirildiler".² Bu şekilde her din, mensuplarına ayrıcalıklı, dolayısıyla seçilmiş oldukları hissini yaşatmaktadır. Nitekim ölümden sonra vaat edilen cennete sadece kendi mensuplarının alınacağı inancı tam da bu fikrin bir yansımasıdır.

Smith (1999: 336-337), seçilmişlik inancının kimlik kurma bakımından dört işlevinin olduğunu belirtmektedir. İlk olarak, gruba ötekiler karşısında bir üstünlük duygusu kazandırmakta ve etnosantrizm duygusunu güçlendirmektedir. İkinci olarak, bu tarz inançlar, özellikle etnodinsel gruplara, politik ve sosyal özgürlüklerini kazanmaları için dayanak oluşturmaktadır. Üçüncü olarak, etnik kimliğin sınırlarının ötekiler karşısında güçlü ve belirgin biçimde çizilmesine vesile olmaktadır. Seçilmişlik inancı, aynı zamanda grup içinde bu misyona inanmayanlara karşı da toplumsal bir dayatma ve yaptırım gerekçesi olarak kullanılmaktadır. Bu tarz mitler, seçilmiş topluluğu aynı zamanda profan

² Söz konusu durumla ilgili bir alıntı: "Dünyânın bugünkü hâlinde, Onun sünnet-i seniyyesine (ya'nî İslâmiyet'te) uymakla şereflendirilenler, ne kadar bahtiyârdır. Onun dînine inanan, ona ümmet olanın, az bir iyiliğine kat kat sevâp verilir", <http://www.islamiforum.com/index.php?s=1822583060037f06a4477f67e4374c41&showtopic=9754&cst=20&cp=951-32&#entry95132>.

dünyadan ayırır/arındırır. Son olarak, topluluk içinde, kaynakların topluluğa dağıtılması konusunda bir işlev görmektedir.

Seçilmişlik inancı, Ezidi dininde de bulunmaktadır. Ezidiler, kendilerinin farklı bir soydan geldiklerine inanırlar. Bu inançtan kaynaklı olarak kendi etnilerini seçilmiş/özel olarak algılarlar ve inançlarına/kimliklerine dışarıdan kimseyi kabul etmezler. Ezidilikteki seçilmişlik inancı, hem ‘Adem ve Havva’ mitosundan hem de Tufan mitosundan dayanak almaktadır. Khuda; Meleklerine, Havva olmaksızın sadece Adem’in soyundan Ezidileri yaratacağını şu sözlerle haber vermiştir:

O vakit Khuda “Ey melekler, ben Adem ve Havva’yı yaratacağım ve Adem’in vücudundan Şahit bin Car’ı vücuda getireceğim.³ Ondaki yeryüzünde bir millet olur, o millet de Melek Azazil, yani Melek Tavus’a hürmet edecektir. Ve Milleti Ezidiye tesmiye edilecektir”.

Ezidilerin, Havva’yı anneleri olarak kabul etmediği; soylarını sadece Adem’e dayandırdıkları yaratılış mitosu, Mushaf-ı Reş’te şu şekilde anlatılmaktadır:

³ Mushaf-ı Reş’te Adem ve Havva’nın yaratılışı ile ilgili farklı anlatılar bulunmaktadır. Daha evvel değindiğim mitosta insanın melek Fahred-din, bir başka bölümde de Azazil tarafından yaratıldığı dile getirilmektedir. Yukarıdaki mitosta Khuda “ben yaratacağım” demektedir. Ancak hemen alttaki alıntıda görüleceği gibi Havva’nın yaratılma işi Cebrael’e bırakılmıştır. Bu bilgiler birbiriyle çelişse de, aslında Mushaf-ı Reş’in, Gnostiklere ait farklı mitosların toplanmasıyla yazılmış bir kitap olduğunu ortaya koymakta. Zira hem Mushaf-ı Reş hem de Kitab el-Cilve’nin dindaşlarını katliamdan korumak amacıyla Şeyhler tarafından yazıldığını belirtmiştim. Bu kitaplar, sözlü bir geleneğe sahip olan Ezidilikte, Şeyhler tarafından anıtlılagelen Gnostik yaratılış mitosunun farklı varyantlarının toplandığı bir metin olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

O zaman Khuda Cebrail'e Havva'yı yaratmasını emretti. Cebrail de Adem'in sol koltuğunun altından Havva'yı yarattı. Bütün hayvanlar yaratıldıktan sonra Adem ile Havva arasında "evlat babadan mı, yoksa anneden mi meydana gelir" diye bir çatışma oldu. Çünkü onların her biri gelecek neslin tek kaynağı olmak istiyordu. Bu çekişmelerin ortaya çıkışında Adem ve Havva'nın hayvanların kendilerine benzeyen yavru meydana getirmeleri için çiftleşmelerini ve ortak ilişkilerini görmeleri sebep oldu. Uzun münakaşalardan sonra bunlardan her biri tohumları bir testi içine akıtıp kendi mühürleriyle mühürlediler ve dokuz ay sonucu beklediler. Bu müddet bittikten sonra testiği açtılar. Adem'in testisinde Şahit bin Car vardı. İşte Ezidiler Şahit bin Car'ın neslinden türemişlerdir... Bundan sonra Adem ile Havva cinsel ilişkide bulundular. Havva, bu ilişkiden bir erkek ve bir kız doğurdu. Yahudiler, Hristiyanlar, Müslümanlar ve diğer milletler ve mezhepler hep bunların neslindendir. Bizim yüce soyumuz, Şit, Nuh ve Annuh⁴ olup Hakkarilerin yüce atalarıdır ki bunlar yalnız Adem'den türemişlerdir.⁵

Son cümlede ismi geçen Şit, tüm Gnostikler için önemlidir. Hemen hepsi soylarını Kabil ve Habil'den sonra doğan Adem'in

⁴ Annuh, muhtemelen Eski Ahit'te geçen Nuh'un büyükbabası Hanok (Enok/Enoh) ile aynı kişi olmalı. Kuran'da İdris Peygamber olarak geçmektedir. Onun tarafından yazıldığı iddia edilen *Enoh'un Kitabı* Yahudi mistisizminin temelini oluşturmaktadır.

⁵ Kimi gruplara Ezidilerin aksine Havva'yı tüm insanların ortak annesi kabul etseler de daha sonra tek bir atasal figür üzerinden yine kendi etnisini özel bir yere koymaktadırlar. Nitekim Ermeniler Nuh'un oğlu Yafes'in torunu Hayk'ı (Seyfeli, 2005: 35), Aleviler Şit'i (Öztürk, 2005: 238-240), Araplar İsmail'i, Yahudiler ise İshak'ı (Eliade, 1997: 334-35) soy ağaçlarının en üstüne yerleştirmekle kalmamışlar, aynı zamanda bu atasal figürler aracılığıyla diğer etnilerden farklı ve özel olduklarına inanmışlardır.

üçüncü oğlu Şit'in soyuna dayandırmaktadırlar. Ancak elbette burada geçen Şit, ana akım Semitik inançların Şit yorumundan farklıdır, zira Gnostiklerin Şit'inin annesi Havva değildir. "Gnostik inançta iki tane Havva vardır: Kabil ve Habil'in annesi olan maddi Havva ve Şit ile bazı ruhani varlıkların annesi olan manevi Havva" (Floramo, 2005: 188). Öte yandan Şit, Adem'in cennetten çıkarılmasından önceki olaylara ait özel bilgiye sahip biri olarak kabul edilir ve bu bilgi sadece Şit'in nesline aktarılmıştır (Floramo, 2005: 214).

Şahit bin Car, annesiz dünyaya gelmiştir, ancak Ezidilikte de iki Havva vardır. İlki, kendi soylarından olmayanların annesi olan maddi Havva, diğeri kendi anneleri olan manevi Havva. Yukarıda aktardığım soy mitosunun devamında maddi Havva'nın Şahit bin Car'ı yok etmeyi düşündüğü belirtilmektedir. Ancak Adem, Şahit bin Car'ı koruduğu için Havva istediği eylemi gerçekleştiremez, sadece Şahit bin Car'ın bir ayağını sakatlar (Spat, 2002: 28). Ezidilerin manevi Havva'sı hakkında ise iki farklı anlatım bulunmaktadır. İlkinde, Şahit bin Car'ın manevi âlemden bir huriyle evlendiği ve Ezidilerin bu evlilik sonucunda dünyaya geldiği; ikincisinde ise küpün içinden Şahit bin Car'la beraber bir kız çocuğunun da dünyaya geldiği ve Şahit bin Car'ın küpteki ikiziy-le evlenmesi sonucunda Ezidi neslinin çoğaldığı anlatılmaktadır. Ezidi neslinin ortaya çıkışıyla ilgili anlatılan mitosun farklı bir varyantında ise Ezidilerin atası olarak kabul edilen Şahit bin Car ve ikizinin, Adem tarafından emzirildiği ifade edilmektedir:

...Bir müddet bittikten sonra testiği açtılar. Adem'in testisinde bir kız ve bir oğlan vardı, işte Ezidiler bunların sülalesinden zuhur etmişlerdir... Khuda bu çocukları beslemesi için Adem'e iki meme halketti. Erkeklerin göğsünde iki meme bulunmasının sebebi budur.

Yukarıda farklı varyantlarını verdiğim mitosa bağlı olarak, doğru/hakiki dinin de Adem'den Şahit bin Car'a geçtiğine ve ondan da kendi nesli olan Ezidilere aktarıldığına inanılmaktadır. Adem'in soyundan olan ve Adem tarafından emzirilen bir atadan geldikleri inancı Ezidileri, diğer tüm insanlardan ayrı bir yere koymaktadır. Semitik dinlerde ortak olan inanca göre tüm insanlar Adem ve Havva'nın soyundan geldikleri için akrabadır. Oysa Ezidiler, tıpkı Hıristiyan Gnostikler gibi Havva'yı anneleri olarak kabul etmediğinden kendilerini söz konusu akrabalık bağının dışında tutmaktadırlar.

Tufan Mitosu: “Günahkâr Öteki”nin Cezalandırılması

Ezidi kimliğindeki seçilmişlik inancının dayanaklarından birini de Tufan mitosu oluşturmaktadır. Mushaf-ı Reş'te geçen iki tufan mitosunun varlığı dahi seçilmişlik inancını gösteren önemli bir ipucudur. Mushaf-ı Reş'te, Ezidilerin, kendi grupları dışında kalan insanların başından geçen ilk Tufan'dan etkilenmedikleri diye getirilmekte. Dolayısıyla Ezidiler, diğer insanlarla ortak bir felaketi yaşamaktan doğru inancı seçtikleri için kurtulduklarına inanmaktalar. Kendilerinin de etkilendiği ikinci Tufanda ise yine seçilmiş oldukları için gemiye sadece Ezidilerin alındığına inanmaktalar. Mushaf-ı Reş'te, ikinci Tufan'ın da aslında Ezidi olmayanların cezalandırılması amacıyla gerçekleştirildiği anlatılır.

Her iki Tufan'dan da Ezidi olmayanların yok edildiği/cezalandırıldığı inancı, Ezidi seçilmişlik iddiasının Tufan mitosuyla desteklendiğinin en açık ifadesidir. Ezidiler için *Tufan mitosu*, hem günahlarından dolayı cezalandırılan *öteki* karşısında *biz* vurgusunu güçlendirmesi hem de atalarının başından geçtiğine inandıkları bir olayı –ortak geçmiş– hatırlatması açısından önemli

bir referanstır. Ezidi olmayan insanların birbirleriyle alay etmelerinin ve yine diğer insanların Ezidilere karşı kötü davranışlarının cezalandırılması amacıyla gerçekleştirildiği dile getirilen Tufan mitosu Mushaf-ı Reş'te şöyle anlatılmakta:

Malumdur ki Nuh'un tufanından başka bu âlemde yine bir tufan olmuştur. Bizim Ezidi taifesi sükûnet hükümdarı ve necip olan Naumi sülalesindendir. Biz onu Meliki Miran tesmiye ederiz. Başka dinlere mensup olanlar Nama'dan neşet etmişlerdir. Bundan babası nefret ederdi. Gemi Musul'dan beş fersah mesafede bulunan Aynı Sefni'de durdu. İlk tufanın sebebi Adem ve ehfadı olan yukarıda söylediğimiz veçhile; yalnız Adem'in ahfadıyız. İkinci tufan bizim Ezidi taifesini ani olarak bastı. Tufan zuhur ettiği zaman gemi hareket ederek Sencar dağında oturdu. Burada kayaya çarparak gemide bir rahne açıldı. Yılan yusuvarlak çöreklenerek bu rahneyi tıkadı. Ondan sonra gemi tekrar hareket ederek Cudi dağına gelip tevakkuf etti. Bundan sonra yılanın zürriyeti çoğalıp, insan ve hayvanları ısırmağa ve izaç etmeğe başladı. Nihayet bunu yakaladılar ve ateşte yaktılar. Bunun külünden pireler halk olundu... Tufandan bugüne kadar yedi bin sene geçti. Her bin sene müddetinde ilahlardan biri yere inip düstur ve kanunlar vazeder ve tekrar kendi yerine gider. Her geldiği zaman o bizimle bulunur, çünkü bizim türlü türlü mukaddes yerlerimiz çoktur. Son zamanda gelen üluhiyet, eski zamanlarda gelen üluhiyetlere nispeten, bizde uzun kaldı. O, velileri tasdik etti...

Tufan Mitosu, Ezidiler için bir yok oluşu ve cezalandırılmayı anlatmamaktadır. Zira Tufan sırasında tüm Ezidilerin gemiye alındığına inanılmaktadır. Ancak, Tufan mitosu Ezidi kimliğini öylesine etkilemiştir ki, Ezidilerdeki mavi renk tabusu dahi Tufan mitosuna dayandırılmaktadır. Mavi, suyla özdeşleştirildi-

ğinden Tufanı çağrıştırmakta, bundan dolayı Ezidilerde mavi renk kıyafet giymek tabu sayılmaktadır.⁶

Öte yandan Mushaf-ı Reş'te, Tufan'dan sonra kitabın yazıldığı ana kadar yedi bin senenin geçtiği ve her bin senenin sonunda meleklerden birinin dünyaya inip düstur ve kanunlar vaz ederek tekrar kendi alemine döndüğünden bahsedilmektedir. Hemen her dinde, dünyanın sonuyla ilgili eskatolojik bilgiler bulunmaktadır. Zamanı ve oluş biçimine ilişkin verilen bilgilerde farklılık olmakla birlikte, genel olarak dünyanın eninde sonunda yok olacağı inancı pek çok din tarafından paylaşılmaktadır. Sözelimi, İslamiyet'te dünyanın sonu 'kıyamet' olarak adlandırılmaktadır. Ezidilikte ise dünyanın herhangi bir şekilde sonunun olduğuna dair eskatolojik bir inanç bulunmamaktadır. Hristiyan Gnostikler de dünyanın sonunun olduğuna inanmaktadırlar. Onlara göre kurtuluş bu dünyadadır ve "gnosis'e ulaşıldığı anda gerçekleşen bir şeydir" (Martin, 2010: 27).

Ezidilikte dünyanın yok olmaktan, Tufan'dan sonra meleklerin sırayla yeryüzüne inerek insanlığa doğru yolu, yani gnosis'i göstermesi sayesinde kurtulduğuna inanılmakta. Bin senede bir yenilenen dünyanın mutlak sondan kurtulduğu inancı, Ezidiliği, eskatolojinin önemli bir yer tuttuğu ortodoks dinlerden ayırmakta ve Gnostik bir inanç olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

Tufan Mitosuyla Kutsanan Ezidi Teritoryası

Tufan, 'biz' ve 'öteki' inşasına sunduğu katkı kadar, Ezidi kimliğinin teritoryal bağ ihtiyacına ve ortak ata arayışına da cevap vermektedir. Ezidiler için Tufan mitosunun en önemli

⁶ Koçeklerden biri, rüyasında, Melek Tavus'un "Mavi rengin uğursuzluk getirdiğini" söylemesi üzerine yasaklandığı şeklinde bir yorum da var.

sembolü ise mitosta geminin durduğu yer olarak geçen, dolayısıyla kutsanan Cudi Dağı'dır.

İnsanlar, kimliklerinin sembolü ve toplumsal hafızalarının dayanak noktası olarak belli mekânları sahiplenmekte ve oraları kutsamaktalar. Söz konusu mekân; gelinen, terk edilen 'anavatan' şeklinde seküler bir anlam ifade edebilmekteyken dinsel anlamda sahiplenilen kutsal topraklar da olabilmektedir. Kimi durumlarda anavatan ve kutsal topraklarla aynı yerler imlenebilmektedir. Mesela Kudüs, hem Yahudiler hem de Filistinli Müslümanlar için hem bir anavatan hem de kutsal topraktır. Oysa Hristiyanlar ya da Filistinli olmayan Müslümanlar için sadece kutsal topraktır. Benzer şekilde Aleviler için Kerbela⁷ ve Hacıbektaş,⁸ Ermeniler için Ağrı Dağı,⁹ Süryaniler için Turabidin¹⁰ kimliklerinin vazgeçilmez kutsal mekanlarıdır. Söz konusu mekanlar; Hacıbektaş ve Turabidin örneklerinde olduğu gibi ev sahipliği yaptıkları tapınak ve mezar yapıları gibi somut nedenlerden dolayı sahiplenilebilmekteyken, Kerbela gibi tarihsel bir olayın geçtiği bir yer olarak da sahiplenilebilmektedir. Ya da

⁷ Günümüzde Irak içerisinde kalan Kerbela, Ali'nin oğlu Hüseyin'in Yezid ve yandaşlarınca öldürüldüğü yer olarak kutsal bir anlam taşımaktadır (bkz. Okan, 2004).

⁸ Nevşehir'in ilçesi Hacıbektaş'taki Hacı Bektaş Veli türbesi-dergâhı Anadolu Aleviliği için kutsal bir anlam taşımaktadır (bkz. Okan, 2004).

⁹ Ermeniler, Tufan'dan sonra Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'nda durduğuna inanırlar. Nuh'un oğlu Yafes'in torunu Hayk'tan türediklerine inanan Ermeniler için Ağrı Dağı yeniden doğuşlarının mekânıdır (bkz. Seyfeli, 2005: 35).

¹⁰ Günümüz Midyat ve Mardin bölgesini kapsayan Turabidin, Süryaniler için hem bir anavatan hem de içinde barındırdığı kiliseler, manastırlar ve mezarlar nedeniyle kutsal topraklardır (bkz. Çetin, 2007).

Ağrı Dağı ve Cudi Dağı gibi tamamen mitolojik anlamlar yüklenilerek sahiplenilen mekanlar da olabilmektedir.

Ezidiler, hem seküler anlamda hem de dinsel anlamda Cudi Dağı ve çevresinin teritoryal alanları olduğuna inanırlar. Seküler anlamda söz konusu çevre, tarihsel olarak Ezidi aşiretlerinin yaşamlarını sürdürdükleri topraklar olması nedeniyle önemlidir. Dinsel anlamda ise Cudi ve Laleş'e ev sahipliği yapan Sincar Dağları, Ezidi inancının ortaya çıkıp yayıldığı alanlar olması nedeniyle önem arz etmektedir. Bu özelliklerinden kaynaklı her iki bölgeden de Ezidi mitoslarında sıkça bahsedilmekte ve buralar Ezidilerce kutsal sayılmaktadır. Ezidi Tufan mitosunda, geminin Cudi Dağı'nda durduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla Ezidi kimliğinde Cudi Dağı, hem Tufan felaketinin bittiği ve yaşamın yeniden başladığı yer hem de Ezidilerin yeniden dünyaya yayıldıkları yer olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir.

Tufan mitosuna, Ezidi kimliğinin inşasında çok önemli bir dayanak olmaktadır. İlk olarak, Ezidilerin 'biz' olmasını sağlayan 'öteki'nin inşasında önemli bir mitolojik kaynaktır. İkinci olarak Ezidilere ortak bir ata sağlamaktadır. Bu durum Mushaf-ı Reş'te "bizim cedit alalarımız Şit, Nuh ve Annuh olup hakiki cedit alalardır, ki yalnız Adem'den neşet etmişlerdir" şeklinde dile getirilmekte, dolayısıyla Ezidiler kendilerini Tufan'ın baş aktörü olan Nuh'un kavmi olarak görmektedirler. Üçüncü olarak, Ezidi toplumsal belleğini besleyen Tufan mitosuna, Ezidilere ortak bir geçmişin paylaşıldığı fikrini vermektedir. Son olarak, kimlik için gerekli olan teritoryayı kutsayan Tufan mitosuna, bu anlamda Cudi Dağı'nı Ezidiler için teritoryalarının merkezine yerleştirmiş ve bu sayede Cudi Dağı adeta Ezidi teritoryasının mitolojik simgesi haline gelmiştir.

XI. BÖLÜM

SENKRETİZASYON ÖRNEĞİ

Ezidi ve Alevi İnançları Arasındaki Paralellikler

Ezidiliğin ortaya çıkışı hakkında bilgiler verirken tasavvufun Ezidilik üzerinde çok önemli bir etkisinin olduğunu belirtmiştim. Benzer şekilde, Alevi inancının biçimlenmesinde de tasavvufun hatırı sayılır bir yerinin olduğu pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir (bkz. Ocak, 1983; 1992; 1996; Okan, 2004). Tasavvuf gibi ortak bir kaynaktan beslendikleri için Ezidilik ve Alevilik arasında benzer düşünce ve pratikler bulunmaktadır.

Geçmişte her iki inanç, özellikle ortodoks İslam'ın temsilcilerince, 'sapkın' olarak görüldükleri için sürekli baskı altında tutulmuş, hatta zaman zaman katliamlardan geçirilmişlerdir. Sürekli tehdit altında yaşamış olmalarından kaynaklı, pek çok dinin temelini oluşturan tapınak kültürü, ne Alevilikte ne de Ezidilikte mevcuttur. Tapınak kültürünün olmayışında saldırılar kadar her iki inanç mensuplarının çoğunlukla göçebe bir yaşam tarzından geliyor olmaları da elbette önemli bir sebeptir. Tapınak yerine, hem Alevilikte hem de Ezidilikte türbe ve ziyaret kültürünün çok

önemli bir yer tuttuğunu görmekteyiz. Bununla beraber Aleviler, cem törenini herhangi bir talibin evinde gerçekleştirirler. Ezidiler ise, sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa güneşe dönerek dua ederler. Kısaca iki inançta da ibadet için özel bir mekân zorunluluğu yoktur.

İslamiyet inancının egemen olduğu bir coğrafyada, İslamiyet'in yasakladığı bazı motif ve uygulamaların, Alevilik ve Ezidilikte bulunması bir tezatlık oluştursa da, aslında tasavvuf inancının olabildiğince esnek yapısı ve eski inançlarda yer alan bazı özelliklerin yine tasavvuf içinde sürdürülmesi ile açıklanabilir. Nitekim ortodoks İslam'ın kesin olarak yasakladığı resim ve heykel geleneği, Alevilerde ve Ezidilerde sürdürülmektedir. Hemen her Alevi evinde Ali resmine rastlanabilir. Ali dışında Hacı Bektaş, Hüseyin ve Hasan gibi dini şahsiyetlerin resimlerinin de Alevi evlerinin duvarlarında yerlerini aldığını görebiliriz. Diğer taraftan Ezidiler için Melek Tavus'un heykeli (sencak/sancak) dini törenlerin en önemli figürünü oluşturur. Fakirler ve Kavallar tarafından gezdirilen söz konusu heykeller, adeta politeist kültürün izlerini taşımaktadır.

Yahudilikten başlayarak Hristiyanlık ve İslamiyet'te de, ölümden sonra insanların kesin olarak öte dünyaya gittikleri ve bir daha bu dünyaya dönmelerinin söz konusu olmadığı kesin bir dille ifade edilmektedir. Oysa Ezidilikte daha yoğun olmakla birlikte, kısmen Alevilikte de ölümden sonra ruh göçüyle (tenasüh) insanın tekrar dünyaya geldiğine inanılmaktadır. Söz konusu inanç, Anadolu Aleviliğinde Ali ve Hacı Bektaş gibi mistik kişilikler üzerinde yoğunlaşırken, Arap Aleviliğinde tüm insanlar için geçerli sayılmaktadır (İşoğlu, 2005). Ezidilerde de, kendi inançlarına mensup olanların öldükten sonra ruhlarının başka insanlara geçtiğine ve ölen dindaşlarının günahı çoksa ruhunun

bir hayvana geçerek cezalandırıldığına inanıldığından bahsetmiştim.

Alevilikte, bilhassa Arap Aleviliğinde, Ali'nin, Tanrı'nın insan donuna girmiş hali olduğuna inanılmaktadır (İşoğlu, 2005; Bruinessen, 2004). Aynı şekilde Hacı Bektaş'ın da, aslında Ali olduğuna inanıldığı Bruinessen (2004: 186) tarafından ifade edilmektedir. Ezidilikte de Şeyh Adiy'in aslında Melek Tavus olduğuna inanılmaktadır. Hem Alevilikteki, hem de Ezidilikteki söz konusu tanrı-insan inancının temelinde tasavvuf düşüncesini de etkileyen gnostisizmin izleri görülmektedir.

Yine gnostisizm ile bağlantılı olarak, gerek Alevilikte gerekse Ezidilikte Tanrı kavramı ve kurgusu birbirine çok yakındır. Her iki inançta da Tanrı ikinci planda kalmaktadır. İkisinde de mutlak Tanrı fikri olmakla birlikte; Alevilikte Ali, Ezidilikte Melek Tavus ve onun beden bulmuş hali olan Şeyh Adiy, Tanrı'dan daha etkin bir pozisyonadadır. Ezidiler dualarını ve ibadetlerini Melek Tavus adına yaparken, Alevi cemlerinde okunan deyişlerin çoğunda Ali adı geçmekte ve yine Tanrı yerine Ali'den medet umulmaktadır. İlginç olan, hem Ali'nin hem de Şeyh Adiy Bin Musafir'in gerçekte ortodoks İslam'ın çok güçlü birer savunucuları olmasıdır. Ancak ölümlerinden çok sonra doğaüstü sıfatlar yüklenilerek, Ali Aleviliğin, Şeyh Adiy de Ezidiliğin mistik sembolleri haline getirilmiştir.

Ezidilik ve Alevilikte, güneş kutsal olarak kabul edilmektedir. Ezidiler, güneşe dönecek dua ederler. Benzer şekilde özellikle Dersim Alevilerinde de güneşe dönülerek dua edilir. Ezidilerde güneş, Khuda'nın bir parçası olarak kabul edilir. Alevilerde ise Güneş Muhammed'i, Ay Ali'yi temsil eder. Alevi inancına göre şafak sökerken ufukta görülen ilk kıvılcık Ali'dir. Ali, kılıcıyla karanlıkları yırtarak ufuktan ilk ışıkların evrene yayılmasını

sağlar ve onun açtığı yoldan ak cemaliyle güneş, yani Muhammet doğar.

Ezidiler, sabah horozların ötmeye başlamasıyla, nerede olurlarsa olsunlar, ayağa kalkıp yüzlerini güneşe dönerek sabah duasını ederler. Sabahleyin özellikle horoz ötmesini beklemelerinin nedenini; “horoz bizim hocamızdır” şeklinde açıklamaktadırlar. Horoz sadece uykudan uyandıran bir canlı değildir, buradaki uyanış tinseldir. Duaya uyandırdığı için horoz aslında bilinci uyandırmaktadır. Hristiyan Gnostikler için de “doğan günü selamlayan ilk hayvan olan horoz bilincin uyanışını ve sürekli bir uyanıklık haline karşılık gelmektedir” (Martin, 2010: 79). Ezidiler, horozun bilinci uyandıran özelliği ile Melek Tavus’un bilgisinin kaynağını, yani Gnosi’si Adem’e sunması arasında bir analogi kurmaktadırlar. Tam da bu analogi nedeniyle Melek Tavusu simgeleyen Sencaklar (heykeller) Tavuskuşu şeklinde olduğu gibi horoz şeklinde de yapılmıştır.

Alevilerde de horoz, hayvanlar içinde en makbul sayılanıdır ve horozun diğer adı Cebrail’dir. Cem törenlerinde horoz, Cebrail’i temsil etmektedir ve kurbanın dar meydanına gelmekte olduğunun habercisidir. Zira İbrahim Peygamber oğlunu kurban etmek üzereyken ona engel olmak için gelen Melek Cebrail’in, horoz şeklinde görüldüğüne inanılmaktadır.

Kapı eşikleri de her iki inançta kutsal addedilmektedir. Alevilikte, eşik yola girişi temsil ettiğinden kutsaldır, bu yüzden eşige basmak günah sayılır. Meydan Sofasına giderken ilk önce eşik öpülür. Dede ocaklarının eşikleri de kutsal sayılır. Alevilere göre eşik Ali’nin sembolüdür. Özellikle türbe, ocak, pir evi ve cem yapılan herhangi bir talibin evinin eşigi daha kutsaldır. Bu mekânlara girildiği zaman kapının yan tarafı öpülür, daha sonra eğilip eşige yüz sürülür. Ezidi inancındaki eşik kutsallığı da Ale-

vilikteki uygulamalarla benzerlik göstermektedir. Gerek mahallî türbelerin gerekse Laleş'teki kutsal mekânların eşiklerine karşı son derece titiz uygulamalar vardır. Sırlar mekânı olarak kabul edilen Laleş'teki Şeyh Adiy'in türbesine girmeden önce eşik ve kapı yanları üç kez öpülür, ardından kapının eşiginde oturan ve dualar okuyan Şeyh'e, Laleş için bağışta bulunulur.

İki inanç arasında tabular konusunda da kimi benzerlikler bulunmaktadır. Sözelimi 'mavi' renk her iki inançta da uğursuz sayılmaktadır. Bu nedenle her iki inançta mavi renk giymek tabudur. Ezidilerde, Tufan'ı çağrıştırdığı ve Koçeklerden birinin rüyasında, Melek Tavus'un mavi rengin uğursuzluk getirdiğini söylemesi üzerine mavi renk giysi giymek yasaklanmıştır. Aleviler ise maviyi, Muaviye ve oğlu Yezid tarafından bayrak rengi olarak kullanıldığı için uğursuz ve lanetli sayarlar.

Ezidi ve Alevi inançları arasındaki benzerlikler dua ve mitoslara da yansımıştır. Ezidilerin sabah duasındaki istekleriyle Alevi dualarındaki istekler benzerdir. Her iki inanç da, dualarındaki iyi temennilerin önceliğini egodan (benden/bizden) alıp 'öteki-ne' vermektedir. Ezidi sabah duası; "Khuda, önce yetmiş iki millete, sonra da bana iyilik ver; Khuda yıkıcı değil yapıcıdır; o halde yeryüzüne mutluluk için geldik" diyerek başlar ve Melek Tavus ile Şeyh Adiy'in adları zikredildikten sonra, "Güneş üzerinde yükseldi ey sefil kişi kalk da ibadetini yap; Khuda birdir ve Şeyh Adiy onun dostudur; selam sana Şeyh Adiy" diyerek tamamlanır. Benzer şekilde Alevi duası da; "Ya Muhammed Ali'nin nuru, sen ki yeryüzünü aydınlatırsın, merhametini göster, önce öteki herkese, sonra da bizim için hayırlı bir kapı aç" şeklinde ötekinin önemsendiği bir içeriğe sahiptir.

Yukarıda bahsi geçen motifler üzerine kurulmuş Aleviliğin ve Ezidiliğin etkileşimi açıkça görülebilmektedir. Söz konusu

benzerlik, uyarlamadan doğan kimi farklılıklara rağmen mitoslarda da karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın, hayvanların, bitkilerin ve insanın kökenini anlatan mitoslar, aynı zamanda insanın bugün içinde bulunduğu duruma gelmesinde belirleyici olan önemli olayları da anlatır (Eliade, 2001: 20). Dolayısıyla, toplumların tarihsel süreçte yaşadığı kıtlıklar, savaşlar ve doğal felaketler gibi büyük olaylarla, toplumlar arası ilişkilerin sonucunda doğan etkileşimler mitlere de yansımakta ve onları şekillendirmektedir. Çoğunlukla sözlü gelenek olarak yaşatılan mitoslar, geleneksel toplumların belli gün ve törenlerde söyledikleri kutsal öykülerdir (Eliade, 2001: 15). Geleneksel toplumlar mitleri önemserler, çünkü mitler, “doğüstü varlıkların öyküsüdür; bu öykü kesinlikle gerçek ve kutsal olarak kabul edilir; mit her zaman için bir yaratılışla ilgilidir; insan miti bilmekle nesnelerin kökenini de bilir, dolayısıyla nesnelere egemen olmayı ve onları istediği gibi yönlendirip kullanmayı başarabilir” (Eliade, 2001: 28). Sözlü geleneğin ürünleri oldukları için mitler, kuşaktan kuşağa aktararak yaşatılmaya çalışılır. Ancak bu aktarımlar sırasında ve değişen koşullara paralel olarak mitler üzerinde de değişiklikler ve eklemeler yapılmaktadır. Özellikle göçebe toplumlar kendi mitlerini göç ettikleri alanlardaki toplumlara taşımakta ve başka toplumların mitlerini de kendi dağarcıklarına eklemektedirler. Bu konuda Anadolu gerçekten çok zengin bir kaynaktır. Hem Hristiyanlık öncesi ve Hristiyanlık çağı hem de İslamiyet dönemi mitleri adeta birbirlerinin kopyasıdır. Çoğunlukla kişi adları değiştirilmiş onun dışında olayın konusu aynen alınarak yeni duruma göre yorumlanmıştır.

Söz konusu duruma uygun güzel bir örnek Özbudun’un (2004), ‘*Hermes’ten İdris’e –Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri*’ başlıklı kitabında anlattığı, Greklerdeki tanrıların

habercisi ve yolcuların, çobanların, tacirlerin ve yalanın tanrısı Hermes'in, tarihsel süreç içerisinde İslam halk inanışının ana figürlerinden biri olan İdris'e dönüş(türül)mesi serüvenidir. Alevi ve Ezidi mitleri arasındaki benzerlik bu açıdan aslında çok şaşırtıcı değildir. Aşağıda birbirlerinden ufak tefek farklarla ayrılan üç mitosun Ezidi ve Alevi versiyonlarını verdim. Aslında bu mitosların farklı versiyonları Uzak Asya'dan Balkanlar'a kadar çok geniş bir coğrafyada anlatılmaya devam etmektedir.

İlk mitos, dini liderlerin kerametlerini yarıştırması üzerine kurulmuştur. Ezidi versiyonunda liderlerden biri Şeyh Adiy iken rakibinin birden fazla olduğunu görüyoruz. Alevi versiyonunda ise Hacı Bektaş'ın karşısındaki rakip Rum erenlerinden¹ biri olarak kurgulanır. Söz konusu Rum ereninin Karaca Ahmet, Hacı Mahmut Hayrani, Ahmet Bedevi, Ahmet Rıfat yahut Hacı Bayram olduğuna dair muhtelif görüşler vardır (Bruinessen, 2004). Bu mitin Ezidi versiyonu şu şekildedir:

Mucizeler gösterecek şeyhler geldi. Binékleri bir aslandı, kırbaçları bir yılan. Şeyh Adî'yi sordular. Bunun üzerine Şeyh Adî müridi Mehmet Reşan'a bir kayaya bir binekmiş gibi binmesini ve böylece manevî üstünlüğünü göstermesini emretti (akt. Bruinessen, 2004: 146).

Alevi versiyonu ise kabaca şöyledir; Hacı Bektaş Velî'yi kıskanan Rum ereni, ondan daha güçlü olduğunu kanıtlamak için bir aslana binerek elinde kırbaç olarak kullandığı bir yılan olduğu halde, Hacı Bektaş'ın yaşadığı köye doğru harekete geçer. Ancak Hacı Bektaş, gelen erenden haberdar olur ve onu, üze-

¹ Buradaki Rum erenlerinden kasıt Anadolu'nun yerli erenleridir. Ocak (1999: 166), Hacı Bektaş'ı, Horasan ereni olarak tanımlarken, karşısındaki rakiplerini Rum erenleri olarak tanımlamıştır.

rinde oturduğu kayayı (kimi yerde duvar olarak geçer) hareket ettirerek yolda karşılar. Böylelikle ondan daha fazla keramet sahibi olduğunu ispatlamış olur (Bruinessen, 2004: 139-147).

İkinci benzer mit, dünyanın yaratılması ile ilgilidir. Ezidi anlatımında olay Khuda ve Melek Tavus arasında geçmektedir. Alevi versiyonunda ise Melek Tavus'un yerini Melek Cebrail almıştır. Diğer bir fark, Melek Tavus'un konduğu nesne ağaç iken, Cebrail'in konduğu nesnenin yeşil bir kubbe olmasıdır. Mitosun Ezidi anlatımı:

Dünya yaratılmadan önce her yer denizdi. Khuda, Melek Tavus'u sırdan yaratmıştır. Sonra onun için denizin ortasına Dare Helhele'yi [Helhele Ağacı] yaratmış ve Melek Tavus gelmiş bu ağaca konmuştur. Burada Khuda ona sormuş: "Sen kimsin?" Melek Tavus "Sen sensin, ben benim" demiş. Bunun üzerine ağaç eğilmiş. Khuda aynı soruyu tekrar sormuş. İkinci seferde Melek Tavus "Sen Khuda'sın ben meleğim" demiş. Ardından ağaç yeniden düzelmiş. Bu olayın hatırlanışına Khuda, dünyanın yarısını deniz, yarısını da kara yapmıştır.

Alevi anlatımı:

Hak, Cebrail'i yarattı; ona kanat verdi uçsun diye. Cebrail uçtu uçtu yoruldu. Artık mecali kalmadı. Yeşil bir kubbe gördü. Kubbeye kondu. Bir ses geldi, "sen kimsin, ben kimim?" Cebrail dedi: "Sen sensin, ben de benim". "Öyle ise sen bir zaman daha uç", dedi ses. Cebrail hayli bir zaman uçtu, mecali kalmadı. Yine yeşil kubbeye kondu, tekrar aynı ses geldi. Aynı soruya, aynı cevap verildi. Cebrail yine uçtu uçtu yoruldu, konacak başka bir yer yoktur ki konsun ve üçüncü kez kubbeye kondu. Tekrar ses geldi: "Sen kimsin, ben kimim?" Kubbeden ayrı bir ses geldi: "De

ki sen yaratıcısın ben yaratılmışım, sen benim rabbimsin”
(akt. Demir, 2002: 238).

Son mit ise Adem ve Havva arasında geçen bir tartışmaya da-
ir. Bu mitin Ezidi versiyonunda soy tartışması yapılmakta-
dır. Alevi anlatımındaysa tartışma “kimin nefsinin daha iyi” ol-
duğu üzerinedir. Her iki versiyonda da kazanan Adem (erkek)
olmuştur. Dolayısıyla bu durum, adeta her iki topluluğun ataer-
kil olduğunun tescilidir de. Mitosun Ezidi versiyonunu daha ev-
vel vermiştim, ancak Alevi versiyonuyla olan çarpıcı benzerliğini
göstermek adına ilk kısmını yeniden aktarıyorum:

Adem’le Havva arasında evlat babadan mı, yahut anneden
mi hadis olur diye bir mübahese oldu. Çünkü bunların
her biri nesli atının yegâne menşei olmak istiyorlardı. Bu
mübahasenin zuhuruna Adem ve Havva’nın hayvanların,
kendilerine benzeyen evlat vücuda getirmeleri için, çift-
leşmelerini ve müşterek faaliyetlerini müşahedeleri sebep
oldu. Uzun münakaşadan sonra bunlardan her biri to-
humları bir testi içine akıtıp ağzını kapayarak kendi mü-
hürleriyle mühürlediler ve dokuz ay neticeyi beklediler.
Bir müddet bittikten sonra testi açtılar. Adem’in testi-
sinde bir kız ve bir oğlan vardı, işte Yezidiler bunların sü-
lalesinden zuhur etmişlerdir. Havva’nın testisinde birta-
kım çürük haşerat olup etrafa pis koku neşrediyorlardı.

Alevi anlatımı:

Adem Havva’ya “senin nefsin iyi değil”, Havva da “senin
nefsin iyi değil” diyor. Adem: “Öyleyse gel topraktan iki
küp yapalım, sen nefsini küpe koy ağzını kapa, ben de bir
küpe koyup ağzını bağlayacağım... Kırk gün sonra bera-
ber açarız” Nefislerini küplere koyarak bağlarlar... Kırk
gün geçmeden, Havva dayanamaz. Adem’den habersiz gi-

dip kendi küpünün ağzını açar ki ne görsün? İçinde akrep ve yılanın her çeşidi var. Kızır, küpü vurup kırar ki Adem görmesin. Ardından gidip Adem'in küpünün ağzını açar. Bir de ne görsün, bir top nur... (akt. Demir, 2002: 237).

Ezidilik ve Alevilik arasında görülen benzerlik ve paylaşımlar her iki inancın senkretik ve Gnostik olduklarının önemli bir işaretidir. Ezidilik ve Alevilik arasında görülen söz konusu benzerlikler, aslında büyük oranda Hristiyan, Musevi ve İslami Gnostiklerce de paylaşılmaktadır. Ortodokslaşamamış bu hareketler, iktidarlar karşısında yoksul kesimlerin; göçebelerin ve köylülerin sığınağı olmuştur. Bu bakımdan Gnostik inançlar farklı dinler içerisinde veya çevresinde gelişmiş olsalar da birbirlerinden oldukça etkilenmişler, hatta temelde aynı olan inancın farklı dinlere sızmış uzantıları olmuşlardır.

SONUÇ

Ezidilik, eski Mezopotamya dinleri ile heretik ve heterodoks geleneklerin içerisinde mayalanmış Gnostik bir dindir. Ezidilik ve diğer Gnostik inançlar karşılaştırıldığında, hem mitsel anlatılarının hem de pratiklerinin çoğunlukla benzer olduğu görülmektedir. Sözgelimi tüm Gnostik dinlerin temelini oluşturan düalist evren kurgusu onları ana akım inançlardan ayırmaktadır. Gnostik dinlerdeki ortak düalizm inancında kötülük maddi dünyaya ait bir habisken, iyilik manevi dünyanın bir özelliğidir. Maddi dünyanın kötücül olması onun yaratılışından kaynaklanmaktadır. Zira insan ve onun maddi dünyası, aşkın/mutlak Tanrı tarafından değil, onun tarafından yaratılan ikincil ilahlarca yaratılmışlardır. İkincil ilahlar, Aşkın Tanrı'nın yaratmış olduğu manevi dünyanın bir kopyası olarak ancak maddi dünyayı yaratabilmişlerdir. İnsan da aynı şekilde ikincil ilahlar tarafından yaratıldığından, aşkın Tanrı'nın mükemmel dokunuşundan mahrum kalmış ve zaafli bir karaktere sahip olmuştur. Bu açıdan Ezidilikte ve diğer Gnostik inançlarda insanları kötülük yapma-

ya sevk edecek tinsel bir varlığa gerek kalmamaktadır. Semitik dinlerin ortodoks yorumlarında ise Tanrı'nın yarattığı en şerefli varlık olan insanı kötülük yapmaya, diğer bir deyişle günah işlemeye sevk eden ayartıcı/baştan çıkartıcı tinsel bir varlık bulunmaktadır. Adem'in yediği yasak meyveyle başlayan ilk günahattan itibaren sürekli insanları yoldan çıkarmaya çalışan bu tinsel varlık, Şeytan/Satan/İblis vb. adlarla anılan; isyankarlığı ve kibri yüzünden kovulmuş bir ya da birden çok melek tarafından temsil edilmektedir.

Yasak meyve konusunda da Gnostik ve ortodoks inançlar birbirlerinden farklı düşünmektedirler. Gnostikler, bilgi ağacı olarak adlandırdıkları ağacın meyvesinin insanın bilincini açtığına inanırken, ana akım dinler insanın cennetten kovulmasına neden olan bir günah kaynağı olarak görmektedirler. Mitoslardaki farklı yorumlardan kaynaklı olarak ortodoks dinler Gnostikleri Şeytan'a tapanlar olarak nitelendirmişlerdir. Elbette Ezidilik de bu nitelemeden nasibini almıştır. Oysa yukarıda da belirttiğim üzere Ezidilerde kötülüğün kaynağı olan bir Şeytan inancı ve tapınımı mevcut değildir. Şeytan tapınımı iddiası, Ezidiliğin 'İslam'ın sapkın bir mezhebi' olduğu ön kabulünden yola çıkılarak yapılmaktadır. Zira Şeytan inancı, aralarında bir takım farklılıklar olmakla birlikte Semitik dinlerin ortodoks yorumlarına ait bir figürdür ve büyük ihtimalle bu figürü Zerdüştilerin Ahriman'ından uyarlamışlardır.

Gnostik bir inanç olan Ezidiliğin ortodoks dinlere ait inanç öğeleri ve dünya görüşüyle anlaşılması mümkün değildir. Öteden beri Ezidilik, bu yaklaşımdan dolayı yanlış bir şekilde yorumlanmakta ve mensupları saldırıya uğramaktadır. Ne yazık ki, aynı yanlış tutum günümüzde bazı sosyal bilimciler tarafından da ısrarla sürdürülmektedir. Ezidilik hakkında yapılacak her tür-

l  akademik alışma, Ezidi inancı bağlamında ve Ezidilerin algıları dikkate alınarak yapılmalıdır. Zira sosyal bilimcinin görevi, kendi değer yargılarının ve inançlarının sınırlandırdığı bir çerçeveden çalıştığı grubu değerlendirip açıklamaktan ziyade, grubun inanç ve algı evrenini anlamaya çalışmak olmalıdır.

Etnodinsel bir grup olan Ezidiler, hem farklı olan dinlerinden hem de geçmişte yaşadıkları acı deneyimlerinden dolayı çoğunlukla kendilerini dildaşları Kürtlerden ayırmaktadırlar. Her ne kadar son çeyrek asırda seküler Kürt siyasi hareketlerinin etkisiyle, özellikle Avrupa’da yaşayan Ezidiler, Kürt kimliğini ön plana çıkarsalar da bu durumda bile dinsel kimliklerinin sınırlarını titizlikle korumaya devam etmektedirler. Zira Ezidi kimliğinin en önemli kurucu öğesi dindir. Başka bir deyişle, dini söylem ve pratikler Ezidi etnisitesinin temel referanslarını oluşturmaktadır. Dinlerinin sadece kendi neslinden (Adem’in soyu) olanlara gönderildiğine, dolayısıyla başkalarının istese de Ezidi olamayacağına inanmaları ve bu tavır sonucunda ortaya çıkan ötekileştirme, karşımıza çerçevesini inanç sisteminin belirlediği etnik bir kimlik çıkarmaktadır. Ezidiler, inançlarının ana belirleyen olduğu kültürel özellikleri nedeniyle kendilerini farklı ve özel olarak tanımlamaktadırlar. İnsanı merkez alan homosantrik dünya görüşü (eşref-i mahlukat inancı) Ezidi inancında var olmamakla beraber, kendi grubunu merkeze alan ve seçilmiş halk inancının temelini oluşturan etnosantrik algı, inançlarının temel özellikleri arasında yer almaktadır. Ezidi etnosantrizmi, ideolojik dayanağını yaratılış mitosundan almış olsa da, çatışmalarla dolu tarihsel deneyim ve coğrafi izolasyonun da etkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, A., 2010. "Bergavata: Mağrib'te Heterodoks Bir Berberi Fırkası", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (12): 1-21.

Altuntek, Serpil, 1993. *Vân Yöresinde Akraba Evliliği*, Ankara, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları.

Anqosi, Kereme, 2005. "The Yezidi Kurds' Tribes & Clans of South Caucasus", *International Journal of Kurdish Studies*, 19. 1-2: 55 (36).

Arakelova, Victoria, 2001. "Sufi Saints in the Yezidi Tradition", *Iran and the Caucasus*, Vol. 5, 183-192, Brill.

Aster, Ernst Von, 2000. *Felsefe Tarihi*, çev. Vural Okur, İstanbul, İm Yayınları.

Atay, Tayfun, 1996. *Batı'da Bir Nakşi Cemaati*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Atay, Tayfun, 2004. *Din Hayatın İçinden Çıkar*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Ay, R., 2012. "Bizans'tan Osmanlıya Anadolu'da Heterodoks İnanışlar: Öteki Dindarlığın Ortak Doğası Üzerine (650-1600)", *Otam*, 31: 1-40.

Aydın, S. ve Erdal, Y.S., 2007. *Antropoloji*, Aydın, HÜ (ed.), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.

Aydın, Suavi ve Emiroğlu, Kudret, 2003. *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

Barber, M., 1995. *Crusaders and Heretics, 12th-14th Centuries*, Norfolk, Printed by Galliard.

Barth, Frerdik, 2001. *Etnik Gruplar ve Sınırları*, çev. Ayhan Kaya-Seda Gürkan, İstanbul, Bağlam Yayıncılık.

Başbuğ, Hayri, 1987. *Yezidilik İnanç*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Belyaev, D., 2010. "Heterodoks Religiosity in Russia After The Fall of Communism: Does It Challenge Traditional Religion?", *Religion, State and Society*, 38 (2): 135-151.

Bender, Cemşit, 2000. *Kürt Mitolojisi 2*, İstanbul, Berfin Yayınları.

Berger, Peter L., 2005. *Kutsal Şemsiye – Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, çev. Ali Coşkun, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Bolay, H.S., 2000, "Günümüz Türkiye'sinde Aleviliğin ve Bektaşiliğin Başlıca Problemleri Üzerine Bir Deneme", <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/337/329> erişim tarihi: 10 Eylül 2015.

Bruinessen, Martin van, 2004. *Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, çev. Hakan Yurdakul, İstanbul, İletişim Yayınları.

Bruinessen, Martin van, 2003. *Ağa, Şeyh, Devlet*, çev. Banu Yalkut, İstanbul, İletişim Yayınları.

Bulut, Faik, 2000a, *Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabah Gerçeği*, İstanbul, Berfin Yayınları.

Bulut, Faik, 2000b "Laleş", *Atlas Dergisi*, Sayı 93.

Çağatay, Neşet ve İbrahim A. Çubukçu, 1976. *İslam Mezhepleri Tarihi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Çetin, İhsan, 2007. *Midyat'ta Etnik Gruplar*, İstanbul, Yaba Yayınları.

Demir, İbrahim, 2002. "İki Söylence", *Folklor/Edebiyat*, Sayı 29.

Devellioğlu, Ferit, 1993. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi.

Eliade, Mircea, 1997. *Dinler Tarihi Sözlüğü*, çev. Ali Erbaş, İstanbul, İnsan Yayınları.

Eliade, Mircea, 2001. *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rıfat, İstanbul, Om Yayınevi.

Emiroğlu, K. ve Aydın, S., 2003. “Kliyalentizm”, *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

Fığlalı, Ethem Ruhi, 1908. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul, Selçuk Yayınları.

Floramio, Giovanni, 2005. *Gnostisizm Tarihi*. çev. Selma Aygün Baş ve Bilal Baş, İstanbul, Litera Yayıncılık.

Graves, Robert ve Patai, Rapgael, 2009. *İbrani Mitleri, Tekvin-Yaratılış Kitabı*, İstanbul, Say Yayınları.

Guest, John S., 2001. *Yezidilerin Tarihi*, çev. İbrahim Bingöl, İstanbul, Avesta Yayınevi.

Gündüz, Ş., 2004, “Başkaldırı Geleneği ve Heterodoksi”, *Bilimname* VI, 3: 75-85.

Harris, Marvin, 1995. *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar*, çev. M. Fatih Gümüş, İstanbul, İmge Kitabevi.

İncil, 1995, İstanbul, Yeni Yaşam Yayınları.

İşoğlu, M. İlker, 2005. Nusayrilerde İnanç Bağlamında Etnisite ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kanca, Elif, 2011. “Yezidilikte Ateş Kültü”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze İdil Sempozyumu*, 12-13 Mart 2011, İdil.

Khenchelaoui, Zaim, 1999. “The Yezidis, People of the Spoken Word in the Midst of People of the Book”, *Diogenes*, no: 187, vol. 47(3).

Kur'an-ı Kerim Meali, 1994. çev. Y.N. Öztürk, İstanbul, Hürriyet Ofset.

Kur'an-ı Kerim, 2004. çev. Şeref, A.T., Kemal, Ç., Ankara, Araştırma Yayınları.

Küçükcan, Talip, 1999. *Politics of Ethnicity, Identity and Religion, Turkish Muslims in Britain*, Aldershot, Ashgate Publishing.

Langer, R. ve Simon, U., 2008. “The Dynamics of Orthodoxy and Heterodoxy-Dealing With Divergence in Muslim Discourses and Islamic Studies”, *Die Welt des Islams*, 48: 273-288.

Layard, A. Henry, 2000. *Ninova ve Kalıntıları*, çev. Zafer Afşar, İstanbul, Avesta Yayınları.

Lescot, Roger, 2001. *Yezidiler*, çev. Ayşe Meral, İstanbul, Aveste Yayınları.

Lindner, R. Paul, 2000. *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, Ankara, İmge Kitabevi.

Martin, Sean, 2010. *Gnostikler – İlk Hristiyan Sapkınlar*, çev. Eylem Çağdaş Babaoglu, İstanbul, Kalkedon Yayınları.

Menzel, T.H., 1997. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, C. 13, ss. 415-421.

Mihotuli, Selahaddin, 1992. *Arya Uygarlıklarından Kürtlere*, İstanbul, Berfin Yayınları.

Murray, D. Christie, 1989. *A History of Hersey*, New York, Oxford University Press.

Ocak, Ahmet Yaşar, 1983. *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi Motifleri*, İstanbul, Enderun Kitabevi.

Ocak, Ahmet Yaşar, 1992. *Kalenderiler*, İstanbul, TTK.

Ocak, Ahmet Yaşar, 1996. *Babailer İsyanı*, İstanbul, Dergâh Yay.

Ocak, Ahmet Yaşar, 1999a. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları.

Ocak, Ahmet Yaşar, 1999b. *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Okan, Murat, 2004. *Türkiye'de Alevilik*, Ankara, İmge Kitabevi.

Okçu, Davut, 1993. *Yezidilik ve Yezidiler*, Van, Bileşik Yayın.

Ortaylı, İlber, 1978. *Çarlık Rusyası Döneminde Kars*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası.

Özbudun, Sibel, 2003. *Kültür Hâlleri*, Ankara, Ütopya Yayınevi.

Özbudun, Sibel, 2004. *Hermes'ten İdris'e –Bir Dinsel Geleniğin Dönüşüm Dinamikleri*, Ankara, Ütopya Yayınevi.

Öztürk, Ünsal, 2005. *Alevilerin Büyük Sırrı*, Ankara, Yurt Yay.

Öztürk, Y.N., 2002. *Kur'an Açısından Şeytancılık*, İstanbul, Yeni Boyut Yayınevi.

Öztürk, Yaşar Nuri, 2002. *Kur'an Açısından Şeytancılık*, İstanbul, Yeni Boyut Yayınevi.

Russell, Jeffrey Burton, 1999. *Şeytan, Antikiteden İlkel Hıristiyanlığa Kötülük*, İstanbul, Kalcı Yaynevi.

Russell, Jeffrey Burton, 2001. *Lucifer, Ortaçağ'da Şeytan*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Kalcı Yaynevi.

Seidler, G.L., 1999. *Bizans Halk Hareketleri'nin İdeolojik Kökeni*, çev. Mete Tunçay, İstanbul, Özne Yayınları.

Semenow, A.A., 1931. "Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları", çev. Abdülkadir İnan, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 20.

Seul, Jeffrey R., 1999. "Ours is the Way of God": Religion, Identity, and Intergroup Conflict", *Journal of Peace Research*, Vol. 36, Sage Publications, 553-569.

Sever, Erol, 1996. *Yezidilik ve Yezidiliğin Kökeni*, İstanbul, Berfin Yayınları.

Seyfeli, Canan, 2005. "Ermeni Milli Kimliğinin Oluşumunda ve Konuşmasında Kilise'nin Rolü", *Çokkültürlülük Konferansı*, Ankara, Dipnot Yaynevi.

Smith, Anthony D., 1999. "Ethnic Election and National Destiny: Some Religious Origins of Nationalist Ideals", *Nations and Nationalism*, 5 (3), London: ASEN, 331-355.

Spat, Eszter, 2002. "Shahid Bin Jarr - Forefather of The Yezidis and The Gnostic Seed of Seth", *Iran and The Caucasus*, Vol. 6: 27-56, Brill.

Suvarı, Ç.C. (2014) "Dinler ve Heterodoksiler", Der. Sibel Özbudun, *Din: Teorisi/Pratiği, Dünyu Bugünü*, Ankara, Ütopya Yaynevi.

Şanak, Musa, 1997. *Mezopotamya'da Dinlerin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, Aram Yayınları.

Şeref Han. *Şerefname*, 1998. çev. M. Emin Bozarslan, İstanbul, Deng Yayınları.

Taştan, Y.K. (2012) "Aleviliğin Siyasallaşması ve Alevi Açılımı I: Tarih-sel Kökler", *Karadeniz Araştırmaları*, 35: 1-18.

Tıgılı, Asiye, 2005. "Zerdüştilik", *Çokkültürlülük Konferansı*, Ankara, Dipnot Yaynevi.

Tori, 1999. *Kürt Kültür Tarihi*, İstanbul, Berfin Yayınları.

Tori, 2000. *Bir Kürt Düşüncesi Yezidilik ve Yezidiler*, İstanbul, Berfin Yayınları.

Turan, Ahmet, 1993. *Yezidiler*, Samsun, Eser Matbaası.

Turner, Bryan S., 1999. *Religion and Social Theory*, London, Sage.

Uludağ, Süleyman, 1998. "Adi b. Müsafir", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt I.

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language, 1996. New York, Gramercy Boks.

Yalçın-Heckmann, Lale, 2002. *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*, İstanbul, İletişim Yayınları.

<http://www.angelfire.com/or3/etnografya/depol/yazma.htm>.

<http://www.islamiforum.com/index.php?s=1822583060037f06a4477f67e4374c41&showtopic=9754&st=20&cp=95132&#entry95132>.

<http://www.zehirli.org/isamesih/islam-a-gore-isa-mesih-yeniden-dunya-donecek-mi.html>.

<https://www.yurtgazetesi.com.tr/dunya/isid-lideri-mossad-ajani-cikti-h-4011.html>.

https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdoganbasika-ussu-orada-duracak,6H2r1zEB_0KRz-X947bkLw.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/musulman-soykirim-yapamaz-12-893412>.

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ahmet-davutoglundan-onemli-aciklamalar-26960210>.

EKLER

Ek 1: Kitab el-Cilve ve Mushaf-ı Reş

Ezidiliğin bir sır dini olması nedeniyle, Kitab el-Cilve ve Mushaf-ı Reş başlıklı kitapların içeriği yakın döneme kadar bilinmemekteydi. 1919 yılında I. Joseph, *The Devil Worship: The Sacred Books and Traditions of the Yezidis* adlı eserinde, bunlardan ilk defa detaylı bir şekilde bahsetmiştir (Semenow 1931: 53). I. Joseph, Musul'da bulunduğu zaman, Ezidilerin dini inançlarından bahseden bir yazma eser ele geçirmiş, daha sonra bu yazma eserin *Mushaf-ı Reş* ve *Kitab el-Cilve*'den oluştuğu anlaşılmıştır (Semenow 1931: 53).

Joseph'in yukarıda bahsi geçen eseri hakkında Semenow, bir makale kaleme almış ve burada Ezidi kitaplarının tam metnine yer vermiştir. Semenow'un bu makalesi *Küçük Asya Yezidilerinin Şeytana Tapmaları* başlığıyla Abdülkadir İnan tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 1931 yılında *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*'nda yayınlamıştır. Ben de, İnan'ın çevirisinde Kitab el-Cilve ve Mushaf-ı Reş'in geçtiği bölümü, üzerinde küçük sayılabilecek bir müdahalede bulunarak aşağıda veriyorum.

İnan, kitapları Türkçeye çevirirken Khuda kelimesini Allah olarak vermiştir. Ne var ki Ezidiler kendi tanrılarına Khuda demektedirler. Bu nedenle çeviride geçen Allah kelimesi yerine Khuda kelimesini kullanmayı tercih ettim.

Kitab el-Cilve

I. Fasıl: Ben var idim, şimdi de varım ve ilanihaye kalacağım. Benim tahtı idare ve saltanatımda bulunan bütün mahlûkata ve onların cümle işlerine benim hükmüm caridir. Hini hacette bana itimat edip beni çağırانların yanında serian hazır olurum. Mekânlardan bir mekân benden hali değildir. Hariçlerin maksat ve meramlarına mutabık olmamasından dolayı şer dedikleri bütün vakayide benim iştirakim vardır. Her asrın kendine mahsus bir rehberi vardır. Bunların her biri benim emirlerime muvafık bir surette işlerini görürler. Her batında bunların vazifeleri değişir. Ta ki bu âlemin hâkimi ve onun rehberleri kendi nöbetlerinde vazifelerini ikmal etmek imkânını bulsunlar. Ben her insana tabiatının arzusuna göre hareket etmeğe müsaade ederim, fakat bana muhalefet eden nadim olur. Diğer ilahlar benim işime karışmazlar ve ben kat'i kaide olarak vazettim ki her insan o veya bu tanrılara tapmaktan içtinap etsin. Hariçlerin ellerinde bulunan kitaplar onlar tarafından tahrif edilmişlerdir; gerçi bu kitaplar mürseller tarafından yazılmış ise de onlar (hariçler) bu kitaplardan inhıraf etmişlerdir; bu kitaplarda kasten yapılan tedbil tahrif mevcut olduğunu onların her biri diğerinin batıl olduğunu ispata ve biri diğerinin kitabını tahrike çalışmalarından görüyoruz. Hak ve batıl bana malumdur. Vesvese geldiği zaman ben ve bana itimadlı olanlarla müttefik olurum. Bundan maada ben mahir hâkimlere nasihat (meşveret) veririm; çünkü bana malum olan muayyen bir zaman için onları ben tayin et-

mişim. Lazım olan işleri ben hatırımda tutar ve zamanında icra ederim. Benim talimatıma ittiba edenleri öğretir irşat ederim. Kim bana ittiba ve emirlerime itaat ederse o adam lezzet ve diğer hayırlardan behrement olacaktır.

II. Fasıl: Adam evladına lazım gelen ve yalnız bana malum olan mücazâtı ve nice enva ile mükâfat ederim. Yeryüzünde ve yerin üstünde ve altında olan her şeye tasallut benim elimdedir. Bana yabancı olanlarla dostane münasebeti kabul etmem; bununla beraber tahtı itaatımda olan ve hususiyle haslarımca bulunanları hayırlardan menetmem. Tecrübekerdem olanların ellerine işlerimi teslim ederim ve onlarda benim meramımca hareket ederler. Bana sadık olanlara ve benim emirlerime itaat edenlere her türlü surette görünürüm. Ben verir ve geri alırım; fakir ve zengin ederim; bahtiyar ve bedbaht kılarım. Ben bunu her zaman hususiyetine göre yaparım. Tasarruf ve idareme kimse-
nin karışmağa hakkı yoktur. Bana zıddiyette bulunanların üzerine hastalıklar ve ağrılar celbederim. Bana yakın bulunanlar ise sair beni adem gibi ölmezler. Bu dünyada tarafımdan tahtid olunan mübetten ziyade kimsenin yaşamasına müsaade yoktur. Eğer istersem onu ikinci ve üçüncü defa olarak tekraren bu veya diğer bir âleme tenasüh ervah tarikiyle gönderirim.

III. Fasıl: Ben kitapsız irşat ederim. Göze görünmeyen türlü türlü sebeplerle beni sevenleri ve havassımı doğru yola sevk ederim. Talim külfetsizdir; her zaman ve muhtelif vaziyete uygundur. Benim emirlerime muhalefet edenleri diğer alemde tecziye ederim. Bu adem oğulları vaziyeti kavrayamazlar, bunun içindir ki çok zamanlar galata düşerler. Bütün kara hayvanları, gök kuşları ve deniz balıkları elimde ve tahtı zaptımdadır. Yerin altında saklı ve gömülü olan define ve hazineler malumumdur. İstersem birinden alırım ve diğerine veririm. Mucizat acabiya-

tımı benden kabl ve zamanında benden talep edenlere izhar ederim; ecneblerin bana ve benim ittibaıma muhalefet ve zıddiyetleri zarar verir. Çünkü onlar benim olan azamet ve servetimi bilmezler. Ben nesli ademden layık olanları ihtiyar ederim. Kaidemden beri âlimlerin tedbirleri ve bütün müdebbirlerin tağıyiri benim tarafımdan tanzim olunmuştur.

IV. Fasıl: Hukukumı benden başka diğer ilahlara vermem. Dört anasır ve dört zaman ve dört erkânı mahkukatın zaruriyatı için lütfettim. Yahudi, Hristiyan, Müslüman ve sair ecneblerin kitaplarından benim vazettiğim kaidelere mutabık ve muvafık olanları makbuldür. Muhalif olanları ise onlar tarafından tağıyir edilmiş olup makbul değildir. Üç şey benim zıddımdır; ve üç şey benim meğzubumdur. Fakat esrarımı hıfzedenler meva-dime nail olurlar. Bana hüsnü teveccühlerinden dolayı mesaibe maruz bulunanların cümlesini âlemlerin birinde her halde mükâfatlandıracağım. Benim arzum budur ki, benim bütün it-baım ecneblere karşı bir ittifak teşkil etsin ve müttehit bulun-sunlar. Çünkü dağınık halde bulunurlarsa, ecneblerin galebe-sinden korku vardır. Ey, benim vasiyetlerime ittiba edenler, in-dimden olmayan akval ve talimleri kabul etmeyerek, din ve is-mimi ve sıfatlarımı zikretmeyin ki günaha girmeyesiniz. Çünkü siz ecneblerin ne yapacaklarını bilemezsiniz.

V. Fasıl: Ey bana iman edenler, şahsımı ve suretimi tekrim edin. Çünkü senelerden beri ihmal ettiğiniz işi derhatır ettirir. Şeriatime itaat ediniz. Hadımlarımın indimden olan ilmi gayp-tan size vuku bulan telkinlerine kulak veriniz. Talimatımı sakla-yınız, Yahudi, Hristiyan, İslam ve saireler gibi hariç olanlara söylemeyiniz. Çünkü onlar benim talimatımın hususiyetlerin-den bihaberdirler. Kitabınızı tahrif ederler. Bu kitapları ezberle-yiniz ta ki tahrif edilmemesi temin edilsin (*A.g.e.*: 57-59).

Bidayette sırrı azizinden Khuda beyaz bir inci halkayı halketti; yine angar namında bir kuş halkederek bu inciye onun sırtına koydu. İnci kırk bin sene bu kuşun sırtında sakın oldu. İlk gün, Pazar günü Khuda Azazil namında bir melek yarattı ki bu, cümlelerin reisi olan Tavus Melek'tir. Pazartesi günü Melek Dardail'i yarattı ki, bu Şeyh Hasan'dır. Salı günü Melek İsrail'i yarattı ki bu, Şeyh Şems(eddin)'dir. Çarşamba günü Melek Mikail'i yarattı ki bu, Şeyh Ebu Bekir'dir. Perşembe günü Melek Cebrael'i yarattı ki bu, Şecadittin'dir. Cuma günü Melek Şemrail'i yarattı ki bu, Nasreddin'dir. Cumartesi günü Melek Nurail'i yarattı ki bu, Yadin (Fahreddin)'dir. Melek Tavus'u bunların üzerine reis yaptı. Sonra yedi kat gökü, yeri ve ayı yarattı. Fahreddin insan ve hayvan, tuyur ve vuhuşu yarattı. Bunları keten torbaların içine koydu; işte o vakit beraberinde melekler olduğu halde inci zuhur etti. (Fahreddin) öyle bir bağırıyla bağırды ki, inci ayrılıp dört parça oldu. Ve içinden su çıktı ve deniz oldu. Dünya deliksiz ve deşiksiz yuvarlak oldu. Ve Khuda Cebrael'i bir kuş suretinde yarattı ve onu âlemin dört köşesini yapmak için kendi eliyle salıverdi. Sonra bir gemi yarattı ve otuz bin sene bu gemiye nazil oldu. Sonra geldi ve Laleş dağında sakın oldu.

Sonra dünyaya seyha etti ve deniz tahaccür ederek toprak zahir oldu ve titremeğe başladı. Khuda'nın emriyle Cebrael'e beyaz incinin iki parçasını getirdi; bir parçasını yerin altına ve diğer parçasını da semanın kapısına, sonra semaya güneş ve ayı yerleştirdi. Beyaz incinin kırıntılarından yıldızları yarattı ve süs olmak üzere onları göğe talik etti. Ve ziynet olsun diye meyveli ağaçları, nebatları yarattı. Sonra ferş üzerinde arş halketti. O vakit Khuda "Ey melekler, ben Adem ve Havva'yı yaratacağım ve Adem'in vücudundan Şahar bin Cebr'i vücuda getireceğim.

Ondan yeryüzünden bir millet olur, o millet de Melek Azazil, yani Melek Tavus'a hürmet edecektir. Ve Milleti Yezidiye tesmiye edilecektir" dedi. Sonra Suriye'den Şeyh Adi bin Musafir'i gönderdi, o da Laleş'e geldi; sonra Khuda Kara Dağ'a indi ve haykırdı ve otuz bin melek yarattı. Bu melekler kırk bin sene kendisine ibadet ettiler. Sonra onları Melek Tavus'a teslim etti. Ve onları göklere çıkardı. Sonra Khuda Kudüs diyarına indi. Cebrail de toprak, hava, ateş ve su getirdi. Bunların cümlesinden ilk ademi yarattı ve kudretiyle ona ruh verdi. Ve Cebrail'e Adem'i Firdevs'e idhal etmesini ve buğdaydan başka her ağacın meyvesinden yemesini emretti. Burada Adem yüz sene kaldı. Melek Tavus Khuda'ya "Eğer Adem bu meyveden yemezse, onun nesli nasıl çoğalır" diye sordu. Khuda ona: "Bütün emir ve tedbiri senin eline teslim ettim" dedi. Buna müteakip Melek Tavus, Adem'e gelip "Bu buğdayı yedin mi?" diye sordu. Adem: "Hayır, Khuda beni neyhetti" dedi. Adem bu meyveden yedi ve derhal karnı şişti. Melek Tavus onu Cennet'ten çıkardı, bıraktı ve kendisi göğe çıktı. Adem karnının şiştiğinden muztarip oldu. Khuda bir kuş gönderdi. Bu kuş gelip gagaladı ve Adem'e mahreç açtı ve Adem de istirahat etti.

Cebrail Adem'den yüz sene tegayyüp etti. Adem yüz sene mahzun kaldı ve ağladı; o zaman Khuda, Cebrail'e Havva'yı halketmesini emretti. Ve o da Adem'in sol koltuğunun altından Havva'yı yarattı. Bütün hayvanları yarattıktan sonra Adem ile Havva arasında evlat babadan mı, yahut anneden mi hadis olur diye bir mübahese oldu. Çünkü bunların her biri nesli atının yegâne menşei olmak istiyorlardı. Bu mübahasenin zuhuruna Adem ve Havva'nın hayvanların, kendilerine benziyen evlat vücuda getirmeleri için, çiftleşmelerini ve müşterek faaliyetlerini müşahadeleri sebep oldu. Uzun münakaşadan sonra bunlardan

her biri tohumları bir testi içine akıtıp ağzını kapayarak kendi mühürleriyle mühürlediler ve dokuz ay neticeyi beklediler.

Bir müddet bittikten sonra testiyi açtılar. Adem'in testisinde bir kız ve bir oğlan vardı, işte Yezidiler bunların sülalesinden zuhur etmişlerdir. Havva'nın testisinde birtakım çürük haşerat olup etrafa pis koku neşrediyorlardı. Cenabı Hak bu çocukları beslemesi için Adem'e iki meme halketti. Erkeklerin göğsünde iki meme bulunmasının sebebi budur.

Bundan sonra Adem ve Havva minasebeti cinsiyede bulundular. Havva bir oğul ve bir kız doğurdu. Yahudiler, Hıristiyanlar, İslamlar ve sair millet ve mezhepler hep onların sülalesindendir. Bizim ceddi alalanımız Şit, Nuh ve Annuh olup haki ki ceddi alalardır, ki yalnız Adem'den neşet etmişlerdir.

Böyle bir hadise oldu; bir erkek ile karısı arasında kavga oldu. Kadın bu erkeğin zevcesi olduğunu inkâr ediyordu. Erkek ise bunun zevcesi olduğunda ısrar ediyordu. Bunların arasındaki kavga bizim taifemize mensup bir müdebbir adam tarafından halledildi. Bu adam böyle bir hüküm vazetti, ki her nikâh vak-tinde davul ve ney çalarak filan adamla filan kadın şerî surette evlenmişlerdir diye ilan edilsin.

O zaman Melek Tavus bizim taifemiz için yeryüzüne indi. Bizim taifemizi teşkil etti ve bir hükümdar nesbetti. Bunlar eski Asur Hükümdarı da idiler: Nesruh, ki Nasirettin'dir; Kmauş, ki Melik Fahrettin'dir; Artamis, ki Melik Şalkittin'dir. Bundan sonra birinci Şapur ve ikinci Şapur bize 150 sene saltanat ettiler. Emirlerimiz bunların neslinden olmak üzere berdevamdır. Fakat biz dört hükümdarı sevmiyoruz. İsa Mesih'in bu âleme gelmesinden evvel bizim dinimiz Mecusiyet idi. Melik Ahap mülkümüzden idi. Onun ilahı Bilzebup tesmiye olunurdu. Biz onu bugün Pir-Bob tesmiye ediyoruz; bizim Babil'de bir hükümdar vardı.

Bahtnasar tesmiye edilirdi. Acem'de Ahşoraş ve İstanbul'da Agrikalos vardı. Yahudiler, Hıristiyanlar ve İslamlar, hatta Acemler bile bizimle muharebe ederlerdi; onlar bizi mağlup edemediler. Khuda'nın yardımıyla biz onlara karşı muzaffer olduk. O bize evvel ve ahir ilmini öğretiyor. Nasihatlarından biri budur: Yer ve gök yaratılmazdan evvel, size evvelce yazdığımız gibi, Khuda denizler üzerinde mevcuttu. Ve zatiyla tenezzüh etmek üzere yapmış olduğu bir kayık ile denizlerin arasında geziyordu. O vakit bir beyaz inci halketti ve ona kırk sene hükmetti. Bu inciye gazap ederek ayağıyla tepti. Ne şaşılacak şeydir ki onun ağlamasından (uğultusundan) dağlar, hayretinden tepeler ve dumanından gökler oldu. Sonra Khuda göklere çıkıp onları dondurdu ve direksiz tesbit etti. Sonra yere tükürdü, eline kalem alarak bütün kâinatın yaradılışına dair bütün haberleri yazdı. Sonra zatından, nurundan altı ilah yarattı. Bunların yaratılması bir insanın bir kandilden diğer bir kandili yakması gibi oldu. Khuda dedi ki: "İşte ben gökleri yarattım, sizden bazıları çıksın da bir şey halketsin." O anda ikinci ilah göğe çıktı. Ve Ay'ı yarattı, üçüncüsü Güneş'i, dördüncüsü sema kubbesini, beşincisi yıldızı, altıncısı Cennet'i, yedencisi Cehennem'i yarattı. Biz size yukarda beyan ettiğimiz veçhile bundan sonra bunlar Adem ve Havva'yı halkettiler.

Malumdur ki Nuh'un tufanından başka bu âlemde yine bir tufan olmuştur. Bizim Yezidi taifesi sükûnet hükümdarı ve necip olan Naumi sülalesindendir. Biz onu Meliki Miran tesmiye ederiz. Başka dinlere mensup olanlar Nama'dan neşet etmişlerdir. Bundan babası nefret ederdi. Gemi Musul'dan beş fersah mesafede bulunan Ayni Sefni'de durdu. İlk tufanın sebebi –Adem ve ehfadı olan yukarıda söylediğimiz veçhile; yalnız Adem'in ahfadıyız. İkinci tufan bizim Yezidi taifesini ani olarak bastı. Tufan zuhur ettiği zaman gemi hareket ederek Sencar dağında oturdu. Burada kayaya çarparak gemide bir rahne açıldı. Yılan yusuyuvar-

lak çöreklenerek bu rahneyi tıkadı. Ondan sonra gemi tekrar hareket ederek Cudi dağına gelip tevakkuf etti. Bundan sonra yılının zürriyeti çoğalıp, insan ve hayvanları ısırmağa ve izaç etmeğe başladı. Nihayet bunu yakaladılar ve ateşte yaktılar. Bunun kü-lünden pireler halkolundu.

Tufandan bugüne kadar yedi bin sene geçti. Her bin sene müddetinde ilahlardan biri yere inip düstur ve kanunlar vazeder ve tekrar kendi yerine gider. Her geldiği zaman o bizimle bulunur, çünkü bizim türlü türlü mukaddes yerlerimiz çoktur. Son zamanda gelen ülûhiyet, eski zamanlarda gelen ülûhiyetlere nispeten, bizde uzun kaldı. O, velileri tasdik etti. O, Kürtçe konuşuyordu. İsmaililerin peygamberi olan Muhammed'i de o talim etti. Bu Muhammed'in Muaviye namında bir hademesi vardı. Khuda, Muhammed'in kendisine itaatsizliğini bildikten sonra, ona baş ağrısı verdi. O zaman peygamber, hademesine saçını tıraş etmesini söyledi. Muaviye, efendisinin saçlarını acele acele tıraş ederken kesti ve kan akmasına sebep oldu. Kanın yere akmasından korkan Muaviye bunu diliyle yaladı. Peygamberi "Ne yapıyorsun Muaviye?" diye sordu. Muaviye "Kanın yere damlamasından korktum da yaladım." diye cevap verdi. O vakit Peygamber, "Sen günahlı oldun; sen kendine adamlar toplıyacaksın ve benimle müsabaka edeceksin." dedi.

Khuda, Muaviye'ye akrep gönderdi. Bunlar Muaviye'yi ısır-dılar. Akrebin zehri Muaviye'nin yüzüne çıktı. Tabipler evlenmesini tavsiye ettiler. Muaviye razı oldu. Evladı olmaması için seksenlik bir kocakarıyla evlendi. Ertesi sabah gördü ki, Khuda'nın kudretiyle, bu kadın yirmi beşlik bir kız olmuş. İşte bu kadın hamile oldu ve İlah Yezid'i doğurdu. Hâlbuki bu meseleden bihaber olan yabancı mezhepler, bizim ilahımızın büyük Khuda tarafından kovulup, gökten yere indiğini söylerler. Böyle

düşünerek Khuda'ya karşı küfredeler ve delalette bulunuyorlar. Biz Yezidi taifesi inanıyoruz, çünkü biliyoruz ki Yezid yukarıda mezkûr yedi ilahın biri idi. Biz onun şeklini ve suretini biliriz. O horoz suretindedir. Biz, bu surete malikiz. Onun ismini yahut onun ismine benzeyen sözü zikretmek, bizden hiç kimseye müsaade olunmamıştır. Mesela şeytan, kaytan, şer, şat ve buna benzer kelimeleri ve aynı suretle melun, lanet, na'l ve saire kelimelerini telaffuz caiz değildir. Bunların hepsi bize onun hürmetine menedilmiştir. Bizim peygamberlerimizden Hassiah'ın ismine benzediğinden, has (=marul) yemek memnudur. Yunus Peygambere ihtiramen, balık ve peygamberlerimizden birinin koyunu olan geyik de bize haramdır. Melek Tavus'a ihtiramen horoz da bizim şeyhlerimize ve müritlere haram edilmiştir. Bütün ham şeyler bize menedilmiştir. Duran suyu geçmek, oturarak elbise giymek, diğer kavimler gibi halaya girip yıkanmak bize haramdır. Bunların hilafını yapanlar kâfirlerdir. Bugün Yahudiler, Hristiyanlar, İslamlar ve saire bu şeyleri bilmezler. Çünkü onlar Melek Tavus'a karşı nefret beslerler. O da bu kavimlere öğretmez ve onları ziyaret etmez. O, bizim aramızda bulunmuştur. O, bize ilim (doktrin), anane ve kaideler öğretmiştir. Bu talimat ta bizde irsi olup, babadan oğula intikal eder. Bundan sonra Melek Tavus semaya avdet etmiştir.

Yedi ilahtan biri sancaklar yapmış ve Süleyman Hakim'e teslim etmiştir. Onun ölümünden sonra, bunları bizim hükümdarlarımızı almıştır. Bizim ilahlarımız, Barbar Yezit doğduğu zaman bu sancakları hürmetle kabul ederek, bizim taifemize bağışlamıştır. Bundan başka bu sancakların önünde okumak için, en eski ve şirin bir lisan olan Kürt lisanında iki ilahi bırakmıştır. İlahilerin münderecatı şöyledir: Daima uyanık ve şen olan Khuda'ya hamdolsun!

Tapınağa giden yol

Tapınağın konik kubbeleri

Tapınağın kubbesi

Yamaçtan görülen Lales Tapınağı

Tapınağın taç kapısı

Taç kapıdan detay

Tapınağın duvarındaki yılan kabartması

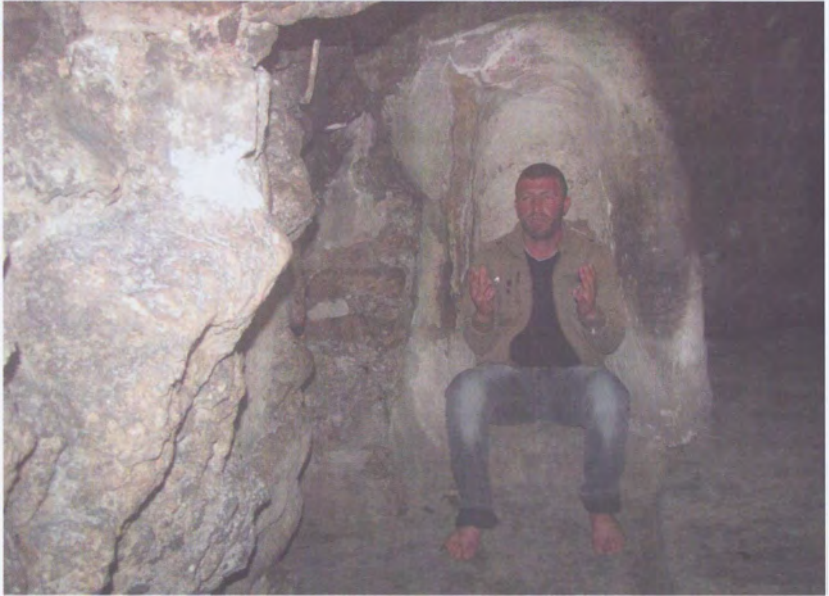
Tapınağın sütunlarına dilek için bağlanan bezler

Kanîya/Ava Spî'nin girişi

Kanîya/Ava Spî'nin suyuyla kutsanan Ezidiler

Sağlığı için dua eden Ezidi

Şeyh Adiy bin Musafir'in kabri

Zeytinyağı küpleri

Sürekli yanık tutulan kandillerden biri

Hâlâ kullanılan antik kandil

Tapınağın dış avlusunu temizleyen Ezidiler

Tapınağın yakınındaki evler

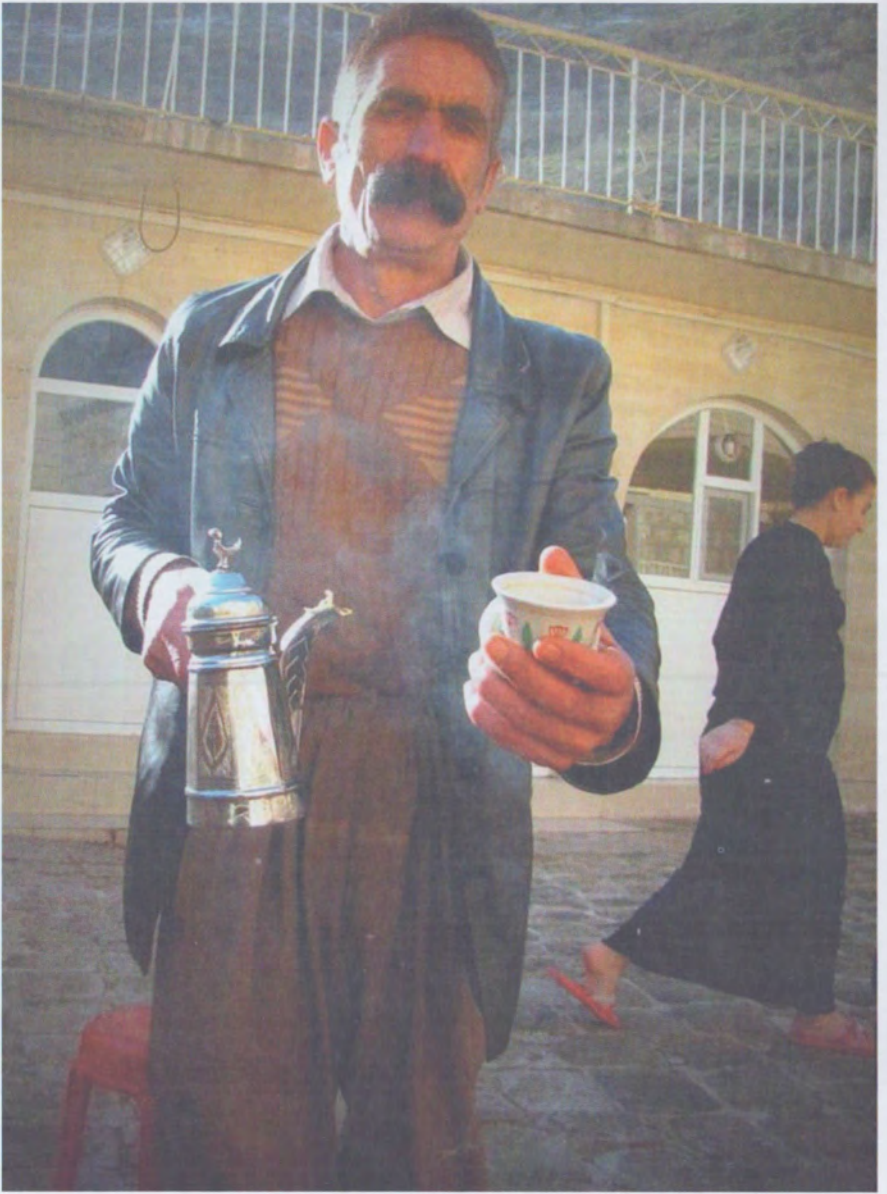
Sırat Köprüsü

Cennet (Geniş olan) ve Cehennem (Dar olan)

Tapınak duvarındaki Ezidi sembolleri

Mırra ikram eden Mürit

Baba Şeyh

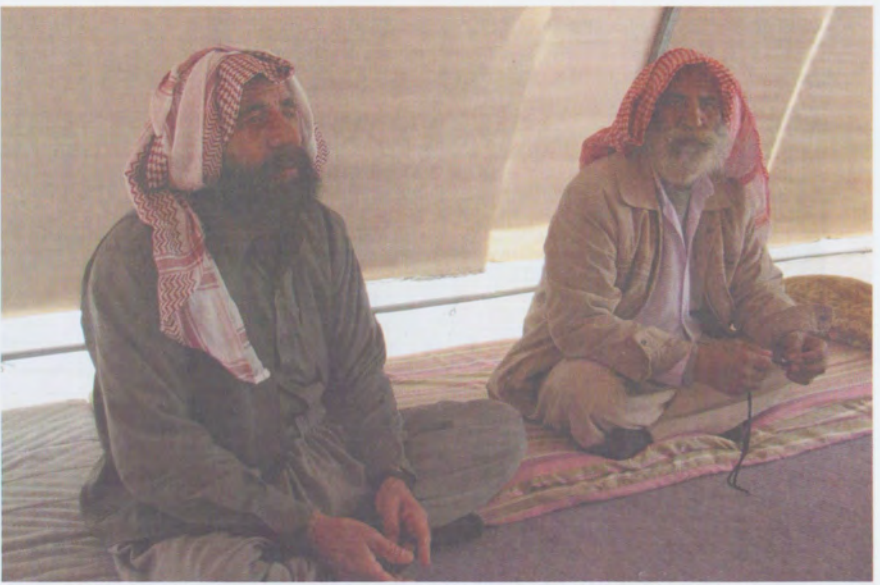
Baba Çavuş

Yol Arkadaşım Necati Gören

Musul'dan Gelip Laleş'e sığınan Ezidi anne ve oğlu

Çadırda savaşı konuşan Ezidiler

Camışko Kampı'nda Şengalli Ezidi kadın

Camışko Kampı'nda ekmek pişiren Ezidi kadın

Laleş Vadisi'nin girişindeki petrol kuyusundan çıkan ateş

EZİDİLER

Etnodinsel Bir İnanç Olarak
Ezidilik

Ezidiler, Müslüman ve Hristiyan komşularınca “Şeytana tapanlar” olarak bilinmektedir. Üstelik bu klişe artık genel bir kanaat olmanın ötesinde akademik bir veri olarak da kabul edilmekte ve Ezidilik hakkında çalışan çoğu akademisyen tarafından da tekrarlanmaktadır. Oysa inançlarında kötülüğün lanetlendiği, Şeytan veya kötülük tanrı/tanrıçası gibi varlıkların bulunmadığı Ezidilikte, çerçevesini Melek Tavus’un çizdiği iyilik kavramının en önemli erdem olduğu görülmektedir.

Ezidilik, senkretik özellikler taşıyan Gnostik bir inançtır. Ancak bu senkretik varoluşu yanlış yorumlayan çevreler, Ezidiliği, özgün bir tarafı olmayan ve sadece diğer inançların toplamından ibaret bir din olarak değerlendirmektedir. Bu indirgemeci tavır, Ezidilik gibi, senkretik özellikler taşıyan dinlerin özgünlüklerini görmezden gelmektedir. Söz konusu indirgemeci tavır ancak antropolojik bir yaklaşımla aşılabılır. Bu kitap, antropolojik bir bakış açısıyla yıllara yayılan alan araştırmaları sonucunda elde edilen verilerle hazırlanmıştır. Yazarın amacı, Ezidilere rağmen, onların inançları ve kimlikleri hakkında söz söylemek değil, Ezidileri ve Ezidiliği kendi anlam dünyaları içerisinde anlamaya çalışmaktır...

ISBN 978-605-9378-67-3

